

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Danuta Grzonkowska
Jolanta Misztal
Jolanta Wieczorek-Wilińska
Zbigniew Żuchowski

Monitorowanie wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego na II, III, IV etapie edukacyjnym

Wydawca:

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. +48 22 345 37 00
fax +48 22 345 37 70

Publikacja powstała w ramach projektu „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w przedszkolach i szkołach”.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Łamanie, korekta, przygotowanie wersji elektronicznej:
Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk
www.grzeg.com.pl

Szanowny Czytelniku,

Dziękujemy za zainteresowanie kolejną publikacją opracowaną w Ośrodku Rozwoju Edukacji. Przedstawione w niej materiały, opinie i przykładowe rozwiązania są pochodną wiedzy i doświadczenia oraz poglądów jej Autorów – i w naszej opinii – mogą stać się wartościowymi wskazówkami dla nauczycieli. Jednocześnie wyrażamy przekonanie, że każda szkoła i nauczyciel ma prawo do podejmowania autonomicznych decyzji w sprawie sposobu planowania i monitorowania ich pracy, a jedynym tej autonomii ograniczeniem są przepisy prawa oświatowego i niesprzeczne z nim procedury wewnętrzne.

Z poważaniem

Zespół Projektowy

Spis treści

Wstęp	6
Istota i rola monitorowania w systemie edukacji	7
Aspekty prawne monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego	11
Rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego	12
Rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych	19
Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego	34
Różne aspekty monitorowania oraz ich znaczenie dla rozwoju ucznia	41
Monitorowanie realizacji treści podstawy programowej	41
Struktura podstawy programowej w kontekście monitorowania	41
Przedmiotowe planowanie pracy dydaktycznej a monitorowanie realizacji podstawy programowej	43
Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły	53
Idea ogólnych zadań szkoły w kontekście monitorowania	53
Kompetencje kluczowe i ich monitorowanie	54
Szczególna rola języka polskiego w aspekcie monitorowania realizacji podstawy programowej	75
Przygotowanie ucznia do życia we współczesnym społeczeństwie informacyjnym i monitorowanie działań w tym zakresie	76
Rola języków obcych i nauk ścisłych w aspekcie monitorowania realizacji podstawy programowej	78
Monitorowanie działań związanych z realizacją zadań edukacji zdrowotnej	78
Monitorowanie działań wychowawczych	79
Indywidualizacja pracy z uczniem a monitorowanie realizacji podstawy programowej	80
Współczesne tendencje w procesie nauczania – uczenia się	82
Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej	84
Refleksje nad ocenianiem w kontekście monitorowania wdrażania podstawy programowej	84
Trafność diagnozy edukacyjnej a monitorowanie realizacji podstawy programowej	89

Monitorowanie realizacji podstawy programowej a egzaminy zewnętrzne	90
Monitorowanie efektów wychowania	92
Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym	96
Monitorowanie realizacji ramowych planów nauczania	96
Monitorowanie czasu edukacyjnego w kontekście podstawy programowej	101
Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej	103
Organizacja procesu monitorowania	121
Zadania nauczycieli	121
Zadania zespołów nauczycielskich	123
Zadania dyrektora	124
Dokumentowanie realizacji zadań wynikających z podstawy programowej	131
Źródła informacji o realizacji podstawy programowej niewymagające tworzenia odrębnych narzędzi monitorowania	131
Elementy podstawy programowej a źródła informacji o monitorowaniu realizacji podstawy programowej	132
Dokumentowanie monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym	134
Dokumentowanie działań w zakresie monitorowania wdrażania zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej ...	135
Narzędzia monitorowania podstawy programowej	137
Zasady tworzenia narzędzi monitorowania	137
Proponowane narzędzia monitorowania podstawy programowej	139
Wykorzystanie wyników monitorowania realizacji podstawy programowej w pracy nauczycieli i szkoły	172
Wybrane aspekty monitorowania w dotychczasowej praktyce szkolnej. ...	182
Bibliografia	200

Wstęp

Prezentowana publikacja stanowi odpowiedź na potrzeby współczesnych szkół. Reforma programowa systemu edukacji wyznaczyła nauczycielowi i szkole nowe zadania. Okazała się zmianą, która wymaga modyfikacji działań pedagogicznych. Zarówno *Ustawa o systemie oświaty*, jak i *Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego* jednoznacznie wskazują, iż podstawowym obowiązkiem nauczyciela jest wdrażanie podstawy programowej, a co za tym idzie – monitorowanie własnych działań w tym zakresie. Przekonanie to stało się dla nas inspiracją do opracowania niniejszego poradnika.

Celem poradnika jest wsparcie nauczycieli i dyrektorów w procesie monitorowania wdrażania podstawy programowej. Staraliśmy się wskazać aspekty prawne, istotę i rolę monitorowania w systemie edukacji. Przyjrzeliliśmy się różnym aspektom monitorowania realizacji podstawy programowej, przede wszystkim z perspektywy rozwoju ucznia. Proponujemy także rozwiązania organizacyjne procesu monitorowania. Podjęliśmy próbę wskazania źródeł informacji na temat realizacji podstawy programowej oraz proponujemy narzędzia monitorowania w przekonaniu, że staną się one inspiracją dla nauczycieli i dyrektorów do tworzenia własnych propozycji. W poradniku zastanawiamy się również nad możliwością wykorzystania wyników monitorowania realizacji podstawy programowej w pracy nauczycieli i szkół.

W naszej propozycji pojawiają się fikcyjne postacie: pani Nowak i pana Nowaka. Dzięki nim przyglądamy się monitorowaniu z punktu widzenia nauczycielki języka polskiego i nauczyciela matematyki, indywidualnego nauczyciela i nauczyciela – członka zespołu przedmiotowego. Pełnią oni różne funkcje, towarzysząc w rozważaniach o monitorowaniu wdrażania podstawy programowej. Czasami wyrażają swoje opinie, innym razem dzielą się doświadczeniem bądź wyrażają obawy dotyczące działań w obszarze monitorowania realizacji podstawy programowej. Zadbaliśmy o to, by wskazać na zadania i potencjalne efekty właściwie organizowanego procesu monitorowania, stąd niemal każdy podrozdział zakończyliśmy resume, wprowadzając postacie: refleksyjnego nauczyciela, skutecznego dyrektora i świadomego ucznia.

Nie uzurpujemy sobie wyłączności na wiedzę w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej, a z potencjalnym czytelnikiem pragniemy przede wszystkim podzielić się naszymi przemyśleniami i doświadczeniami związanymi z monitorowaniem wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego na II, III i IV etapie edukacyjnym.

Pragniemy podziękować dyrektorom i nauczycielom praktykom, którzy wsparli nas w tworzeniu poradnika. Szczególne podziękowania kierujemy pod adresem Pani Agaty Taczały Dyrektora Gimnazjum Nr 2 w Wieńcu (Gmina Brześć Kujawski, województwo kujawsko-pomorskie), Pana Tomasza Pawlickiego Dyrektora Zespołu Szkół w Baruchowie (Gmina Baruchowo, województwo kujawsko-pomorskie). Dziękujemy również nauczycielom zatrudnionym w wyżej wymienionych szkołach: Pani Małgorzacie Ławińskiej i Pani Lidii Pawlickiej.

Autorzy

Istota i rola monitorowania w systemie edukacji

Zarządzanie jakością w edukacji, którego celem jest dobro i wszechstronny rozwój uczniów, wymaga odpowiedniego kierowania procesem realizacji podstawy programowej oraz monitorowania uzyskiwanych wyników. W ten sposób proces wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego wbudowuje się w mechanizmy gwarantujące jakość na każdym etapie, począwszy od planowania działań w tym zakresie, poprzez ich wykonanie, badanie oraz doskonalenie. Takie podejście służące doskonaleniu pracy szkoły w zakresie realizacji podstawy programowej można syntetycznie ująć, przywołując znany cykl Deminga: **planuj – działaj – badaj – zmieniaj**.

W związku z tym, realizując podstawę programową kształcenia ogólnego, należy:

- dobrze, zaplanować działania w zakresie realizacji podstawy programowej,
- wdrożyć je do praktyki,
- badać, jak przebiega proces wdrażania,
- wprowadzać celowe i pozytywne zmiany wynikające z tych badań.

Oczywiste jest, że w celu zagwarantowania zadawalającego poziomu wyników trzeba zadbać o warunki i przebieg procesu kształcenia. Dobra jakość procesów zachodzących w szkole gwarantuje bowiem wysokie wyniki. W codziennej pracy należy skupić się zatem na dążeniu do uzyskania postępów w rozwoju każdego ucznia i stałym podnoszeniu jakości pracy szkoły.

Schemat 1. Realizacja podstawy programowej

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych rozważań wynika, że zapewnienie jakości działań szkoły w zakresie realizacji podstawy programowej wymaga odpowiedniego kierowania procesem pracy w tym zakresie i monitorowania uzyskiwanych wyników. Podstawowymi narzędziami tak pojmowanego zarządzania jakością są plany – konkretne, racjonalne, wykonalne, czytelnie określające wyniki oraz procedury dokonywania bieżących przeglądów i ocen, czyli dotyczące monitorowania. Ważne jest, aby powyższe ustalenia wpisywały się przede wszystkim w praktykę codziennych działań. Dlatego niezbędne jest wdrożenie systemu zawierającego mechanizmy gwarantujące jakość.

System ten wymaga:

- ciągłej i celowej obserwacji, przeglądów i sprawdzania działań cząstkowych w celu upewnienia się, czy są one efektywne z punktu widzenia wcześniejszych planów i założeń,
- monitorowania założonych rezultatów.

Czym jest monitorowanie i w czym tkwi jego istota w odniesieniu do systemu edukacji?

Monitorowanie – to nieustanne obserwowanie i zbieranie informacji o przebiegu pracy w szkole i uzyskiwanych efektach cząstkowych. Ograniczanie jednakże monitorowania wyłącznie do pozyskiwania i analizowania informacji nie oddaje istoty tego działania, gdyż dobre monitorowanie zakłada również wykorzystanie zgromadzonych informacji w celu bieżącej modyfikacji obserwowanych procesów poprzez usuwanie niepożądanych zjawisk natychmiast po ich stwierdzeniu. Tak więc monitorowanie zawiadomia o grożącym niebezpieczeństwie, jednocześnie wymaga natychmiastowego podjęcia działań naprawczych i doskonalących. Przypomina zatem sztycę wbitą w dno rzeki z zaznaczonym czerwoną kreską poziomem alarmowego stanu wody w rzece. Kiedy poziom wody przekracza czerwoną linię alarmową, natychmiast ewakuuje się ludzi z terenów zagrożonych zalaniem.

Monitorowanie jest regularną obserwacją lub pomiarem określonego zjawiska poprzez określony czas. To systematyczne pozyskiwanie informacji w celu zarządzania i podejmowania decyzji. Dostarcza informacji, na podstawie których zarządzający mogą identyfikować i rozwiązywać problemy związane z realizacją codziennych działań, a także ocenić postępek w realizacji planów i założeń. Pozwala zatem zmierzyć się z problemami, które pojawiają się z trakcie realizacji działań, zdiagnozować ich przyczyny oraz określić sposoby ich rozwiązywania i przeciwdziałania im. W trakcie monitoringu bada się i analizuje przebieg działań pod względem ich zgodności z wcześniej ustalonymi planami. Istotą tej czynności jest fakt, że prowadzona jest ona w sposób ciągły w celu zidentyfikowania zagrożeń, które mogą zakłócić realizację działań. W związku z tym dane zgromadzone w wyniku monitorowania winny zostać opracowane w określonej formie i upowszechnione wśród zainteresowanych. Proces monitorowania wymaga więc również ustalenia mechanizmów i sposobów komunikacji gwarantujących powstanie precyzyjnych informacji, które zostaną wykorzystane w sposób terminowy i skuteczny. Jako proces systematycznego zbierania, opracowania i upowszechniania informacji opisuje postępek w realizacji działań i ma na celu zapewnienie zgodności wykonywania działań, projektu, programu, podstawy programowej z wcześniejszymi założeniami i planami.

Zatem, dyrektor monitorujący dyżury nauczycieli podczas przerw nie tylko sprawdza, czy wszyscy są na wyznaczonych miejscach i efektywnie pełnią swoją funkcję, ale w przypadku nieobecności nauczyciela dyżurującego ustala jej przyczynę oraz niezwłocznie podejmuje działania mające na celu zapewnienie opieki uczniom.

Przykład

Pani Nowak czuje się zaskoczona decyzją dyrektora, w której poleca on jej pełnienie dyżuru na najdłuższej przerwie śródlekcyjnej. Szybko jednak zorientowała się, że decyzja dyrektora jest uzasadniona, ponieważ jeden z nauczycieli pełniących dyżur jest nieobecny.

Monitorowanie z punktu widzenia dyrektora dostarcza zatem szkole wielu informacji niezbędnych do organizowania zachodzących procesów. Stanowi zawsze ukierunkowaną obserwację przebiegu procesów edukacyjnych i jest wykorzystywane w sytuacjach wymagających natychmiastowego podejmowania decyzji.

Przykład

Pan Nowak zauważył, że jeden z jego uczniów, radzących sobie dotychczas dobrze, osiąga niskie wyniki edukacyjne. Postanowił dociec przyczyn tej sytuacji, a następnie podjął działania naprawcze. Uczeń miał problemy z opanowaniem wcześniejszej partii materiału, co utrudniło mu zrozumienie bieżących zagadnień.

Z kolei nauczyciel monitorujący osiągnięcia edukacyjne swoich uczniów, gdy uważa, że jeden z nich osiąga wyniki poniżej swoich możliwości, nie czeka do końca semestru, aby postawić mu negatywną ocenę. Stara się motywować ucznia do pracy, daje szanse poprawy, a gdy to nie pomaga, kontaktuje się z rodzicami, którzy podejmują wraz z nauczycielem działania na rzecz rozwoju ucznia. To właśnie stanowi o istocie monitorowania.

Z kolei monitorowanie realizacji podstawy programowej z punktu widzenia nauczycieli to źródło informacji zwrotnej dla uczniów, mówiącej o ich postępach w nauce i pozwalających na ocenianie ucznia. To także bogate źródło danych, pozwalających na wartościowanie własnego postępowania dydaktycznego. W książce *O jakości w zarządzaniu pracą szkoły* Maria Koszmider napisała: „możliwości modyfikowania i doskonalenia jakości pracy dydaktycznej są najpełniejsze wtedy, kiedy nauczyciel przeprowadza tak zwaną samoewaluację kształtującą, która jest wartościowaniem postępowania dydaktycznego w czasie jego stosowania”¹.

Natomiast *Rozporządzenie MEN o nadzorze* z dnia 10 maja 2013 r. (Dz.U. z 14 maja 2013, poz. 560) definiuje monitorowanie jako działanie prowadzone w szkole lub placówce obejmujące zbieranie i analizę informacji o działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki. Z powyższych rozważań wynika, że monitorowanie jest czynnością nadzoru pedagogicznego, obok ewaluacji, kontroli czy wspomagania. Podkreślić jednak należy, że nie ma dobrej ewaluacji czy kontroli bez monitorowania, choć czynności te stanowią odrębne sposoby działań podejmowanych w ramach nadzoru pedagogicznego.

¹ M. Koszmider, *O jakości w zarządzaniu pracą szkoły*, Wydawnictwo Anna, Łódź 2000, s. 45.

Tabela 1. Monitoring a ewaluacja

Element porównywany	Monitoring	Ewaluacja
Istota	ciągły proces zbierania informacji na temat realizacji działania	systematyczne, planowe i celowe badanie wybranych aspektów działań
Czas realizacji	wykonywany wyłącznie w trakcie realizacji zadań	wykonywana na zakończenie etapu działania (ewaluacja częściowa, etapowa, formatywna), na jego zakończenie (ewaluacja podsumowująca, końcowa) lub po jego zakończeniu (ewaluacja odroczone)
Cel	pozwała ocenić postępy prowadzonych działań, stopień oraz systematyczność realizacji planów i założeń, jak również tempo ich realizacji, dokonywanych w celu niwelowania ewentualnych zakłóceń	dostarcza informacji niezbędnych do podejmowania decyzji, planowania kolejnych działań oraz pozwala ocenić stopień realizacji celów

Źródło: Opracowanie własne.

Zapamiętaj!

1. Monitorowanie w odniesieniu do szkoły, w szczególności monitorowanie realizacji podstawy programowej, wymaga stałego prowadzenia działań w tym zakresie.
2. Powinno zostać opisane w planach szkoły, np. w planie nadzoru pedagogicznego lub w planach edukacyjnych nauczycieli.
3. Winno być prowadzone w taki sposób, aby umożliwić i wspomagać usuwanie wszelkich niepożądanych zjawisk niezwłocznie po ich stwierdzeniu.
4. Ważne jest też i to, aby sposób monitorowania był prosty i stwarzał możliwość dokonywania częstych ocen.
5. Jego główny cel to zapewnienie wysokiego poziomu jakości każdego etapu procesu wdrażania podstawy programowej, który jest efektywny, kiedy prowadzi do osiągnięcia zakładanych wyników częściowych.
6. Monitorowanie podstawy w szkole nie może koncentrować się wyłącznie na tworzeniu procedur i narzędzi, a następnie na ich omijaniu.
7. Najistotniejsze jest ustalenie celów monitorowania i tworzenie warunków do ich osiągnięcia oraz takie planowanie działań, by zostały osiągnięte założone cele.
8. Świadomy proces monitorowania powinien wykształcić u nauczycieli poczucie odpowiedzialności za jakość procesu kształcenia i jego efekty.
9. Dobre monitorowanie daje poczucie pewności w działaniu, pokazując jego specyficzne uwarunkowania i wskaźniki.
10. Dobrze rozumiane i zorganizowane monitorowanie prowadzi przede wszystkim do zapewnienia uczniom wysokiej jakości kształcenia.
11. Przegląd dokonywany w formie monitorowania jest podstawowym narzędziem zarządzania prowadzącym ku wysokim wynikom.
12. Informacje uzyskiwane w wyniku monitorowania są drogowskazem przy ustaleniu priorytetów i podejmowaniu pożądanych działań, w tym również działań naprawczych i doskonalących.

Aspekty prawne monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego

Realizacja w szkole zadania, jakim jest monitorowanie wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego, wynika wprost z artykułu 33. *Ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. z 1991 roku, Nr 95, poz. 425 z późn. zm.). Zgodnie z zapisami *Ustawy nadzór pedagogiczny* polega na:

- ocenianiu stanu i warunków działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkół, placówek i nauczycieli,
- analizowaniu i ocenianiu efektów działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek,
- udzielaniu pomocy szkołom, placówkom i nauczycielom w wykonywaniu ich zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych,
- inspirowaniu nauczycieli do innowacji pedagogicznych, metodycznych i organizacyjnych.

W zakresie wymienionym powyżej nadzorowi podlegają w szczególności:

- zgodność zatrudniania nauczycieli z wymaganymi kwalifikacjami,
- realizacja podstaw programowych i ramowych planów nauczania,
- przestrzeganie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów oraz przeprowadzania egzaminów, a także przestrzeganie przepisów dotyczących obowiązku szkolnego oraz obowiązku nauki,
- przestrzeganie statutu szkoły lub placówki,
- przestrzeganie praw dziecka i praw ucznia oraz upowszechnianie wiedzy o tych prawach,
- zapewnienie uczniom bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki.

Sposób monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego wynika natomiast jednoznacznie z następujących aktów wykonawczych, jakimi są rozporządzenia ministra edukacji narodowej:

- *Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977),
- *Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2011 roku w sprawie obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego* (Dz.U. Nr 175, poz.1042),
- *Rozporządzenie MEN z dnia 12 sierpnia 1999 roku w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego* (Dz.U. Nr 67, poz. 756) ze zmianą z dnia 10 sierpnia 2009 roku (Dz.U. Nr 131, poz. 1079),
- *Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach* (Dz.U. Nr 36 z 1992 roku, poz. 155) z późniejszymi zmianami (Dz.U. z 1993 roku, Nr 83, poz. 390 i Dz.U. z 1999 roku, Nr 67, poz. 753),
- *Rozporządzenie MENiS z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do*

mniejszości narodowych i grup etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz.U. z 2007 r. Nr 214, poz. 1579),

- *Rozporządzenie MEN z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* (Dz.U. z dnia 22 lutego 2012 roku, poz. 204),
- *Rozporządzenie MEN z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. z dnia 3 lipca 2012 roku, poz. 752),
- *Rozporządzenie MEN z dnia 7 października 2009 roku w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz.U. Nr 168, poz. 1324) ze zmianą z dnia 10 maja 2013 roku (Dz.U. z dnia 14 maja 2013 roku, poz. 560),
- *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2013 r. poz. 532).

Rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego

Jaka jest struktura podstawy programowej kształcenia ogólnego?

- załącznik 1 – wychowanie przedszkolne,
- załącznik 2 – szkoła podstawowa,
- załącznik 3 – kształcenie ogólne dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych i gimnazjach,
- załącznik 4 – gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne,
- załącznik 5 – zasadnicze szkoły zawodowe,
- załącznik 6 – szkoły policealne,
- załącznik 7 – szkoły specjalne przysposabiające do pracy.

Co zawierają poszczególne załączniki do rozporządzenia?

- ogólne cele wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego – zadania przedszkola/szkoły,
- wymagania ogólne w zakresie poszczególnych zajęć/przedmiotów,
- wymagania szczegółowe w zakresie poszczególnych zajęć/przedmiotów,
- zalecane warunki i sposób realizacji.

Czego szkoła jest zobowiązana nauczyć ucznia o „przeciętnych” uzdolnieniach na każdym etapie kształcenia?

Autorzy podstawy dołożyli wszelkich starań, by zdefiniowany w niej zakres treści był możliwy do opanowania przez przeciętnego ucznia. Nie wyklucza to poszerzania zakresu nauczanych treści – podstawa zobowiązuje nauczyciela do indywidualizacji nauczania, stosownie do możliwości i potrzeb każdego ucznia oraz wzbogacania i pogłębiania treści nauczania odpowiednio do uzdolnień uczniów.

Co określa podstawa programowa kształcenia ogólnego?

Podstawa programowa opisuje cele oraz treści kształcenia dla każdego przedmiotu na poszczególnych etapach edukacyjnych. Podstawa programowa napisana językiem efektów kształcenia określa wymagania na koniec poszczególnych etapów edukacyjnych, to znaczy:

- **wiedomości**, które uczniowie powinni zdobyć,
- **umiejętności**, które uczniowie powinni opanować,
- **postawy**, które szkoła u uczniów powinna kształtować.

W czym tkwi istota obowiązującej podstawy programowej kształcenia ogólnego?

Dotychczasowa podstawa programowa koncentrowała się na opisie procesu kształcenia. Nowa podstawa programowa formułuje treści nauczania w języku efektów kształcenia. Taki opis jest zbliżony z ideą europejskich ram kwalifikacji². Ramy te pozwolą ustalać relacje między kwalifikacjami zdobytymi w różnych krajach Unii Europejskiej i umożliwią m.in. uznawalność kwalifikacji. Takie podejście sprzyja także zwiększeniu autonomii szkoły w zakresie planowania i organizowania procesu nauczania – uczenia się, ale także zwiększa odpowiedzialność szkół i nauczycieli za efekty kształcenia. Ponadto, precyzyjny opis rezultatów procesu gwarantuje jego spójność na poszczególnych etapach edukacyjnych.

Co i jak precyzuje podstawa programowa?

Dla każdego przedmiotu, na koniec każdego etapu kształcenia, opisane zostały:

- cele kształcenia sformułowane w języku wymagań ogólnych,
- treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów sformułowane w języku wymagań szczegółowych.

Skonkretyzowanie wymagań to istotny czynnik skupiający uwagę nauczycieli na realizacji zadań wynikających z podstawy programowej. Wymagania te stanowią jedyną podstawę oceniania na egzaminach zewnętrznych, bez osobnego określania standardów wymagań egzaminacyjnych.

Na przykład – przyroda II etap edukacyjny (klasy IV-VI)

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Zaciekawienie światem przyrody.

Uczeń stawia pytania dotyczące zjawisk zachodzących w przyrodzie, prezentuje postawę badawczą w poznawaniu prawidłowości świata przyrody przez poszukiwanie odpowiedzi na pytania: „dlaczego?“, „jak jest?“, „co się stanie, gdy?“.

II. Stawianie hipotez na temat zjawisk i procesów zachodzących w przyrodzie i ich weryfikacja.

Uczeń przewiduje przebieg niektórych zjawisk i procesów przyrodniczych, wyjaśnia proste zależności między zjawiskami; przeprowadza obserwacje i doświadczenia według instrukcji, rejestruje ich wyniki w różnej formie oraz je objaśnia, używając prawidłowej terminologii.

III. Praktyczne wykorzystanie wiedzy przyrodniczej.

Uczeń orientuje się w otaczającej go przestrzeni przyrodniczej i kulturowej; rozpoznaje sytuacje zagrażające zdrowiu i życiu oraz podejmuje działania zwiększające bezpieczeństwo własne i innych, świadomie działa na rzecz ochrony własnego zdrowia.

² Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01).

IV. Poszanowanie przyrody.

Uczeń zachowuje się w środowisku zgodnie z obowiązującymi zasadami; działa na rzecz ochrony przyrody i dorobku kulturowego społeczności.

V. Obserwacje, pomiary i doświadczenia.

Uczeń korzysta z różnych źródeł informacji (własnych obserwacji, badań, doświadczeń, tekstów, map, tabel, fotografii, filmów), wykonuje pomiary i korzysta z instrukcji (słownej, tekstowej i graficznej); dokumentuje i prezentuje wyniki obserwacji i doświadczeń; stosuje technologie informacyjno-komunikacyjne.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Ja i moje otoczenie. Uczeń:

- wymienia czynniki pozytywnie i negatywnie wpływające na jego samopoczucie w szkole oraz w domu i proponuje sposoby eliminowania czynników negatywnych,
- wyjaśnia znaczenie odpoczynku (w tym snu), odżywiania się i aktywności ruchowej w prawidłowym funkcjonowaniu organizmu,
- wymienia zasady prawidłowego uczenia się i stosuje je w życiu,
- opisuje prawidłowo urządzone miejsce do nauki ucznia szkoły podstawowej,
- uzasadnia potrzebę planowania zajęć w ciągu dnia i tygodnia; prawidłowo planuje i realizuje swój rozkład zajęć w ciągu dnia,
- nazywa zmysły człowieka i wyjaśnia ich rolę w poznawaniu przyrody, stosuje zasady bezpieczeństwa podczas obserwacji przyrodniczych,
- podaje przykłady przyrządów ułatwiających obserwację przyrody (lupa, mikroskop, lornetka), opisuje ich zastosowanie, posługuje się nimi podczas prowadzonych obserwacji,
- podaje przykłady roślin i zwierząt hodowanych przez człowieka, w tym w pracowni przyrodniczej, i wymienia podstawowe zasady opieki nad nimi,
- rozpoznaje i nazywa niektóre rośliny (w tym doniczkowe) zawierające substancje trujące lub szkodliwe dla człowieka i podaje zasady postępowania z nimi³.

Wymagania szczegółowe w ramach jednego przedmiotu nie powtarzają się. Wymagania z etapów wcześniejszych obowiązują na wszystkich etapach późniejszych, np. na **maturze obowiązują również wymagania z gimnazjum**. Wymagania zdefiniowane na etapie późniejszym nie obowiązują na egzaminach po etapach wcześniejszych.

Co określono w preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego?

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych określa ponadprzedmiotowe umiejętności kluczowe. Wyposażenie w nie ucznia stanowi jedno z najważniejszych zadań szkoły i nauczycieli.

Tabela 2. Ponadprzedmiotowe umiejętności kluczowe

I i II etap edukacyjny	III i IV etap edukacyjny
Czytanie	Czytanie
Myślenie matematyczne	Myślenie matematyczne
Myślenie naukowe	Myślenie naukowe
Umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym	Umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym

³ Załącznik nr 2 Rozporządzenia MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977).

Umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi	Umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi
	Umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji
Umiejętność uczenia się	Umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się
Umiejętność pracy zespołowej	Umiejętność pracy zespołowej

Źródło: opracowanie własne.

Jakie najważniejsze zadania szkoły i nauczycieli wskazano w podstawie programowej kształcenia ogólnego?

- kształcenie kompetencji kluczowych,
- kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, które jest obowiązkiem każdego nauczyciela,
- przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym,
- stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych na zajęciach z różnych przedmiotów,
- korzystanie z zasobów biblioteki szkolnej i odwoływanie się do nich,
- poświęcanie należytej uwagi edukacji medialnej,
- edukacja zdrowotna,
- kształtowanie postaw sprzyjających rozwojowi indywidualnemu i społecznemu uczniów,
- zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, dostosowane do jego potrzeb i możliwości,
- stosowanie w nauczaniu poszczególnych przedmiotów metod aktywizujących uczniów.

Jakie założenia stanowią o istocie załącznika nr 2 do omawianego rozporządzenia, czyli podstawy programowej dla szkół podstawowych?

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej tworzy fundament wykształcenia – szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny. Kształcenie to dzieli się na 2 etapy edukacyjne:

- I etap edukacyjny, obejmujący klasy I-III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna,
- II etap edukacyjny, obejmujący klasy IV-VI szkoły podstawowej.

Cele kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to:

- przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów,
- zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów,
- kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Na II etapie edukacyjnym, obejmującym klasy IV-VI szkoły podstawowej, realizowane są następujące przedmioty: język polski, język obcy nowożytny, muzyka, plastyka,

historia i społeczeństwo, przyroda, matematyka, zajęcia komputerowe, zajęcia techniczne, wychowanie fizyczne⁴, wychowanie do życia w rodzinie⁵, etyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny – język kaszubski⁶.

Jakie założenie stanowi o istocie załącznika nr 4 do omawianego rozporządzenia, czyli podstawy programowej dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych?

Po ukończeniu szkoły podstawowej uczeń kontynuuje kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym. III etap edukacyjny realizowany jest w gimnazjum, zaś IV etap edukacyjny – w szkole ponadgimnazjalnej. O istocie podstawy programowej dla III i IV etapu kształcenia stanowi jedność programowa gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, co w założeniach umożliwi pełną realizację zakresu wykształcenia ogólnego i zagwarantuje uzyskanie przez uczniów solidnych podstaw wiedzy i umiejętności. Kształcenie ogólne obejmuje gimnazjum i klasę pierwszą każdego typu szkoły ponadgimnazjalnej (3+1), czyli 4 lata. Kształcenie dotyczące wybranych przedmiotów realizowanych w zakresie istotnie rozszerzonym ma miejsce w szkołach ponadgimnazjalnych kończących się maturą. Obowiązkowe przedmioty „maturalne” w całym okresie kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych to język polski, języki obce i matematyka.

Cele kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym to:

- przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk,
- zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów,
- kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Łącznie III i IV etap edukacyjny zapewniają wspólny i jednakowy dla wszystkich zasób wiedzy w zakresie podstawowym. Na IV etapie edukacyjnym możliwe jest ponadto kształcenie w zakresie rozszerzonym o istotnie szerszych wymaganiach w stosunku do zakresu podstawowego. Na IV etapie edukacyjnym przedmioty mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- **tylko w zakresie podstawowym – przedmioty:** wiedza o kulturze, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka,
- **w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym:** język polski, język obcy nowożytny na poziomie IV.1, matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej

⁴ Formy realizacji obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2011 roku w sprawie dopuszczalnych form realizacji obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego (Dz. U. Nr 175, poz. 1042).

⁵ Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 67, poz. 756, z 2001 r. Nr 79, poz. 845 oraz z 2002 r. Nr 121, poz. 1037).

⁶ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz. U. Nr 214, poz. 1579).

oraz język regionalny – język kaszubski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, fizyka⁷, informatyka⁸,

- **tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty:** historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna, filozofia.

Szkoła ma obowiązek zadbać o wszechstronny rozwój każdego ucznia i dlatego dla uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, przewidziany jest dodatkowo przedmiot uzupełniający *historia i społeczeństwo*, który poszerza ich wiedzę w zakresie nauk humanistycznych oraz kształtuje postawy obywatelskie.

Natomiast dla uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów humanistycznych, przewidziany jest dodatkowo przedmiot uzupełniający *przyroda*, który poszerza ich wiedzę z dziedziny nauk matematyczno-przyrodniczych.

Szkoła ma obowiązek przygotować uczniów do podejmowania przemyślanych decyzji, także poprzez umożliwianie im samodzielnego wyboru części zajęć edukacyjnych. Dlatego na III i IV etapie edukacyjnym uczniowie mogą wybrać przedmioty uzupełniające:

na III etapie edukacyjnym – *zajęcia artystyczne* oraz *zajęcia techniczne*,

na IV etapie edukacyjnym – *zajęcia artystyczne* oraz *ekonomia w praktyce*.

Tabela 3. Przedmioty uzupełniające na III i IV etapie edukacyjnym

Nazwa przedmiotu	III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny
Zajęcia artystyczne	■	■
Historia i społeczeństwo		■
Ekonomia w praktyce		■
Przyroda		■
Zajęcia techniczne	■	

Tabela 4. Przedmioty nauczane na III i IV etapie edukacyjnym – *Rozporządzenie MEN w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*

Nazwa przedmiotu	III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny	
		zakres podstawowy	zakres rozszerzony
Język polski	■	■	■
Języki obce nowożytne	■	■	■
Wiedza o kulturze		■	
Muzyka	■		
Historia muzyki			■
Plastyka	■		
Historia sztuki			■
Język łaciński i kultura antyczna			■
Filozofia			■
Historia	■	■	■
Wiedza o społeczeństwie	■	■	■

⁷ Jeżeli uczeń realizuje zakres rozszerzony, wymagania szczegółowe dla zakresu rozszerzonego obejmują także wszystkie wymagania szczegółowe dla zakresu podstawowego.

⁸ Zakres rozszerzony stanowi kontynuację nauczania danego przedmiotu w zakresie podstawowym.

Podstawy przedsiębiorczości		■	
Geografia	■	■	■
Biologia	■	■	■
Chemia	■	■	■
Fizyka	■	■	■
Matematyka	■	■	■
Informatyka	■	■	■
Wychowanie fizyczne	■	■	
Edukacja dla bezpieczeństwa	■	■	
Wychowanie do życia w rodzinie	■	■	
Etyka	■	■	
Język mniejszości narodowej lub etnicznej	■	■	■
Język regionalny – język kaszubski	■	■	■

Jak zgodnie z podstawą programową może być organizowana nauka języków obcych?

Tabela 5. Nauczanie języków obcych na II, III i IV etapie edukacyjnym – *Rozporządzenie MEN w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*

Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Liceum, technikum
Pierwszy język obcy		
	Drugi język obcy	
lub		
Pierwszy język obcy		Trzeci język obcy
	Drugi język obcy	

Jak organizowana jest nauka języków obcych w gimnazjum i liceum?

W gimnazjum wyodrębniono 2 poziomy nauczania: III.0 dla początkujących oraz III.1 dla kontynuujących naukę.

W liceum i technikum występują natomiast 3 poziomy nauczania: IV.0 dla początkujących, IV.1 matura podstawowa i rozszerzona i IV.2 dla oddziałów dwujęzycznych.

Jak zgodnie z podstawą programową powinny być realizowane zajęcia wychowania fizycznego?

Część zajęć wychowania fizycznego musi być realizowana w systemie klasowo-lekcyjnym. W tej części realizowane są wymagania określone w podstawie programowej. Część zajęć w wymiarze 2 godzin tygodniowo może być organizowana przez szkołę jako zajęcia lekcyjne, pozalekcyjne oraz pozaszkolne i może odbywać się w grupach międzyoddziałowych i międzyklasowych. Dwie godziny obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego, w ramach tygodniowego wymiaru godzin dla uczniów: klas IV-VI szkoły podstawowej, gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych, mogą być realizowane w formie: zajęć sportowych, zajęć rekreacyjno-zdrowotnych, zajęć tanecznych, aktywnych form turystyki⁹. Dyrektor szkoły, po uzgodnieniu z organem prowadzącym i po zaopiniowa-

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 sierpnia 2009 r. w sprawie dopuszczalnych form realizacji dwóch godzin wychowania fizycznego (Dz.U. Nr 136, poz. 1116).

niu przez radę pedagogiczną i radę szkoły lub radę rodziców, przygotowuje propozycje wskazujące formy realizacji 2 godzin obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego, w ramach wyżej wymienionych form, do wyboru przez uczniów.

Jak zgodnie z podstawą programową powinny być realizowane zajęcia z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa?

Podczas zajęć edukacji dla bezpieczeństwa obejmujących prowadzenie ćwiczeń w zakresie udzielania pierwszej pomocy w oddziałach liczących więcej niż 30 uczniów obowiązuje podział na grupy. Oddziały liczące nie więcej niż 30 uczniów mogą być dzielone na grupy podczas wyżej wymienionych ćwiczeń, za zgodą organu prowadzącego szkoły¹⁰.

Jak zgodnie z podstawą programową powinny być realizowane zajęcia z zakresu wychowania do życia w rodzinie?

Wychowanie do życia w rodzinie jest odrębnym przedmiotem, zamiast dotychczasowego umiejscowienia w ramach wiedzy o społeczeństwie. Zajęcia tego przedmiotu są prowadzone w ramach godzin przeznaczonych w szkolnych planach nauczania **do dyspozycji dyrektora szkoły**. Uczeń nie bierze udziału w zajęciach, jeżeli jego rodzice/opiekunowie prawni lub on sam, gdy jest pełnoletni, **zgłosi dyrektorowi szkoły w formie pisemnej rezygnację z udziału w zajęciach**¹¹.

Zapamiętaj!

1. W strukturę podstawy programowej zostały wpisane istotne wskaźniki monitorowania jej realizacji. Stanowi ona bowiem opis konkretnych wiadomości i umiejętności, które zdobywa uczeń na każdym etapie kształcenia.
2. W związku z tym zakres przedmiotowy monitorowania realizacji podstawy programowej może dotyczyć realizacji: treści kształcenia, głównych zadań szkoły, efektów kształcenia bądź zapewniania zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej.
3. Efektywne monitorowanie umożliwia i niewątpliwie ułatwia precyzyjne określenie efektów kształcenia, co jednocześnie gwarantuje ciągłość realizacji podstawy programowej kształcenia na poszczególnych etapach edukacyjnych.

Rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych

Co jest istotą zmiany wprowadzonej *Rozporządzeniem w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*?

Najistotniejszą zmianą w ramowych planach nauczania jest fakt, że nie określa się tygodniowej liczby godzin w cyklu kształcenia przeznaczonej na poszczególne obowiązkowe zajęcia edukacyjne. Określa się natomiast minimalne ogólne liczby godzin, które należy przeznaczyć na realizację podstawy programowej z poszczególnych obowiązkowych zajęć edukacyjnych w całym cyklu kształcenia, np. na język polski na III etapie edukacyjnym – co najmniej 450 godzin zajęć z przedmiotu w cyklu kształcenia.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2009 r. w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa (Dz.U. Nr 139, poz. 1131).

¹¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 sierpnia 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka (...) (Dz.U. Nr 131, poz. 1079) oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka (...) (Dz.U. Nr 131, poz. 1079).

Dyrektor szkoły odpowiada za to, aby łączne sumy godzin w ciągu 3 lat zajęć z danego przedmiotu nie były mniejsze niż wymienione w ramowym planie nauczania, a efekty określone w podstawie programowej zostały osiągnięte. Prawidłowość realizacji podstawy programowej w zakresie poszczególnych przedmiotów będzie podlegała kontroli kuratora oświaty w ramach sprawowanego nadzoru pedagogicznego.

Jak można planować zajęcia edukacyjne?

Rok szkolny trwa średnio 35-36 tygodni nauki, podstawa programowa została ustalona tak, by można ją było zrealizować w ciągu 30 tygodni. Minimalna ogólna liczba godzin przeznaczona na poszczególne obowiązkowe zajęcia edukacyjne została obliczona na 30 lub 32 tygodnie nauki. Pozostały okres można wykorzystać np. na: kontynuowanie obowiązkowych zajęć edukacyjnych realizowanych w systemie klasowo-lekcyjnym, organizację zajęć w innych formach, realizację projektów edukacyjnych. Tak więc dyrektor może planować zajęcia w sposób elastyczny, a organizacja pracy szkoły w poszczególnych dniach, tygodniach i porach roku może się różnić i być dostosowana do potrzeb uczniów i zasobów szkoły.

Jakimi godzinami dysponuje dyrektor szkoły?

Dyrektor szkoły dysponuje „dwoma rodzajami” godzin do swojej dyspozycji:

- dotychczasowymi godzinami do dyspozycji dyrektora szkoły w liczbie precyzyjnie określonej w poszczególnych załącznikach do rozporządzenia,
- godzinami do dyspozycji dyrektora szkoły wynikającymi z art. 42 ust.2 pkt 2 *Karty Nauczyciela*.

Na co można przeznaczyć godziny do dyspozycji dyrektora szkoły wynikające z art. 42 ust. 2 pkt 2 *Karty Nauczyciela*?

Godziny do dyspozycji dyrektora szkoły wynikające z art. 42 ust. 2 pkt 2 ustawy – *Karta Nauczyciela* mogą być przeznaczone na: zajęcia zwiększające szanse edukacyjne uczniów, to znaczy na pracę z uczniem zdolnym lub z uczniem mającym trudności w nauce oraz na zajęcia rozwijające zainteresowania uczniów.

W jaki sposób ustala się wymiar godzin do dyspozycji dyrektora?

Wymiar godzin do dyspozycji dyrektora szkoły stanowi różnicę między sumą godzin wynikającą z pomnożenia tygodniowych wymiarów godzin określonych dla poszczególnych etapów edukacyjnych przez faktyczną liczbę tygodni, w których odbywają się obowiązkowe zajęcia edukacyjne w kolejnych latach szkolnych, a sumą godzin stanowiących minimalny wymiar obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą. Wymiar godzin do dyspozycji dyrektora szkoły ustala w każdym roku szkolnym dyrektor szkoły, z uwzględnieniem art. 42 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – *Karta Nauczyciela*.

Gdzie określono wymiar godzin na realizację zajęć religii lub etyki, zajęć wychowania do życia w rodzinie, zajęć języka mniejszości narodowej, etnicznej lub języka regionalnego i nauk własnej historii i kultury oraz zajęć sportowych w oddziałach i szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego?

Wymiar godzin przeznaczonych na realizację zajęć religii lub etyki, zajęć wychowania do życia w rodzinie, zajęć języka mniejszości narodowej, etnicznej lub języka regionalnego i nauk własnej historii i kultury oraz zajęć sportowych w oddziałach i szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego określają odrębne przepisy¹².

¹² Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. Nr 36 z 1992 roku, poz. 155) z późn. zm. (Dz.U. z 1993 roku, Nr 83, poz. 390 i Dz.U. z 1999 roku, Nr 67, poz. 753). Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie spo-

Jak należy organizować kształcenie uczniów na II etapie edukacyjnym?

W klasach IV-VI szkoły podstawowej (II etap edukacyjny) w trzyletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą wynosi: język polski – 510 godzin, język obcy nowożytny – 290 godzin, muzyka – 95 godzin, plastyka – 95 godzin, historia i społeczeństwo – 130 godzin, przyroda – 290 godzin, matematyka – 385 godzin, zajęcia komputerowe – 95 godzin, zajęcia techniczne – 95 godzin, wychowanie fizyczne – 385 godzin, zajęcia z wychowawcą – 95 godzin; minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi: w oddziale specjalnym – 1150 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 190 godzin na ucznia.

Tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą dla uczniów poszczególnych klas na II etapie edukacyjnym wynosi: klasa IV – 25 godzin, klasa V – 26 godzin, klasa VI – 28 godzin; zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, w każdym roku szkolnym, wynosi: w oddziale specjalnym – po 12 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – po 2 godziny na ucznia.

Jak należy organizować kształcenie uczniów na III etapie edukacyjnym?

W gimnazjum (III etap edukacyjny) w trzyletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą wynosi: język polski – 450 godzin, 2 języki obce nowożytne – 450 godzin (godziny te mogą być dowolnie rozdzielone pomiędzy zajęcia z tych języków), język obcy nowożytny w gimnazjum specjalnym i oddziale specjalnym dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim – 290 godzin, język obcy nowożytny będący drugim językiem nauczania w szkołach i oddziałach dwujęzycznych – dodatkowo 190 godzin, muzyka – 30 godzin, plastyka – 30 godzin, historia – 190 godzin, wiedza o społeczeństwie – 65 godzin, geografia – 130 godzin, biologia – 130 godzin, chemia – 130 godzin, fizyka – 130 godzin, matematyka – 385 godzin, informatyka – 65 godzin, wychowanie fizyczne – 385 godzin, edukacja dla bezpieczeństwa – 30 godzin, zajęcia artystyczne – 65 godzin, zajęcia techniczne – 65 godzin, a w gimnazjum specjalnym – 220 godzin, zajęcia z wychowawcą – 95 godzin.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi: w oddziale specjalnym – 1150 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 190 godzin na ucznia.

Tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą dla uczniów poszczególnych klas wynosi: klasa I – 29 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 31 godzin, klasa II – 30 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 32 godziny, klasa III – 31 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 33 godziny.

Zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, w każdym roku szkolnym, wynosi: w oddziale specjalnym – po 12 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – po 2 godziny na ucznia.

sobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. Nr 67, poz. 756, z 2001 r. Nr 79, poz. 845 oraz z 2002 r. Nr 121, poz. 1037). Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności postępującej się językiem regionalnym (Dz.U. Nr 214, poz. 1579).

Jak należy organizować kształcenie uczniów na IV etapie edukacyjnym?

Liceum ogólnokształcące

W liceum ogólnokształcącym (IV etap edukacyjny) w trzyletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą wynosi:

- **przedmioty w zakresie podstawowym:** język polski – 360 godzin, 2 języki obce nowożytnie – 450 godzin (godziny te mogą być dowolnie rozdzielone pomiędzy zajęcia z tych języków), język obcy nowożytny będący drugim językiem nauczania w szkołach lub oddziałach dwujęzycznych – dodatkowo 270 godzin, wiedza o kulturze – 30 godzin, historia – 60 godzin, wiedza o społeczeństwie – 30 godzin, podstawy przedsiębiorczości – 60 godzin, geografia – 30 godzin, biologia – 30 godzin, chemia – 30 godzin, fizyka – 30 godzin, matematyka – 300 godzin, informatyka – 30 godzin, wychowanie fizyczne – 270 godzin, edukacja dla bezpieczeństwa – 30 godzin;
- **przedmioty w zakresie rozszerzonym (dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym z przedmiotów w zakresie podstawowym):** język polski, historia, geografia, biologia, chemia, fizyka, historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna oraz filozofia – po 240 godzin, język obcy nowożytny, wiedza o społeczeństwie, matematyka oraz informatyka – po 180 godzin;
- **przedmioty uzupełniające:** historia i społeczeństwo oraz przyroda – po 120 godzin, zajęcia artystyczne oraz ekonomia w praktyce – po 30 godzin, zajęcia z wychowawcą – 90 godzin.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi: w oddziale specjalnym – 900 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 180 godzin na ucznia.

W trzyletnim okresie nauczania na przedmioty w zakresie rozszerzonym i przedmioty uzupełniające należy przeznaczyć łącznie co najmniej 870 godzin.

Dyrektor liceum ogólnokształcącego, po zasięgnięciu opinii rady liceum, a jeżeli rada liceum nie została powołana – po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej, rady rodziców i samorządu uczniowskiego, uwzględniając zainteresowania uczniów oraz możliwości organizacyjne, kadrowe i finansowe liceum, ustala przedmioty realizowane w zakresie rozszerzonym, spośród których uczeń wybiera od 2 do 4 przedmiotów, z tym że co najmniej jednym z tych przedmiotów powinna być: historia, geografia, biologia, chemia lub fizyka.

Uczeń, który nie realizuje w zakresie rozszerzonym przedmiotu historia, jest obowiązany realizować przedmiot uzupełniający historia i społeczeństwo. Uczeń, który nie realizuje w zakresie rozszerzonym przedmiotu: geografia, biologia, chemia lub fizyka, jest obowiązany realizować przedmiot uzupełniający przyroda.

Przedmioty w zakresie podstawowym, z wyjątkiem przedmiotów: język polski, język obcy nowożytny, język mniejszości narodowej, etnicznej lub język regionalny, matematyka i wychowanie fizyczne, są realizowane w klasie I.

Przedmioty w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy nowożytny, język mniejszości narodowej, etnicznej lub język regionalny i matematyka, są realizowane w klasach I-III, równoległe z tymi przedmiotami w zakresie podstawowym.

Przedmioty w zakresie rozszerzonym: historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, fizyka i informatyka są realizowane po uprzednim zrealizowaniu tych przedmiotów w zakresie podstawowym.

Realizacja przedmiotów: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna oraz filozofia może rozpocząć się w klasie I, II lub III.

Tygodniowy wymiar godzin: obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą dla uczniów poszczególnych klas wynosi: klasa I – 30 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 33 godziny, klasa II – 32 godziny, a w oddziale dwujęzycznym – 35 godzin, klasa III – 29 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 32 godziny.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, w każdym roku szkolnym, wynosi: w oddziale specjalnym – po 10 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – po 2 godziny na ucznia.

Uczniowie oddziału (grupy oddziałowej, międzyoddziałowej lub międzyszkolnej), w którym tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych realizowanych w zakresie podstawowym i zakresie rozszerzonym oraz przedmiotów uzupełniających jest niższy niż odpowiedni łączny ustalony tygodniowy wymiar godzin, mogą realizować dodatkowo przedmiot uzupełniający, dla którego nie została ustalona podstawa programowa, lecz program nauczania tego przedmiotu został włączony do szkolnego zestawu programów nauczania. Realizowany dodatkowo przez uczniów przedmiot uzupełniający ustala dyrektor liceum ogólnokształcącego po zasięgnięciu opinii uczniów danego oddziału (grupy oddziałowej, międzyoddziałowej lub międzyszkolnej).

Technikum

W technikum (IV etap edukacyjny) w czteroletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą wynosi:

- **przedmioty w zakresie podstawowym:** język polski – 360 godzin, 2 języki obce nowożytny – 450 godzin (godziny te mogą być dowolnie rozdzielone pomiędzy zajęcia z tych języków), język obcy nowożytny będący drugim językiem nauczania w oddziale dwujęzycznym – dodatkowo 240 godzin, wiedza o kulturze – 30 godzin, historia – 60 godzin, wiedza o społeczeństwie – 30 godzin, podstawy przedsiębiorczości – 60 godzin, geografia – 30 godzin, biologia – 30 godzin, chemia – 30 godzin, fizyka – 30 godzin, matematyka – 300 godzin, informatyka – 30 godzin, wychowanie fizyczne – 360 godzin, edukacja dla bezpieczeństwa – 30 godzin;
- **przedmioty w zakresie rozszerzonym (dodatkowo, poza wymiarem godzin określonym dla przedmiotów w zakresie podstawowym):** język polski, historia, geografia, biologia, chemia, fizyka, historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna oraz filozofia – po 240 godzin, język obcy nowożytny, wiedza o społeczeństwie, matematyka oraz informatyka – po 180 godzin;
- **przedmioty uzupełniające:** historia i społeczeństwo oraz przyroda – po 120 godzin, ekonomia w praktyce oraz zajęcia artystyczne – po 30 godzin, kształcenie zawodowe teoretyczne – 735 godzin, kształcenie zawodowe praktyczne – 735 godzin, zajęcia z wychowawcą – 120 godzin.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi: w oddziale specjalnym – 900 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 240 godzin na ucznia.

W czteroletnim okresie nauczania na przedmioty w zakresie rozszerzonym i przedmioty uzupełniające należy przeznaczyć łącznie co najmniej 540 godzin.

Praktyki zawodowe są realizowane w wymiarze określonym w podstawie programowej kształcenia w zawodach, w klasie ustalonej przez dyrektora technikum. W przypadku praktyk zawodowych realizowanych dłużej niż przez 4 tygodnie, dalsze tygodnie ich trwania dyrektor technikum przelicza na godziny i organizuje w ramach godzin przeznaczonych na kształcenie zawodowe (1 godzina zegarowa praktyki zawodowej

odpowiada 1 godzinie lekcyjnej). Dyrektor technikum może rozłożyć w czasie przebieg praktyk zawodowych realizowanych dłużej niż przez 4 tygodnie.

Dyrektor technikum, po zasięgnięciu opinii rady technikum, a jeżeli rada technikum nie została powołana – po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej, rady rodziców i samorządu uczniowskiego, uwzględniając zawód, w którym kształci technikum, zainteresowania uczniów oraz możliwości organizacyjne, kadrowe i finansowe technikum, ustala przedmioty realizowane w zakresie rozszerzonym, spośród których uczeń wybiera 2 przedmioty, z tym że jednym z tych przedmiotów powinna być: geografia, biologia, chemia, fizyka lub matematyka.

Uczeń jest obowiązany realizować przedmiot uzupełniający historia i społeczeństwo, z zastrzeżeniem ust. 6 rozporządzenia. Uczeń, który realizuje w zakresie rozszerzonym:

- przedmiot historia i jeden z przedmiotów: geografia, biologia, chemia lub fizyka, jest obowiązany realizować przedmiot uzupełniający ekonomia w praktyce,
- przedmioty: historia i matematyka, jest obowiązany realizować przedmiot uzupełniający przyroda.

Przedmioty w zakresie podstawowym, z wyjątkiem przedmiotów: język polski, język obcy nowożytny, język mniejszości narodowej, etnicznej lub język regionalny i matematyka, są realizowane w klasach I i II.

Przedmioty w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy nowożytny, język mniejszości narodowej, etnicznej lub język regionalny i matematyka są realizowane w klasach I-IV, równoległe z tymi przedmiotami w zakresie podstawowym.

Przedmioty w zakresie rozszerzonym: historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, fizyka i informatyka są realizowane po uprzednim zrealizowaniu tych przedmiotów w zakresie podstawowym.

Realizacja przedmiotów: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna oraz filozofia może rozpocząć się w klasie I, II, III lub IV.

Tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą dla uczniów poszczególnych klas wynosi: klasa I – 33 godziny, a w oddziale dwujęzycznym – 35 godzin, klasa II – 35 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 36 godzin, klasa III – 34 godziny, a w oddziale dwujęzycznym – 35 godzin, klasa IV – 31 godzin, a w oddziale dwujęzycznym – 33 godziny.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, w każdym roku szkolnym, wynosi: w oddziale specjalnym – po 8 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – po 2 godziny na ucznia.

Kształcenie zawodowe teoretyczne i kształcenie zawodowe praktyczne może zakończyć się do końca lutego ostatniego roku nauki.

Uczniowie oddziału (grupy oddziałowej, międzyoddziałowej lub międzyszkolnej), w którym tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych realizowanych w zakresie podstawowym i zakresie rozszerzonym oraz przedmiotów uzupełniających jest niższy niż odpowiedni łączny ustalony tygodniowy wymiar godzin, mogą realizować dodatkowo przedmiot uzupełniający, dla którego nie została ustalona podstawa programowa, lecz program nauczania tego przedmiotu został włączony do szkolnego zestawu programów nauczania. Realizowany dodatkowo przez uczniów przedmiot uzupełniający ustala dyrektor technikum po zasięgnięciu opinii uczniów danego oddziału (grupy oddziałowej, międzyoddziałowej lub międzyszkolnej).

Zasadnicza szkoła zawodowa

W zasadniczej szkole zawodowej (IV etap edukacyjny) w trzyletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą wy-

nosi: język polski – 160 godzin, język obcy nowożytny – 130 godzin, historia – 60 godzin, wiedza o społeczeństwie – 30 godzin, podstawy przedsiębiorczości – 60 godzin, geografia – 30 godzin, biologia – 30 godzin, chemia – 30 godzin, fizyka – 30 godzin, matematyka – 130 godzin, informatyka – 30 godzin, wychowanie fizyczne – 290 godzin, edukacja dla bezpieczeństwa – 30 godzin, kształcenie zawodowe teoretyczne – 630 godzin, kształcenie zawodowe praktyczne – 970 godzin, zajęcia z wychowawcą – 95 godzin.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych wynosi: w oddziale specjalnym – 960 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – 190 godzin na ucznia.

Tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęć z wychowawcą dla uczniów poszczególnych klas, którzy nie są młodocianymi pracownikami, wynosi: klasa I – 27 godzin, klasa II – 29 godzin, klasa III – 30 godzin.

Minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych, w każdym roku szkolnym, wynosi w oddziale specjalnym – po 10 godzin na oddział, w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym – po 2 godziny na ucznia.

Uczniowie będący młodocianymi pracownikami, skierowani przez pracodawcę na doksztalcenia teoretyczne do ośrodka doksztalcenia i doskonalenia zawodowego odbywają kształcenie zawodowe teoretyczne odrębnie dla każdego zawodu przez okres 4 tygodni w każdej klasie, w wymiarze 34 godzin tygodniowo.

W przypadku uczniów będących młodocianymi pracownikami dyrektor szkoły ustala, w każdej klasie, liczbę dni w tygodniu przeznaczonych na praktyczną naukę zawodu organizowaną u pracodawców.

Zapamiętaj!

1. *Rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania* precyzuje wskaźniki monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego w zakresie gospodarowania czasem edukacyjnym przeznaczonym na realizację zajęć obowiązkowych i uzupełniających.
2. *Rozporządzenie* określa precyzyjnie wskaźniki monitorowania dotyczące planowania i realizacji godzin na wdrażanie podstawy programowej w trzyletnim cyklu kształcenia z podziałem na poszczególne lata, jak również tygodnie nauki.

Rozporządzenie w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników

Jakie możliwości w zakresie programowania realizacji podstawy programowej ma nauczyciel?

Zgodnie z aktualnie obowiązującym prawem oświatowym nauczyciel może:

- opracować program samodzielnie bądź we współpracy z innymi nauczycielami,
- przedstawić dyrektorowi szkoły program opracowany przez innego autora (autorów), np. może wybrać program nauczania spośród programów dostępnych na rynku, jeśli uważa, że taki właśnie program najlepiej odpowiada potrzebom jego uczniów i warunkom, w jakich pracuje,
- przedstawić program opracowany przez innego autora (autorów) wraz z dokonanymi przez siebie modyfikacjami, wskazując zakres proponowanych zmian z uzasadnieniem, dlaczego je proponuje.

Warunki i tryb dopuszczania do użytku w szkole programów nauczania reguluje *Rozporządzenie MEN z 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. z dnia 3 lipca 2012 roku, poz. 752). Stanowi ono wykonanie upoważnienia zawartego w art. 22a ust. 8 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.), w brzmieniu nadanym *Ustawą z 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2009 r. Nr 56, poz. 458). Przywołany akt prawny znowelizował przepisy art. 22a *Ustawy o systemie oświaty*, wprowadzając generalną zasadę dopuszczania programów nauczania do użytku w danej szkole przez dyrektora szkoły, po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej. Dopuszczone do użytku w danej szkole programy nauczania stanowią szkolny zestaw programów nauczania. Oznacza to odejście od poprzednio obowiązującej zasady dopuszczania programów nauczania do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.

Zasada ta dotyczy zarówno programów wybranych, zmodyfikowanych, jak i opracowanych samodzielnie, z zastrzeżeniem, że skonstruowane zostały one z wykorzystaniem obowiązującej podstawy programowej kształcenia ogólnego¹³.

Co określa *Rozporządzenie w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów?*

Rozporządzenie w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów określa m.in.:

- szczegółowe warunki i tryb dopuszczania do użytku w danej szkole przez dyrektora szkoły:
 - programów wychowania przedszkolnego dla przedszkola, w tym przedszkola specjalnego, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej oraz innych form wychowania przedszkolnego,
 - programów nauczania dla zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych, w tym szkół specjalnych,
 - programów nauczania dla zawodów dla szkół ponadgimnazjalnych, w tym szkół specjalnych,
- szczegółowe warunki, jakie muszą spełniać dopuszczane do użytku szkolnego:
 - podręczniki przeznaczone do kształcenia ogólnego oraz do kształcenia w zawodach, w tym do kształcenia specjalnego,
 - podręczniki wspomagające edukację przeznaczone do kształcenia specjalnego,
- **szczegółowe warunki i tryb dopuszczania do użytku szkolnego podręczników.**

Jak rozporządzenie precyzuje pojęcie programu?

Proponowane zmiany mają związek z nowym kształtem podstawy programowej kształcenia ogólnego, która zawiera precyzyjnie opisane wymagania, a dzięki temu również obowiązkowy zakres treści programowych i umiejętności oczekiwanych od uczniów na zakończenie kolejnych etapów kształcenia. Zatem program w dotychczasowym kształcie jako dokument stanowiący jedynie uszczegółowienie podstawy, stracił tym samym rację bytu.

¹³ *Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977).

Podstawa jest już szczegółowa, zawiera precyzyjnie określone cele i treści kształcenia. Dostarcza także wskazówek dotyczących strategii nauczania. Tu została wpisana również koncepcja pedagogiczna, filozofia nauczania, stanowiąca odpowiedź na potrzeby współczesnego świata oraz dokonujące się w nim przemiany społeczne i cywilizacyjne. Podstawa programowa nie zawiera jednak odpowiedzi na pytanie, jak osiągnąć założone szczegółowe cele edukacyjne, jak wyposażyć konkretnych uczniów w wiedzę, umiejętności i postawy w niej opisane. Dlatego nauczycielowi pozostawia się możliwość samodzielnego podejmowania decyzji dotyczących sposobów realizacji treści określonych w podstawie programowej.

Tak rozumiany program nauczania:

- uszczegóławia i doprecyzowuje podstawę programową, opisując i porządkując treści nauczania oraz procedury osiągania założonych celów edukacyjnych, to znaczy zasady, formy, metody i środki dydaktyczne,
- jest opisem zmian i tendencji w nauczaniu danego przedmiotu,
- stanowi odpowiedź na różnice w zdolnościach, zainteresowaniach, możliwościach i potrzebach uczniów – odbiorców programu,
- staje się więc bardziej praktycznym, a nie teoretycznym dokumentem, nie będzie już w nim wymagane omówienie założeń dydaktycznych, na jakich została oparta koncepcja programu,
- powinien być dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.

Jakie warunki winien spełniać program nauczania ogólnego dopuszczony do użytku w danej szkole?

Program nauczania ogólnego może być dopuszczony do użytku w danej szkole, jeżeli:

- obejmuje co najmniej 1 etap edukacyjny,
- dotyczy edukacji wczesnoszkolnej (kształcenia zintegrowanego), przedmiotu, ścieżki edukacyjnej, bloku przedmiotowego lub ich części,
- stanowi opis sposobu realizacji celów kształcenia i zadań edukacyjnych ustalonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego,
- zawiera:
 - szczegółowe cele kształcenia i wychowania,
 - treści zgodne z treściami nauczania zawartymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego,
 - sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania, z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany,
 - opis założonych osiągnięć ucznia,
 - propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia,
- jest poprawny pod względem merytorycznym i dydaktycznym.

Kto i w jakim zakresie jest odpowiedzialny w procedurze dopuszczania programów do użytku w szkole?

Program nauczania dla zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego, zwany dalej „programem nauczania ogólnego”, oraz program nauczania dla zawodu dopuszcza do użytku w danej szkole dyrektor szkoły, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli.

Najważniejszą kwestią, którą należy sprawdzić przed dopuszczeniem programu nauczania do użytku w danej szkole, jest zgodność z podstawą programową. Program może zawierać dodatkowe treści nauczania, wykraczające poza zakres ustalony w podstawie programowej, jeśli są one dobrze uzasadnione i możliwe do wprowadzenia w danych warunkach, ale przede wszystkim musi prowadzić do efektywnego nauczania wszystkiego, co zostało zapisane w podstawie. Jeśli program wykracza w jakimś zakresie poza podstawę programową, należy zwrócić uwagę, czy i na ile takie poszerzenie jest zasadne, a także możliwe do zrealizowania z uczniami.

Przed dopuszczeniem programu nauczania ogólnego do użytku w danej szkole, dyrektor szkoły może zasięgnąć opinii:

- nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego, mającego wykształcenie wyższe i kwalifikacje wymagane do prowadzenia zajęć edukacyjnych, dla których program jest przeznaczony
- albo konsultanta lub doradcy metodycznego
- lub zespołu nauczycielskiego, zespołu przedmiotowego, lub innego zespołu problemowo-zadaniowego, o których mowa w przepisach w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół¹⁴.

Należy ocenić, czy proponowane przez nauczyciela pomysły na realizację materiału nauczania są dobre, czy pomogą uczniom w uzyskaniu opisanych w podstawie umiejętności i wiedzy, czy rzeczywiście służą kształceniu pożądanych postaw i realizacji założonych celów. Nauczyciel i dyrektor danej szkoły najlepiej znają uczniów i warunki, w jakich pracują, mogą zatem ocenić przydatność konkretnych procedur osiągania celów edukacyjnych.

Wybór i ocena programu nauczania nie są nowym zadaniem ani dla nauczyciela, ani dla dyrektora. Od dawna zarówno wybór podręcznika, jak i wybór programu nauczania, jest przywilejem nauczyciela, który dokonuje go spośród bardzo szerokiej oferty. Przedtem musi jednak dokonać analizy potrzeb własnych uczniów. Podejmuje decyzję i jest bezpośrednio odpowiedzialny za jakość i efekty procesu nauczania. Doświadczeni nauczyciele nie powinni mieć większych problemów z wyborem, adaptacją czy opracowaniem własnego programu nauczania. Tym mniej doświadczonym może pomóc zespół.

Nie ma prawnego obowiązku, ale dobrym rozwiązaniem byłoby powołanie w szkole zespołu nauczycielskiego, zespołu przedmiotowego lub innego zespołu problemowo-zadaniowego, o których mowa w przepisach w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół¹⁵, którego zadaniem będzie opiniowanie proponowanych przez nauczycieli programów nauczania.

Taki zespół może również analizować i oceniać, na ile wybrane programy się sprawdzają i w przyszłości podejmować decyzje z wykorzystaniem wyników własnych obserwacji i analiz. Dyrektor szkoły może również tworzyć grupy doradcze składające się ze specjalistów z zewnątrz. Jest to istotne zwłaszcza w kształceniu zawodowym, gdzie warto zasięgnąć opinii specjalistów z zakresu danego zawodu lub profilu.

Zespół wspierający dyrektora w podejmowaniu decyzji programowych powinien też sprawdzić, czy program nie zawiera błędów rzeczowych oraz czy treści w nim zapi-

¹⁴ Rozporządzenie MEN z 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz. U. z 2001 r. Nr 61, poz. 624 z późn. zm.).

¹⁵ Rozporządzenie MEN z 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz. U. z 2001 r. Nr 61, poz. 624 z późn. zm.).

sane (zwłaszcza te, które nie występują w podstawie programowej) są poprawne merytorycznie i zgodne z aktualną wiedzą w danej dziedzinie.

Co to jest szkolny zestaw programów nauczania?

Wszystkie programy dopuszczone do użytku i używane w danej szkole stanowią szkolny zestaw programów nauczania. Dyrektor szkoły jest odpowiedzialny za uwzględnienie w szkolnym zestawie programów nauczania całości podstawy programowej.

Czym jest modyfikacja programu nauczania?

Z kolei **modyfikację programu nauczania** rozumieć należy jako dostosowanie wybranego programu do możliwości uczniów, nauczyciela i szkoły. Taki program przedłożony do akceptacji dyrektorowi winien zawierać:

- spis zmian wprowadzonych przez nauczyciela,
- uzasadnienie i cel wprowadzonych modyfikacji.

Jakie argumenty uzasadniają podjęcie trudu opracowania programów własnych przez nauczycieli?

Zasadniczym wymogiem aktualnej edukacji jest realny wybór i prawdziwa różnorodność programów nauczania. Nie ma idealnego programu nauczania, ale należy dążyć do tego, by każdy tworzony dokument odpowiadał potrzebom i oczekiwaniom uczniów – odbiorców programu. Konstruowanie programu nauczania to „serce reformy” i pole największej autonomii nauczyciela. To on, opracowując program, musi być biegły w sztuce gromadzenia i budowania wiedzy, to on doprecyzowuje i układa treści podstawy programowej. Pisanie programu stanowi zatem najlepszy kurs pedagogiczny i metodyczny. Dzięki wprowadzeniu podstaw programowych każdy nauczyciel planujący proces edukacyjny zna cele kształcenia i treści nauczania. Nie ma jednak w podstawie informacji o sposobach dojścia do celu, czyli brak w niej odpowiedzi na pytanie, jak osiągnąć założone cele. Na to pytanie odpowiedź powinien dawać program nauczania. Niewątpliwie muszą się w nim znaleźć informacje o sposobie organizacji procesu nauczania – uczenia się. To nauczyciel jest prawdziwym autorem realizowanego programu nauczania i on najlepiej wie, jak zorganizować proces nauczania w swojej klasie. Proponowane regulacje prawne oddają w jego ręce zadanie przedstawienia tej koncepcji dyrektorowi. Może się on oczywiście posilkować znanymi mu programami, ale przede wszystkim musi poznać podstawę programową, przemyśleć ją i zaplanować własny sposób jej realizacji. Droga do wyników jest bowiem równie ważna jak same wyniki. Zostaje ona wyznaczona dla konkretnej grupy uczniów, z uwzględnieniem wyników diagnozy ich cech rozwojowych, potrzeb edukacyjnych oraz zainteresowań. Tę drogę wyznacza właśnie program nauczania.

Jakie są zadania nauczyciela opracowującego program nauczania?

Opracowanie programu oznacza, że nauczyciel:

- uszczegóławia cele zawarte w podstawie programowej i wskazuje odpowiadające im osiągnięcia ucznia; planuje jednocześnie, kiedy oczekuje się od ucznia, że będzie dysponował opisaną wiedzą, umiejętnościami i przyjmował dane postawy,
- porządkuje materiał nauczania zgodnie z własną koncepcją, układając go w najodpowiedniejszej jego zdaniem kolejności, jak w planie edukacyjnym,
- wybiera i proponuje formy i metody pracy z uczniami stosownie do treści, kształconych umiejętności oraz potrzeb uczniów, z którymi pracuje, i wreszcie własnych preferencji oraz warunków szkoły,
- planuje też sposób i kryteria oceniania postępów uczniów (jak w dobrze opracowanym przedmiotowym systemie oceniania).

Czym powinien wyróżniać się dobry program nauczania?

Cechy dobrego programu:

- jest zgodny z podstawą programową, gdyż miarą sukcesu wszystkich reform, czyli zmian na poziomie systemów edukacyjnych, jest to, na ile spowodowały one zaistnienie rzeczywistych zmian na poziomie szkół i wpłynęły na to, co robią szkoły i nauczyciele¹⁶; podstawa programowa stanowi zatem kanon, rdzeń programów edukacyjnych, jest źródłem ich treści, zadań i celów nauczania,
- preferuje nowoczesny model nauczania – uczenia się, zgodnie z którym w centrum zainteresowania szkoły znajduje się nie realizacja programu, lecz uczeń oraz jego potrzeby i zainteresowania, a tym lepszy jest nauczyciel, im ciekawsze stwarza sytuacje dydaktyczne, natomiast tym lepszy jest uczeń, im lepiej opanowuje umiejętności i wszechstronnie się rozwija; celem takiej szkoły jest więc wyposażenie uczniów w określone umiejętności i ich wszechstronny rozwój, co rozumiemy jako równowagę między wiedzą, umiejętnościami i postawami,
- preferuje stosowanie wiedzy w praktyce,
- wykorzystuje głównie problemowe i operacyjne strategie nauczania,
- realizuje ideę dialogu i współpracy,
- korzysta także z uznanego dorobku tradycyjnych systemów dydaktycznych,
- preferuje holistyczne ujęcie w edukacji, w tym: zasadę całościowości w rozumieniu i opisywaniu świata, przedstawianie uczniowi spójnego obrazu rzeczywistości, integrację przekazywanych treści z życiowym doświadczeniem ucznia i z życiem codziennym, dostosowanie sposobów przekazu do możliwości percepcyjnych uczniów, przyjęcie założenia, że nie encyklopedyczna wiedza jest nam potrzebna, lecz rozumienie siebie i swojego miejsca w świecie, rozwój osobowości człowieka i przygotowanie go do twórczego i samodzielnego życia w szybko zmieniającym się świecie, integracja wiedzy z rozmaitych dziedzin i połączenie ich w zrozumiałe, wzajemnie przenikające się całości, nauczanie wiedzy i umiejętności potrzebnych na co dzień, tłumaczenie zjawisk, ich mechanizmów i prawidłowości,
- odwołuje się do określonych wartości; w nowej podstawie programowej pojawiło się wprost odwołanie do systemu wartości, konkretnie do 4 triad wartości, to znaczy: platońskiej (piękno, prawda, dobro), chrześcijańskiej (wiara, nadzieja, miłość), polskiej (Bóg, honor, ojczyzna) oraz świeckiej (wolność, równość, sprawiedliwość); dlatego w dobrym programie formułujemy cele nie tylko w obszarze wiedzy i umiejętności, lecz także w obszarze postaw uczniów; ich źródło stanowią wskazane w podstawie programowej następujące wartości: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do podejmowania inicjatyw oraz pracy zespołowej,
- formułując cele programu, można zatem przyjąć model koniczyny wpisany w koncepcję programową podstawy, co niewątpliwie przełoży się na to, iż efekty kształcenia zostaną w programie określone konsekwentnie w 3 obszarach – wiedzy, umiejętności i postaw uczniów, obowiązkowo na 3 poziomach umiejętności – kluczowych, ponadprzedmiotowych i przedmiotowych, a zadania nauczyciela i szkoły obejmą realizację celów kształcenia, określonych w formie wymagań ogólnych oraz treści nauczania połączonych z wymaganiami określonymi w formie celów szczegółowych,

¹⁶ F.D. Walker, J.F. Soltis, *Program i cele kształcenia*, Warszawa 2000, s. 80.

- zawiera uporządkowane treści nauczania, ich połączenie, selekcję i gradację,
- sprzyja kształceniu samodzielności myślenia i rozwiązywaniu problemów,
- uczy, jak się uczyć i posługiwać zdobytą wiedzą,
- pomaga w gromadzeniu wiedzy użytecznej, czyli takiej, którą uczeń będzie mógł wykorzystać,
- umożliwia rozwój osobowy, emocjonalny i duchowy uczniów, wpływa na ich postawy i wartości,
- przyczynia się do kształtowania postaw oraz systemu wartości wychowanków,
- nie rozdziela kształcenia i wychowania,
- umożliwia indywidualizację procesu nauczania – uczenia się,
- cele są w nim ważniejsze od treści,
- widoczna jest w nim wyraźna orientacja na przyszłość,
- musi być dedykowany konkretnej grupie uczniów,
- winien odpowiadać preferencjom i wartościom nauczyciela.

Jakie można wyróżnić etapy pracy nad opracowaniem programu?

Etapy pracy nad opracowaniem programu przedstawiają się następująco:

- etap diagnozy:
 - ocena dotychczas realizowanych programów,
 - ocena zasobów szkoły i indywidualnych zasobów konstruktorów programów, to znaczy zdefiniowanie zasobów materialnych i niematerialnych, w tym: własnych autorów programu, szkoły oraz środowiska, w tym doświadczeń nauczycieli, ich preferowanego stylu pracy i posiadanych kompetencji; należy zastanowić się, co jest możliwe do realizacji w warunkach, w jakich pracujemy,
 - ocena potrzeb, możliwości i oczekiwań uczniów, dla których przeznaczony jest program, diagnoza, poznanie uczniów odbiorców programu, ich potrzeb, możliwości, doświadczeń, przekonań oraz poziomu motywacji,
 - analiza wymagań podstawy programowej,
- etap konstruowania programu:
 - określenie koncepcji programu – opis preferowanych wartości i przekonań pedagogicznych oraz modelu nauczania – uczenia się, wybór modelu i typu programu,
 - sformułowanie celów programu, w tym ogólnych i kierunkowych,
 - wybór i uporządkowanie materiału nauczania,
 - ustalenie procedur osiągnięcia założonych celów, to znaczy zasad, metod, form i środków dydaktycznych,
 - opis w formie celów szczegółowych założonych osiągnięć uczniów, konsekwentnie w obszarze wiedzy, umiejętności i postaw,
 - opis kryteriów i metod oceniania,
 - określenie obudowy dydaktycznej programu,
 - określenie warunków wdrożenia programu,
- etap ewaluacji:
 - ocena dokumentu programowego,
 - ocena pracy nauczyciela,
 - ocena wykorzystanych zasobów,
 - ocena uzyskanych wyników.

Jaką strukturę może mieć program nauczania?

Propozycja struktury dokumentu programowego:

- Wstęp – koncepcja i założenia programu.

- Cele ogólne i kierunkowe programu.
- Działy programowe.
- Uszczegółowienie treści w obrębie działów, w tym:
 - treści nauczania,
 - szczegółowe cele edukacyjne/operacyjne, związane z poszczególnymi treściami nauczania,
 - procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych.
- Opis założonych osiągnięć uczniów oraz sposobów ich sprawdzania i oceniania.
- Ewaluacja etapowa i końcowa programu.
- Przykładowe materiały edukacyjne do realizacji programu, np.: scenariusze zajęć, karty pracy, projekty edukacyjne.

Zapamiętaj!

1. Do „przełożenia” podstawy programowej na program nauczania niezbędna jest znajomość całego dokumentu, jego najważniejszych założeń i preferencji. Ważne jest przy tym również uwzględnienie nowoczesnych strategii nauczania danego przedmiotu.
2. Zaproponowany przez nauczyciela program powinien być dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.
3. Opinia o programie powinna zawierać w szczególności ocenę jego zgodności z podstawą programową kształcenia ogólnego i dostosowania programu do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.
4. Dyrektorzy szkół, opracowując plan doskonalenia zawodowego nauczycieli, powinni brać pod uwagę potrzeby szkoły związane z doskonaleniem nauczycieli w zakresie wyboru, adaptacji i opracowywania programów nauczania.
5. Program to domena nauczyciela, nawet jeśli wybiera on dokument opracowany przez kogoś innego.
6. Dobrze się dzieje, gdy program dla uczniów danej szkoły powstaje właśnie w tej placówce. Jednak nie można nakazać nauczycielom opracowania programu. Dlatego niejednokrotnie o wiele korzystniej jest wybrać lub zmodyfikować program nauczania opracowany przez specjalistów, oferowany przez wydawnictwa edukacyjne. Praktyka pokazuje jednak, że nauczyciel bez względu na to, czy wybiera, modyfikuje lub opracowuje własny program nauczania, ma obowiązek podejmowania decyzji programowych dla dobra swoich uczniów. Im więcej tych decyzji podejmują nauczyciele, tym lepiej dla rozwoju uczniów, szkoły i samych nauczycieli.

Jak rozporządzenie precyzuje pojęcie podręcznika?

Podręcznik przeznaczony do kształcenia ogólnego zawiera usystematyzowaną prezentację wszystkich treści nauczania z zakresu danych zajęć edukacyjnych na danym etapie edukacyjnym, ujętych w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Podręcznik dzieli się na części składające się na serię podręczników do danych zajęć edukacyjnych na danym etapie edukacyjnym, jeżeli wydanie podręcznika w częściach jest uzasadnione ze względu na funkcjonalność użytkowania podręcznika.

Każda część podręcznika wchodząca w skład serii podręczników zawiera usystematyzowaną prezentację wybranych treści nauczania z zakresu danych zajęć edukacyjnych na danym etapie edukacyjnym albo edukacji wczesnoszkolnej.

Podręcznik do nauczania przedmiotu uzupełniającego przyroda oraz przedmiotu uzupełniającego historia i społeczeństwo na IV etapie edukacyjnym zawiera co najmniej 4 wątki ujęte w podstawie programowej kształcenia ogólnego i dzieli się na części zawierające usystematyzowaną prezentację treści nauczania z zakresu każdego z wątków.

W przypadku podręcznika do nauczania przedmiotu uzupełniającego historia i społeczeństwo na IV etapie edukacyjnym obowiązkowy jest wątek tematyczny „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”.

Podręcznik do nauczania historii i geografii przeznaczony dla mniejszości narodowej lub etnicznej oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym zawiera usystematyzowaną prezentację treści nauczania z zakresu danego przedmiotu, wykraczających poza zakres określony w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Jakie warunki powinien spełniać podręcznik przeznaczony do kształcenia ogólnego? Podręcznik przeznaczony do kształcenia ogólnego:

- jest poprawny pod względem merytorycznym, dydaktycznym, wychowawczym i językowym, w szczególności:
 - uwzględnia aktualny stan wiedzy naukowej, w tym metodycznej,
 - jest przystosowany do danego poziomu kształcenia, zwłaszcza pod względem stopnia trudności, formy przekazu, właściwego doboru pojęć, nazw, terminów i sposobu ich wyjaśniania,
- zawiera materiał rzeczowy i materiał ilustracyjny odpowiedni do przedstawianych treści nauczania,
- ma logiczną konstrukcję,
- zawiera zakres materiału rzeczowego i materiału ilustracyjnego odpowiedni do liczby godzin przewidzianych w ramowym planie nauczania na nauczanie danego przedmiotu,
- zawiera propozycje działań edukacyjnych aktywizujących i motywujących uczniów,
- umożliwia uczniom ze zróżnicowanymi możliwościami nabycie umiejętności określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego,
- w przypadku podręcznika przeznaczonego dla szkoły ponadgimnazjalnej – określa zakres kształcenia podstawowy lub rozszerzony,
- zawiera treści zgodne z przepisami prawa, w tym ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi,
- ma przejrzystą szatę graficzną,
- nie zawiera materiałów reklamowych innych niż informacje o publikacjach edukacyjnych.

Podręcznik do nauczania historii i geografii uwzględnia ponadto zalecenia dwustronnych komisji podręcznikowych oraz innych komisji i zespołów do spraw podręczników, działających na podstawie międzypaństwowych umów dotyczących współpracy w zakresie edukacji lub porozumień komitetów narodowych UNESCO.

Podręcznik do nauczania języka obcego nowożytnego jest ponadto przeznaczony do realizacji określonego w podstawie programowej kształcenia ogólnego poziomu zaawansowania znajomości języka obcego.

Jakie warunki powinien spełniać podręcznik w formie elektronicznej?

Podręczniki mogą mieć formę elektroniczną i mogą być zamieszczone na informatycznym nośniku danych lub w Internecie. Podręcznik w formie elektronicznej zawiera:

- opis sposobu uruchomienia albo opis sposobu instalacji i uruchomienia,
- system pomocy zawierający opis użytkowania podręcznika,
- mechanizmy nawigacji i wyszukiwania, w tym w szczególności spis treści i skorowidz w postaci hiperłączy,
- opcję drukowania treści podręcznika, z wyłączeniem dynamicznych elementów multimedialnych, których wydrukowanie nie jest możliwe.

Zapamiętaj!

1. *Rozporządzenie w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* precyzuje wskaźniki monitorowania dotyczące wyboru, modyfikacji i opracowania programów nauczania stanowiących opis sposobów realizacji podstawy programowej.
2. *Rozporządzenie w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* precyzuje wskaźniki monitorowania dotyczące wyboru podręczników wspomagających realizację podstawy programowej.

Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego

Jak rozporządzenie o nadzorze definiuje pojęcie monitorowania?

Rozporządzenie MEN o nadzorze definiuje monitorowanie jako działanie prowadzone w szkole lub placówce obejmujące zbieranie i analizę informacji o działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki. Stanowi ono zatem czynność nadzoru pedagogicznego, obok ewaluacji, kontroli czy wspomagania. Podkreślić ponadto należy, że nie ma dobrej ewaluacji czy kontroli bez monitorowania, choć czynności te stanowią odrębne sposoby działań podejmowanych w ramach nadzoru pedagogicznego.

W jaki sposób wymagania nadzoru pedagogicznego doprecyzowują wskaźniki monitorowania realizacji podstawy programowej?

Z punktu widzenia potrzeb w zakresie monitorowania niezwykle istotne są wymagania stanowiące załącznik do rozporządzenia MEN z dnia 10 maja 2013 roku (Dz.U. z dnia 14 maja 2013 roku, poz. 560), ponieważ definiują jakość edukacji oraz umożliwiają wskazanie, jakie zadania szkoła powinna wypełniać wobec każdego ucznia, pokazują, jak powinna pracować, i wskazują jej drogi rozwoju. Umożliwiają tym samym prowadzenie monitorowania i ewaluacji, a w konsekwencji ustalenie „mapy” szkoły z jej mocnymi i słabymi stronami. Umożliwiają także połączenie informacji o szkole płynącej z systemu egzaminów zewnętrznych z innymi, bardzo istotnymi informacjami o pracy szkoły, np. dotyczącymi realizacji podstawy programowej. Dla omawianego zagadnienia, jakim jest monitorowanie realizacji podstawy programowej, szczególnie istotne wydaje się przywołanie następujących wymagań wobec szkół:

Tabela 6. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania drugiego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
2. Procesy edukacyjne są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się.	Planowanie procesów edukacyjnych w szkole lub placówce służy rozwojowi uczniów. Uczniowie znają stawiane przed nimi cele uczenia się i formułowane wobec nich oczekiwania. Informowanie ucznia o jego postępach w nauce oraz ocenianie pomagają uczniom uczyć się i planować ich indywidualny rozwój.	Organizacja procesów edukacyjnych umożliwia uczniom powiązanie różnych dziedzin wiedzy i jej wykorzystanie. Taka organizacja procesów edukacyjnych pomaga uczniom zrozumieć świat oraz lepiej funkcjonować w społeczności lokalnej.

	<p>Nauczyciele kształtują u uczniów umiejętność uczenia się. Nauczyciele i uczniowie tworzą atmosferę sprzyjającą uczeniu się. Nauczyciele motywują uczniów do aktywnego uczenia się i wspierają ich w trudnych sytuacjach. Nauczyciele stosują różne metody pracy dostosowane do potrzeb ucznia, grupy i oddziału.</p>	<p>Uczniowie mają wpływ na sposób organizowania i przebieg procesu uczenia się. Czują się odpowiedzialni za własny rozwój. Uczniowie uczą się od siebie nawzajem. W szkole lub placówce stosuje się nowatorskie rozwiązania służące rozwojowi uczniów.</p>
--	--	--

W kontekście wymagania drugiego *Procesy edukacyjne są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Co świadczy o tym, że planowanie procesów edukacyjnych służy rozwojowi uczniów i jest zgodne z założeniami określonymi w podstawie programowej?
2. Co w szkole sprzyja tworzeniu klimatu uczenia się i kształtowaniu właściwych postaw wobec procesu uczenia się?
3. Kto w szkole jest odpowiedzialny za kształtowanie atmosfery uczenia się?
4. Co świadczy o tym, że uczniowie są świadomi stawianych przed nimi celów uczenia się oraz formułowanych wobec nich wymagań?
5. Jakie metody pracy stosują nauczyciele?
6. Co decyduje o doborze metod pracy przez nauczycieli?
7. Czy i w jaki sposób nauczyciele motywują uczniów do aktywnego uczenia się?
8. Czy i w jaki sposób nauczyciele wspierają uczniów w sytuacjach trudnych?
9. Czy i w jaki sposób nauczyciele kształtują umiejętność uczenia się uczniów?
10. W jaki sposób udzielana jest informacja zwrotna o postępach w nauce?
11. Czemu służy ocenianie uczniów?
12. W jaki sposób, planując procesy edukacyjne, uwzględnia się zasadę integralnego postrzegania świata i człowieka?
13. Co świadczy o tym, że uczniowie są współautorami procesu uczenia się oraz biorą współodpowiedzialność za własny rozwój?
14. Jakie sprzyjające uczeniu się warunki stworzono w szkole?
15. Jakie wprowadzono innowacyjne rozwiązania służące rozwojowi uczniów?

Tabela 7. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania trzeciego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
<p>3. Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określone w podstawie programowej.</p>	<p>W szkole lub placówce realizuje się podstawę programową z uwzględnieniem osiągnięć uczniów z poprzedniego etapu edukacyjnego. Podstawa programowa jest realizowana z wykorzystaniem zalecanych warunków i sposobów jej realizacji.</p>	<p>Wdrażane wnioski z monitorowania i analizowania osiągnięć uczniów przyczyniają się do wzrostu efektów uczenia się i osiągnięcia różnorodnych sukcesów edukacyjnych uczniów. Wyniki analizy osiągnięć uczniów, w tym uczniów, którzy ukończyli dany etap</p>

	W szkole lub placówce monitoruje się i analizuje osiągnięcia każdego ucznia, z uwzględnieniem jego możliwości rozwojowych, formułuje się i wdraża wnioski z tych analiz.	edukacyjny, potwierdzają skuteczność podejmowanych działań dydaktyczno-wychowawczych. Uczniowie odnoszą sukces na wyższym etapie kształcenia lub na rynku pracy.
--	--	---

W kontekście wymagania trzeciego *Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określone w podstawie programowej* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Co świadczy o tym, że realizacja podstawy programowej odbywa się zgodnie z zalecanymi sposobami i warunkami?
2. Co wskazuje na to, że w realizacji podstawy programowej uwzględnia się osiągnięcia uczniów z poprzednich etapów edukacyjnych?
3. Czy i w jaki sposób monitoruje się osiągnięcia edukacyjne uczniów?
4. Co świadczy o tym, że uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określone w podstawie programowej?
5. Jakie są efekty kształcenia?
6. Jakie sukcesy edukacyjne osiągają uczniowie?
7. Jakie sukcesy osiągają uczniowie na wyższych etapach kształcenia lub na rynku pracy?

Tabela 8. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania czwartego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
4. Uczniowie są aktywni.	Uczniowie są zaangażowani w zajęcia prowadzone w szkole lub placówce i chętnie w nich uczestniczą. Nauczyciele stwarzają sytuacje, które zachęcają każdego ucznia do podejmowania różnorodnych aktywności.	Uczniowie inicjują i realizują różnorodne działania na rzecz własnego rozwoju, rozwoju szkoły lub placówki i społeczności lokalnej oraz angażują w nie inne osoby.

W kontekście wymagania czwartego *Uczniowie są aktywni* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

W jaki sposób motywuje się uczniów do podejmowania różnorodnych aktywności na rzecz własnego rozwoju?

W czym przejawia się aktywność uczniów w procesie kształcenia?

Jakie możliwości korzystania z różnorodnych form aktywności stwarzają uczniom nauczyciele?

Jakie działania na rzecz własnego rozwoju, rozwoju szkoły i społeczności lokalnej inicjują i realizują uczniowie?

Do czego przyczynia się, na co wpływa aktywność uczniów w procesie kształcenia?

Tabela 9. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania piątego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
5. Respektowane są normy społeczne.	Działania szkoły lub placówki zapewniają uczniom bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne, a relacje między wszystkimi członkami społeczności szkolnej są oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Uczniowie współpracują ze sobą w realizacji przedsięwzięć będących wynikiem działań samorządu uczniowskiego. Zasady postępowania i współżycia w szkole lub placówce są uzgodnione i przestrzegane przez uczniów, pracowników szkoły i rodziców.	W szkole lub placówce, wspólnie z uczniami i rodzicami, analizuje się podejmowane działania wychowawcze, w tym mające na celu eliminowanie zagrożeń oraz wzmacnianie właściwych zachowań. Ocenia się ich skuteczność oraz, w razie potrzeb, modyfikuje.

W kontekście wymagania piątego *Respektowane są normy społeczne* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Jakie wartości i normy określone w podstawie programowej respektuje się w szkole?
2. W jaki sposób przyjęte wartości i normy przejawiają się w życiu szkoły?
3. Co świadczy o tym, że przestrzega się zasad i norm zachowania określonych w podstawie programowej?
4. Do czego przyczynia się respektowanie przyjętych w szkole norm i wartości?
5. Jakie działania wychowawcze podejmuje się w szkole?
6. Czy i w jaki sposób analizuje się i modyfikuje podejmowane działania wychowawcze?

Tabela 10. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania szóstego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
6. Szkoła lub placówka wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji.	W szkole lub placówce rozpoznaje się możliwości psychofizyczne i potrzeby rozwojowe, sposoby uczenia się oraz sytuację społeczną każdego ucznia. Zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne organizowane dla uczniów wymagających szczególnego wsparcia w rozwoju lub pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych są	W szkole lub placówce są prowadzone działania uwzględniające indywidualizację procesu edukacji w odniesieniu do każdego ucznia. W opinii rodziców i uczniów wsparcie otrzymywane w szkole lub placówce odpowiada ich potrzebom.

	<p>odpowiednie do rozpoznanych potrzeb każdego ucznia.</p> <p>Szkoła lub placówka współpracuje z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi podmiotami świadczącymi poradnictwo i pomoc uczniom, zgodnie z ich potrzebami i sytuacją społeczną.</p> <p>W szkole lub placówce są realizowane działania antidyskryminacyjne obejmujące całą społeczność szkoły lub placówki.</p>	
--	---	--

W kontekście wymagania szóstego *Szkoła lub placówka wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. W jaki sposób w szkole rozpoznaje się możliwości psychofizyczne i potrzeby rozwojowe, sposoby uczenia się oraz sytuację społeczną każdego ucznia?
2. Jak w szkole indywidualizuje się proces kształcenia?
3. Jak w szkole tworzy się ofertę zajęć dodatkowych?
4. Z jakimi podmiotami współpracuje szkoła, wspierając rozwój swoich uczniów?
5. Jakie działania antidyskryminacyjne realizowane są w szkole?

Tabela 11. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania siódmego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
7. Nauczyciele współpracują w planowaniu i realizowaniu procesów edukacyjnych.	Nauczyciele, w tym nauczyciele pracujący w jednym oddziale, współpracują ze sobą w planowaniu, organizowaniu, realizowaniu i modyfikowaniu procesów edukacyjnych. Wprowadzanie zmian dotyczących przebiegu procesów edukacyjnych (planowanie, organizacja, realizacja, analiza i doskonalenie) następuje w wyniku ustaleń między nauczycielami.	Nauczyciele wspólnie rozwiązują problemy, doskonalą metody i formy współpracy. Nauczyciele pomagają sobie nawzajem w ewaluacji i doskonaleniu własnej pracy.

W kontekście wymagania siódmego *Nauczyciele współpracują w planowaniu i realizowaniu procesów edukacyjnych* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Co świadczy o tym, że nauczyciele współpracują, realizując podstawę programową?
2. Co świadczy o tym, że wprowadzanie zmian w szkolnym systemie kształcenia następuje w wyniku ustaleń między nauczycielami?
3. Co świadczy o tym, że procesy edukacyjne są doskonalone?

Tabela 12. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania ósmego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
8. Promowana jest wartość edukacji.	<p>W szkole lub placówce prowadzi się działania kształtujące pozytywny klimat sprzyjający uczeniu się.</p> <p>W szkole lub placówce prowadzi się działania kształtujące postawę uczenia się przez całe życie.</p>	<p>Szkoła lub placówka wykorzystuje informacje o losach absolwentów do promowania wartości edukacji.</p> <p>Działania realizowane przez szkołę lub placówkę promują wartość edukacji w społeczności lokalnej.</p>

W kontekście wymagania ósmego *Promowana jest wartość edukacji* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. W jaki sposób w szkole kształtuje się pozytywny klimat uczenia się?
2. W jaki sposób w szkole kształtuje się postawę uczenia się przez całe życie?

Tabela 13. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania jedenastego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
11. Szkoła lub placówka, organizując procesy edukacyjne, uwzględnia wnioski z analizy wyników sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego, egzaminu maturalnego, egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe i egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych.	<p>W szkole lub placówce analizuje się wyniki sprawdzianu i egzaminów oraz wyniki ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej. Analizy prowadzą do formułowania wniosków i rekomendacji, na podstawie których nauczyciele planują i podejmują działania.</p> <p>Działania prowadzone przez szkołę lub placówkę są monitorowane i analizowane, a w razie potrzeb modyfikowane.</p>	<p>W szkole lub placówce wykorzystuje się wyniki badań zewnętrznych i prowadzi badania wewnętrzne, odpowiednio do potrzeb szkoły lub placówki, w tym badania osiągnięć uczniów i losów absolwentów.</p>

W kontekście wymagania jedenastego *Szkoła lub placówka, organizując procesy edukacyjne, uwzględnia wnioski z analizy wyników sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego, egzaminu maturalnego, egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe i egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Jakie są efekty realizacji podstawy programowej?
2. Jak uzyskane efekty wpływają na doskonalenie procesów zachodzących w szkole?

Tabela 14. Fragment załącznika do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego dotyczący wymagania dwunastego

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
12. Zarządzanie szkołą lub placówką służy jej rozwojowi.	Zarządzanie szkołą lub placówką koncentruje się na wychowaniu, nauczaniu i uczeniu się oraz zapewnieniu odpowiednich do realizacji tych zadań warunków. Zarządzanie szkołą lub placówką sprzyja indywidualnej i zespołowej pracy nauczycieli oraz doskonaleniu zawodowemu. Ewaluacja wewnętrzna jest przeprowadzana wspólnie z nauczycielami. W procesie zarządzania, w oparciu o wnioski wynikające z nadzoru pedagogicznego, podejmuje się działania służące rozwojowi szkoły lub placówki.	Zarządzanie szkołą lub placówką prowadzi do podejmowania nowatorskich działań, innowacji i eksperymentów. Zarządzanie szkołą lub placówką sprzyja udziałowi nauczycieli i innych pracowników szkoły lub placówki oraz uczniów i rodziców w procesie podejmowania decyzji dotyczących szkoły lub placówki. Dyrektor podejmuje skuteczne działania zapewniające szkole lub placówce wspomaganie zewnętrzne odpowiednie do jej potrzeb.

W kontekście wymagania dwunastego *Zarządzanie szkołą lub placówką służy jej rozwojowi* monitorowanie realizacji podstawy programowej winno skupić się na następujących kwestiach:

1. Co świadczy o tym, że zarządzanie koncentruje się na realizacji podstawy programowej?
2. Co świadczy o tym, że zarządzanie wpływa na doskonalenie zachodzących w szkole procesów edukacyjnych?

Zapamiętaj!

1. Wymagania nadzoru, definiujące jakość edukacji, stanowią źródło precyzyjnych wskaźników monitorowania realizacji podstawy programowej.
2. Wymagania nadzoru pedagogicznego pozwalają monitorować zachodzące w szkole procesy edukacyjne, świadczące o realizacji podstawy programowej.
3. Wymagania nadzoru pedagogicznego pozwalają także monitorować efekty realizacji podstawy programowej.

Różne aspekty monitorowania oraz ich znaczenie dla rozwoju ucznia

Monitorowanie realizacji treści podstawy programowej

Monitorowanie realizacji treści określonych w podstawie programowej determinowane jest przede wszystkim jej strukturą. Podejmując problem monitorowania realizacji treści szczegółowych podstawy programowej, odwoływać będziemy się do 2 pozornie odległych przedmiotów nauczania: języka polskiego i matematyki.

Struktura podstawy programowej w kontekście monitorowania

Podstawę programową dla szkoły podstawowej oraz dla gimnazjum i liceum rozpoczyna **część wstępna**. Zawarto w niej informacje dotyczące ogólnych celów kształcenia na poszczególnych etapach edukacyjnych. Wprowadzenie do podstawy określa kompetencje kluczowe, w które należy wyposażyc ucznia, podkreśla szczególną rolę języka polskiego, konieczność wykorzystywania technologii komputerowej. We wstępie omówiono zagadnienia związane z rolą biblioteki szkolnej oraz edukacji czytelniczo-medialnej w realizacji zadań szkoły. Podkreślono znaczenie umiejętności posługiwania się językami obcymi oraz efektywności kształcenia w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych. Zwraca się uwagę na konieczność systematycznego kształcenia wśród dzieci i młodzieży postaw prozdrowotnych oraz postaw sprzyjających ich dalszemu indywidualnemu i społecznemu rozwojowi. Dokument nakłada także na szkołę obowiązek troski o wszechstronny rozwój każdego ucznia i przygotowania go do dokonywania samodzielnych wyborów. Wprowadzenie do podstawy wskazuje więc na konieczność realizacji głównych zadań szkoły.

Istotę dokumentu stanowią przedmiotowe cele kształcenia, sformułowane w postaci **wymagań ogólnych** oraz treści nauczania, czyli **wymagania szczegółowe**. Podkreślić należy koncepcyjną spójność całej edukacji w obrębie każdego przedmiotu. Wszystkie wymagania szczegółowe są wewnętrznie uporządkowane i umożliwiają realizację wymagań ogólnych w zakresie określonego przedmiotu, edukacji. Niewątpliwą zaletą dokumentu pozostaje język, w którym go sformułowano. Wszystkie treści nauczania wskazane są w postaci efektów, czyli umiejętności, które powinien opanować uczeń, aby udało mu się osiągnąć założone cele ogólne, a tym samym być przygotowanym do kontynuowania nauki na kolejnym etapie edukacyjnym. Wiadomości i umiejętności, które uczeń zdobywa na poszczególnych etapach, opisane są, zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji¹⁷, w języku efektów kształcenia.

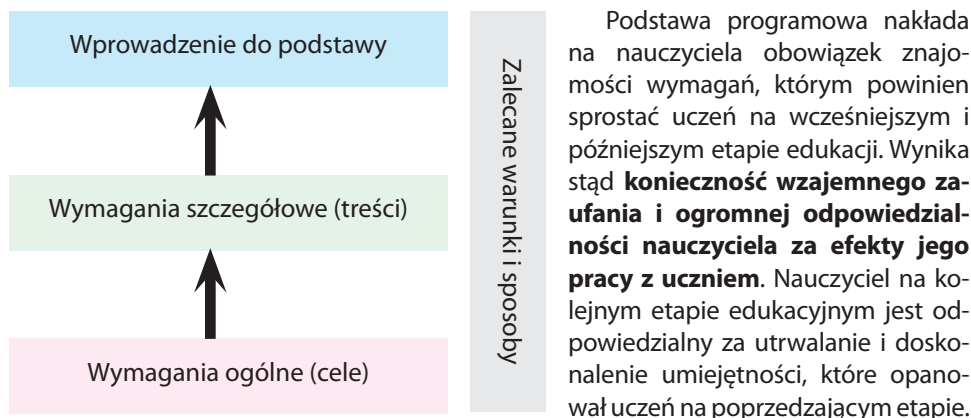
W świadomości nauczyciela musi funkcjonować informacja dotycząca wielości różnych umiejętności, które służą realizacji celów kształcenia – wymagań ogólnych. Przyjrzyjmy się przedmiotowi język polski. Dla szkoły podstawowej, gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej stanowią one pewną nieprzypadkową triadę: *Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji, Analiza i interpretacja tekstów kultury, Tworzenie wypowiedzi*¹⁸. Kolejne wymagania ogólne uporządkowane są w logiczną i celową całość. Ponadto każdemu z tych wymagań przyporządkowane są cele szczegółowe, służące osiągnięciu założonych celów ogólnych. Dla szkoły podstawowej w zapisach podstawy programowej wskazano 50 umiejętności, dla gimnazjum – 61, natomiast dla IV etapu

¹⁷ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 roku w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01).

¹⁸ *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski*, tom 2, s. 29–52.

edukacyjnego – 44 umiejętności w zakresie podstawowym oraz 37 umiejętności w zakresie rozszerzonym. Nauczyciel języka polskiego powinien zatem zdawać sobie sprawę z ogromu zadań, którym musi sprostać, bowiem większość ze wskazanych umiejętności ma charakter złożony, a ich strukturalizacja jest tym bardziej złożona, im wyższy etap edukacyjny.

Tak więc, w kontekście monitorowania, niezwykle istotne jest, by każdy nauczyciel znał zapisy podstawy programowej w stopniu umożliwiającym mu dostrzeżenie zależności między wymaganiami szczegółowymi i ogólnymi kolejnych etapów edukacyjnych. Spójność i czytelność dokumentu ułatwia właściwą organizację procesu edukacyjnego w skali makro i mikro. Wskazane wyżej cechy sprzyjają planowaniu i realizacji danego przedmiotu w cyklu kształcenia, ale również planowaniu i realizacji treści przewidzianych na dany rok szkolny, a nawet poszczególne jednostki lekcyjne.

Warto więc, by towarzyszyła mu świadomość, iż wymagania szczegółowe, z niewielkimi wyjątkami (np. w edukacji artystycznej), nie powtarzają się, a egzamin zewnętrzny obejmuje wszystkie umiejętności z danego i poprzedzających go etapów edukacyjnych.

Jednocześnie, mimo precyzji sformułowań zawartych w podstawie, dla prawidłowej ich realizacji niezbędne są **przedmiotowe i metodyczne kompetencje nauczyciela**, bowiem to on jako świadomy praktyk i specjalista w swojej dziedzinie decyduje o zakresie przestrzeni przedmiotowej, która wykorzystywana będzie w celu osiągnięcia danego wymagania.

Przykład

Pani Nowak znalazła w podstawie programowej języka polskiego zapis: „Uczeń: rozpoznaje czytany utwór jako: przypowieść, pamiętnik, dziennik, komedię, dramat (gatunek), tragedię, balladę, nowelę, hymn, powieść historyczną”.

Pani Nowak jako świadomy praktyk i specjalista zdecyduje o przestrzeni przedmiotowej, która umożliwi jej wyposażenie uczniów w umiejętność wskazaną w podstawie. Wyjaśni uczniom pojęcia: „rodzaj literacki”, „gatunek literacki”. Stworzy sytuacje dydaktyczne pozwalające poznać uczniom cechy wskazanych wyżej rodzajów i gatunku literackiego. Pani Nowak zdecyduje, które utwory literackie posłużą jej jako materiał wyjściowy dla wskazania wyróżników poszczególnych gatunków, a które wykorzysta do ćwiczeń utrwalających umiejętność rozpoznawania cech gatunkowych. W końcu pani Nowak dokona wyboru, na których utworach literackich sprawdzi umiejętność rozpoznawania cech podanych w wymaganiu gatunkowym.

Przykład

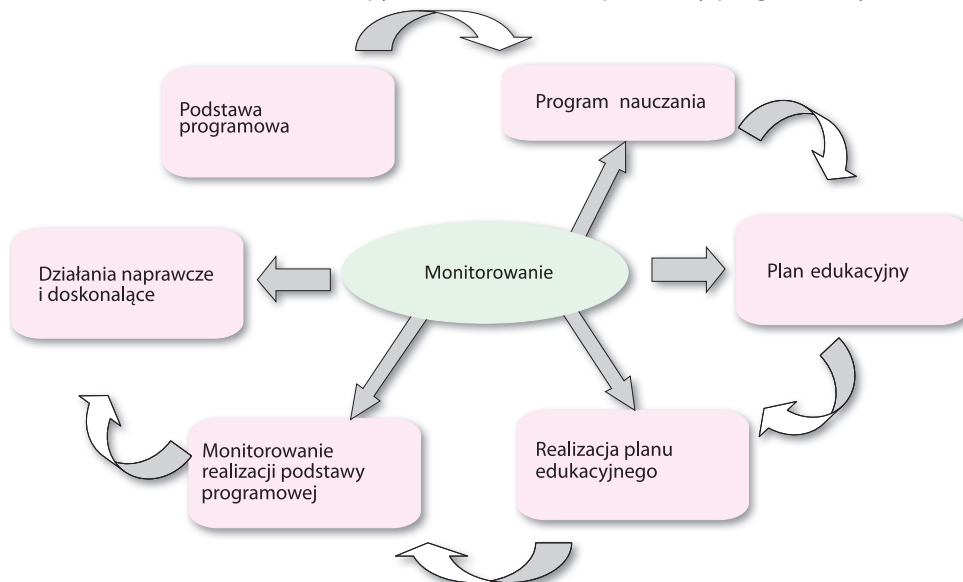
Pan Nowak w podstawie programowej z matematyki przeczytał, iż uczeń powinien stosować twierdzenie Pitagorasa. Pan Nowak jest wieloletnim praktykiem i specjalistą matematykiem, stąd wie, że musi wprowadzić pojęcie twierdzenia, a także zaplanować sytuację dydaktyczną, w której uczniowie odkryją zależności między bokami w trójkącie prostokątnym, co pozwoli na sformułowanie i zrozumienie twierdzenia Pitagorasa. Pan Nowak doskonale zdaje sobie sprawę, że konieczne będzie wyćwiczenie umiejętności stosowania twierdzenia Pitagorasa najpierw w trójkątach prostokątnych po to, by w następnym kroku wykorzystać znajomość tego twierdzenia w dowolnym wielokącie i kole (okręgu). Nauczyciel zaprojektuje zestaw zadań sprawdzających stopień opanowania umiejętności stosowania twierdzenia Pitagorasa, by mieć pewność, że wymaganie zostało osiągnięte.

Przedmiotowe planowanie pracy dydaktycznej a monitorowanie realizacji podstawy programowej

Po raz kolejny uwidacznia się zatem potrzeba wnikliwej i dogłębnej znajomości dokumentu.

Punktem wyjścia dla procesu monitorowania staje się zatem dla nauczyciela **dobra znajomość podstawy programowej**.

Schemat 3. Monitorowanie a etapy wdrażania treści z podstawy programowej

Źródło: opracowanie własne

Czym kierować się, wybierając program nauczania?

Kolejny krok monitorowania to **trafny wybór programu nauczania**. Najistotniejszym kryterium w doborze programu nauczania winna stać się jego zgodność z podstawą programową. Nie bez znaczenia jest również koncepcja programu, zwłaszcza procedury osiągnięcia założonych celów edukacyjnych. Źródłem informacji dotyczącym moni-

torowania podstawy programowej staje się więc **wniosek nauczyciela o dopuszczenie** wybranego przez niego **programu nauczania do użytku szkolnego**. Dotychczas większość nauczycieli ufała autorom programów, proponowanych głównie przez wydawnictwa edukacyjne. Często wybory dokonane przez nich są słuszne, jednakże zdarza się, że uwzględniając specyfikę placówki, potrzeby uczniów, oczekiwania rodziców, a także nauczyciela, podjęte decyzje nie są adekwatne do tych elementów, składowych, które powinny mieć wpływ na czynione wybory. Tu rozpoczyna się **odpowiedzialność za właściwą realizację podstawy: nauczyciela danego przedmiotu – za wybór programu, zespołu przedmiotowego – za wydanie opinii na temat programu oraz dyrektora szkoły – za dopuszczenie programu do użytku szkolnego**.

Jak efektywnie zaplanować pracę dydaktyczną, by właściwie zrealizować zapisy podstawy programowej?

Z punktu widzenia realizacji podstawy programowej ważną rzeczą jest **planowanie pracy**. Na II, III i IV etapie edukacyjnym odbywa się ono zwykle w cyklu rocznym. Bez względu na to, czy planujemy pracę, tworząc plan wynikowy, czy też rozkład materiału, istotne jest, aby znalazły się w tych dokumentach **adnotacje odwołujące się do podstawy programowej**. Odwołania do podstawy mogą przybierać różne formy, np. jako numery kolejnych wymagań szczegółowych bądź wypisy z podstawy programowej. Zależy to od inwencji, stylu pracy nauczyciela lub ustaleń przyjętych w szkole. Planując pracę dydaktyczną, nauczyciel musi mieć **świadomość liczby godzin przewidzianych na realizację swojego przedmiotu** zarówno w cyklu kształcenia, jak i w roku szkolnym. Tak przygotowany plan pracy dydaktycznej nauczyciela w znacznym stopniu zagwarantuje, iż realizacja treści zawartych w podstawie programowej danego przedmiotu przebiegać będzie w sposób rytmiczny, systematyczny i kontrolowany.

Przykładowe fragmenty planów wynikowych z matematyki i języka polskiego dla klasy III gimnazjum Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego¹⁹

DZIAŁ 1. LICZBY I WYRAŻENIA ALGEBRAICZNE (26 h)

Temat zajęć	Liczba godzin	Uwagi o realizacji	Wymagania podstawowe	Wymagania ponadpodstawowe	Wymagania szczegółowe z podstawy programowej
Wzajemne położenie 2 okręgów	1	Okręgi rozłączne, przecinające się i styczne. Obliczanie odległości między środkami okręgów w zależności od ich położenia. Określanie wzajemnego położenia 2 okręgów na podstawie odległości między ich środkami.	<ul style="list-style-type: none"> zna pojęcie okręgów rozłącznych, przecinających się i stycznych (K) umie określić wzajemne położenie 2 okręgów, znając ich promienie i odległość między ich środkami (P) umie obliczyć odległość między środkami okręgów, znając ich promienie i położenie (P) umie rozwiązać zadanie z okręgami w układzie współrzędnych (P) 	<ul style="list-style-type: none"> umie określić wzajemne położenie 2 okręgów, znając ich promienie i odległość między ich środkami (R) umie obliczyć odległość między środkami okręgów, znając ich promienie i położenie (R-D) umie rozwiązać zadanie z okręgami w układzie współrzędnych (R-D) umie rozwiązać zadanie tekstowe związane z wzajemnym położeniem 2 okręgów (R-W) 	10. Figury płaskie. Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> rozpoznaje wzajemne położenie prostej i okręgu, rozpoznaje styczność do okręgu korzysta z faktu, że styczna do okręgu jest prostopadła do promienia poprowadzonego do punktu styczności

¹⁹ Fragmenty planów wynikowych z matematyki i języka polskiego dla klasy III gimnazjum Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego.

DZIAŁ OBLICZA CYWILIZACJI

Temat lekcji/cel główny lekcji	Materiał	Wymagania edukacyjne z poziomu P Uczeń:	Wymagania edukacyjne z poziomu PP Uczeń	Środki dydaktyczne
74. Oblicza cywilizacji – ćwiczenia wprowadzające do tematyki rozdziału. Rozmawiamy o różnych obliczach cywilizacji.	Canaletto, Krakowskie Przedmieście w stronę kolumny Zygmunta, 1774, s. 167 Umberto Boccioni, Hałas uliczny wdzierający się do domu, 1911	<ul style="list-style-type: none"> • odbiera komunikaty pisane, rozróżnia informacje zawarte w obrazie, • samodzielnie dociera do informacji w książkach, mediach elektronicznych, • rozpoznaje problematykę utworu, • tworzy spójne wypowiedzi ustne. 	<ul style="list-style-type: none"> • dostrzega różnicowanie postaw społecznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość, • uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: literatura, sztuki plastyczne, • tworząc wypowiedź, dąży do precyzyjnego wyśławiania się. 	

Jaki jest cel zamieszczania dodatkowych informacji w planie pracy dydaktycznej?

Ten sposób sygnalizowania realizacji treści zawartych w podstawie nie tylko ułatwia pracę nauczycielowi danego przedmiotu, lecz także umożliwia dyrektorowi **monitorowanie wdrażania podstawy programowej już na etapie planowania pracy**. Z punktu widzenia dyrektora szkoły szczególnie istotne jest to w sytuacji, gdy nauczyciel nie zdołał zrealizować zaplanowanych treści w danym roku szkolnym. Dyrektor ma możliwość sprawdzenia, czy nauczyciel uwzględnił je w kolejnym roku szkolnym.

Większość wydawnictw oświatowych funkcjonujących na rynku wydawniczym dba o to, by w propozycjach planów wynikowych i rozkładów materiału uwzględniać informacje dotyczące treści nauczania wpisanych w podstawę programową. Warto jednak do tych zapisów podchodzić w sposób elastyczny i refleksyjny, najistotniejszą bowiem informacją w tym momencie jest poziom kompetencji naszych uczniów. To on determinuje czas, który poświęcimy na realizację określonych wymagań szczegółowych.

Przykład

W planie wynikowym z języka polskiego wydawnictwa XYZ, z wykorzystaniem którego pracuje pani Nowak, zaplanowano trzykrotnie w ciągu półrocza ćwiczenia kształtujące umiejętność odróżniania informacji o faktach od opinii. Tymczasem uczniowie pani Nowak doskonale opanowali tę umiejętność, co udało się sprawdzić podczas pierwszych zajęć, na których ćwiczono tę umiejętność. W związku z tym pani Nowak podjęła decyzję, iż na kolejnych zajęciach punkt ciężkości przeniesiony zostanie na kształcenie innych umiejętności.

Przykład

Plan wynikowy z matematyki wydawnictwa ABC, z którego korzysta pan Nowak, przewiduje 4 jednostki lekcyjne na wykonywanie obliczeń procentowych. Uczniowie pana Nowaka bez problemu wykonują obliczenia procentowe w różnych sytuacjach dydaktycznych, co dowodzi, że opanowali umiejętności związane z procentami. W związku z tym pan Nowak podjął decyzję o zmniejszeniu liczby godzin przeznaczonych na powtórzenie wiadomości o procentach i wykorzystanie zaoszczędzonego czasu na rozwijanie umiejętności dowodzenia i argumentacji.

Warto czy nie warto korzystać z gotowych planów pracy dydaktycznej?

Gotowe propozycje wydawnictw są doskonałym wsparciem dla działań pedagogicznych nauczycieli, nie powinny jednak „zwalniać” ich z myślenia o istocie i sensie działań podejmowanych z uczniem. **Dobre** i w znacznym stopniu **samodzielne planowanie pracy dydaktycznej** zagwarantuje efektywniejszą realizację treści programowych, a tym samym umożliwi skuteczniejsze osiągnięcie założonych celów edukacyjnych. Korzystajmy więc z propozycji wydawnictw w sposób przemyślany, ale byśmy mogli identyfikować się z propozycją planu pracy, zawierajmy w nim nasze autorskie uwagi, notatki, refleksje. Takie podejście nauczyciela do planowania pracy pedagogicznej jest dowodem na to, że monitoruje on wdrażanie podstawy programowej w zakresie swojego przedmiotu.

Jaki więc powinien być dobry plan pracy dydaktycznej?

Nauczyciel powinien mieć świadomość, że dobry plan edukacyjny to taki, który cechuje celowość, wykonalność, spójność wewnętrzna, operatywność, elastyczność

i optymalna szczegółowość. Plan pracy dydaktycznej nie powinien zatem pozostawać „martwym” dokumentem. Warto w nim czynić poprawki, nanosić uwagi, modyfikować go w zależności od potrzeb. Tego typu ewaluacja naszych działań związanych z procesem planowania pozwala na doskonalenie planowania w kolejnym roku szkolnym, przyczynia się do wzbogacania naszego warsztatu pracy, ale przede wszystkim **służy podnoszeniu efektów kształcenia naszych uczniów** oraz ocenie efektywności działań podejmowanych przez nauczyciela. Nanoszone w zależności od potrzeb poprawki w planie pracy dydaktycznej wskazują na przemyślane działania pedagoga korzystającego z dokumentu.

Cechy dobrego planu:

- celowy
- wykonalny
- spójny wewnętrznie
- operatywny
- elastyczny
- optymalnie uszczegółowiony

Wskazaniem byłoby również uwzględnienie w *Uwagach o realizacji* w planach pracy zapisów świadczących o tym, że **nauczyciel kształci kompetencje uczniów zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji** wskazanymi w podstawie programowej. Można również tutaj zawrzeć informacje dotyczące **zadań postawionych przed szkołą**, a tym samym przed nauczycielem, we wstępie do podstawy programowej dla określonych etapów edukacyjnych. Konieczne jest to do realizacji celów kształcenia ogólnego dla określonych etapów edukacyjnych. Rozważania na temat monitorowania realizacji głównych zadań szkoły pojawią się w **rozdziale Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły**, zaś monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji zostanie omówione w **rozdziale Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej**.

O czym należy pamiętać, planując działania pedagogiczne w skali mikro?

Mówiąc o planowaniu pracy dydaktycznej, trzeba pamiętać o jego mikroskali, czyli o **konieczności planowania każdej jednostki lekcyjnej**. Nie mamy tu na myśli szczegółowego planowania w postaci scenariusza lekcji, a raczej poszukanie odpowiedzi na pytanie, co dla mnie, jako nauczyciela, jest na tej lekcji najistotniejsze, czego chcę nauczyć moich uczniów, do czego przyda im się ta wiedza **w perspektywie krótko- i długofalowej** i wreszcie, jakie wymagania z podstawy programowej będą realizowała/realizował na prowadzonych zajęciach. Poszukajmy również odpowiedzi na pytanie, czy właściwie dobrane zostały procedury osiągnięcia założonych celów edukacyjnych, czy są one zgodne z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji wskazanymi w podstawie programowej danego przedmiotu. Poddajmy refleksji, w jaki sposób organizowane przez nas zajęcia służyć będą realizacji ogólnych zadań szkoły. **Monitorowanie realizacji podstawy programowej na zajęciach edukacyjnych może stać się elementem ich ewaluacji.**

Czy więc na etapie dobrego planowania pracy dydaktycznej konieczne jest tworzenie narzędzi do monitorowania realizacji podstawy programowej?

Dokumentem potwierdzającym monitorowanie realizacji podstawy programowej jest już wspomniany wyżej wniosek nauczyciela o dopuszczenie programu do użytku szkolnego, a ponadto dobrze opracowany i w razie potrzeby modyfikowany plan pracy dydaktycznej, bez którego niemożliwa jest efektywna realizacja treści nauczania. Tak więc, zdaniem autorów niniejszego poradnika, na etapie wyboru programu nauczania oraz planowania realizacji treści programowych nie ma potrzeby tworzenia narzędzia do monitorowania podstawy programowej. Wystarczą kompetencje **refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora**.

Istotę działań pedagogicznych nauczyciela stanowi realizacja planu pracy zgodnego z wybranym programem nauczania, a przede wszystkim z zapisami podstawy programowej danego przedmiotu. Mówiąc o planowaniu, wspomniano już o tym, że **każde zajęcia edukacyjne to wnikliwie zaplanowany i przemyślany proces, który ma w efekcie doprowadzić ucznia do osiągnięcia sukcesu dydaktycznego na miarę jego możliwości.**

Aby zatem uzyskać oczekiwany efekt, konieczne jest monitorowanie realizacji ogólnych zadań szkoły, realizacji wymagań edukacyjnych, z uwzględnieniem zalecanych warunków i sposobów realizacji.

Na etapie realizacji podstawy programowej niezbędne jest systematyczne monitorowanie wdrażania jej zapisów. Monitorowanie pozwoli bowiem na **uniknięcie błędów dydaktycznych** związanych z realizacją podstawy programowej.

Mogą one polegać m.in. na:

- poświęceniu zbyt małej lub zbyt dużej ilości czasu na realizację określonych treści,
- pominięciu niektórych wymagań szczegółowych,
- pobieżnej realizacji treści edukacyjnych,
- zbyt wąsko potraktowanej przestrzeni edukacyjnej,
- rezygnacji z utrwalania umiejętności wcześniej opanowanych przez ucznia,
- niepozyskiwaniu rzetelnej informacji zwrotnej dotyczącej efektów edukacyjnych dla nauczyciela i ucznia,
- nierealizowaniu ogólnych zadań szkoły,
- realizowaniu treści edukacyjnych bez uwzględnienia zalecanych warunków i sposobów realizacji.

Monitorowanie umożliwi zatem świadome i bieżące wprowadzanie zmian i korekt w organizację procesu dydaktycznego, a tym samym pozwoli na właściwą realizację zapisów podstawy programowej.

Przykład

Pani Nowak orientuje się, że jej uczniowie w dłuższych formach wypowiedzi pisemnej przestali dbać o przestrzeganie zasad interpunkcji. W związku z tym podejmuje działania naprawcze polegające na: przygotowaniu przez uczniów prezentacji multimedialnej dotyczącej zasad interpunkcji w języku polskim, która zaprezentowana będzie wszystkim uczniom w klasie, zaakcentowaniu w kryteriach oceny dłuższych prac pisemnych poprawności interpunkcyjnej, zleceniu uczniom dodatkowych ćwiczeń, usprawniających umiejętność przestrzegania zasad interpunkcji. Po upływie miesiąca pani Nowak decyduje się po raz kolejny zdiagnozować umiejętność stosowania reguł interpunkcyjnych przez uczniów i stwierdza poprawę w tym zakresie.

Przykład

Pan Nowak podczas realizacji działu „Wielokąty i okręgi” w klasie drugiej gimnazjum zauważył, że uczniowie mają problem z zapamiętaniem dotychczas poznanych wzorów. Postanowił więc pomóc uczniom i zaproponował im wykonanie fiszek, na których umieszczą z jednej strony wzór, zaś z drugiej jego opis słowny lub graficzny. Na każdej lekcji poświęcił 5 minut na ćwiczenia służące utrwaleniu wypisanych wzorów. Dodatkowo uczniowie otrzymali polecenie powtarzania wzorów codziennie w domu również w wyznaczonym czasie 5 minut. Kolejnym działaniem podjętym przez

nauczyciela było podzielenie klasy na zespoły, w których uczniowie przygotowywali gry dydaktyczne i zadania związane z wielokątami i okręgami. Jedną z kolejnych lekcji matematyki przeznaczył na pracę w grupach z wykorzystaniem materiałów przygotowanych przez uczniów. Każda grupa pracowała z pakietem przygotowanym przez inną grupę. Następnie efekty jej pracy oceniane były przez autorów pakietu. Pan Nowak, obserwując pracę uczniów, dostrzegł, iż znają oni wzory na pola wielokątów foremnych i długości promieni okręgów wpisanych i opisanych na tych wielokątach, a także wzory związane z okręgiem i kołem i potrafią posługiwać się tymi wzorami.

O czym jeszcze należy pamiętać w kontekście jakościowego monitorowania realizacji wymagań podstawy programowej?

Powyższe przykłady obrazują refleksyjne podejście nauczycieli do jakości swojej pracy. Tak pojmowany proces dydaktyczny to przykład **monitorowania jakościowego**, nierozzerwalnie związanego z monitorowaniem efektów realizacji podstawy programowej. Więcej informacji dotyczących monitorowania efektów realizacji podstawy programowej podanych zostanie w **rozdziale** *Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej*, w którym m.in. poruszony zostanie problem szeroko pojmowanego oceniania oraz diagnoz i analiz pedagogicznych. Warto jednak wspomnieć o tym, że jakościowe monitorowanie działań pedagogicznych obejmuje analizy efektów kształcenia, zarówno te bieżące, jak i sumujące, w tym analizy i interpretacje wyników egzaminów zewnętrznych.

Przy tej okazji należy podkreślić, że ważnym źródłem **informacji zwrotnej**, dotyczącej efektów kształcenia, dla nauczyciela jest nie tylko stopień, uzyskany przez ucznia, lecz także jego opinia na temat realizowanych treści nauczania. Dokonując samooceny, uczniowie nasi doskonale potrafią wskazać mocne i słabe strony swoich umiejętności. Pokuśmy się zatem czasami o zadanie uczniom pytania, co sprawia im trudności, poprośmy o wskazanie materiału, nad którym, ich zdaniem, warto by jeszcze popracować. Przyczyni się to do kształcenia u uczniów odpowiedzialności za efekty własnej nauki, przygotowuje do uczenia się przez całe życie i wesprze nas w procesie monitorowania wdrażania podstawy programowej.

Właściwa realizacja podstawy programowej to elementarny obowiązek każdego nauczyciela. Jako nauczyciele musimy więc uwzględniać w pracy wszystkie zapisy tego dokumentu, w tym **zalecane warunki i sposoby realizacji**. Większość z nas dobrze zna treści edukacyjne przewidziane do realizacji w ramach własnego przedmiotu, zdarza się nam jednak czasami zapominać o uwagach zwartych w końcowych zapisach podstawy, a to one właśnie ukierunkowują i wytyczają nasze działania związane z organizacją procesu dydaktycznego.

Aspekty monitorowania związane z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji zostaną omówione w **rozdziale** *Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji*.

Czy więc na etapie wdrażania treści podstawy programowej konieczne jest tworzenie narzędzi służących bieżącemu monitorowaniu?

W przekonaniu autorów poradnika nie ma konieczności przygotowywania narzędzi, które wykorzystywane byłyby do śledzenia bieżących działań pedagogicznych nauczyciela. Nauczyciele to świadomi i odpowiedzialni uczestnicy systemu edukacyjnego, należy im zaufać. Cały proces dydaktyczny jest dokumentowany w dziennikach lekcyjnych i to w nich winny znaleźć się zapisy potwierdzające harmonijną realizację treści wynikających

z podstawy programowej, z uwzględnieniem zalecanych warunków i sposobów realizacji. Dowodem na właściwą realizację podstawy programowej mogą być ponadto wytwory uczniów, np. prezentacje wyników prac metodą projektów. Najważniejszym jednak potwierdzeniem właściwego wdrażania podstawy programowej są wyniki wystandaryzowanych testów, sprawdzających umiejętności uczniów określone w podstawie.

Jesteśmy jednak zadania, że wskazana byłaby półroczna autorefleksja nauczyciela na temat oceny stopnia realizacji podstawy programowej podczas podsumowujących posiedzeń rady pedagogicznej. Propozycja narzędzia służącego monitorowaniu realizacji treści z podstawy programowej w cyklu półrocznym znajdzie się w **rozdziale Narzędzia monitorowania podstawy programowej**.

Zapamiętaj!

1. Niezbędnym warunkiem właściwej realizacji treści z podstawy programowej jest dobra znajomość dokumentu.
2. Dobre planowanie procesów edukacyjnych pozwoli uczniom opanować wymagania szczegółowe.
3. Monitorowanie skutecznego wdrażania podstawy programowej nie zawsze wymaga opracowywania dodatkowych narzędzi i pozwala na uniknięcie błędów edukacyjnych.
4. Monitorowanie realizacji treści podstawy programowej powinno odbywać się w aspekcie ilościowym i jakościowym.

Co zatem wynika z rozdziału poświęconego monitorowaniu realizacji treści z podstawy programowej dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- zna podstawę programową kształcenia ogólnego,
- ma świadomość koncepcji i założeń tego dokumentu,
- trafnie dobiera program nauczania,
- dobrze planuje swoją pracę dydaktyczną,
- właściwie realizuje plan pracy,
- odpowiada za skuteczną pracę nauczycielskich zespołów przedmiotowych w zakresie opiniowania programów nauczania,
- na bieżąco monitoruje realizację treści wynikających z podstawy programowej własnego przedmiotu,
- okresowo poddaje analizie uzyskane efekty w zakresie realizacji podstawy programowej.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- zyskuje pewność, iż szkolny zestaw programów nauczania zapewnia właściwą realizację treści przedmiotowych,
- w cyklu półrocznym otrzymuje informację dotyczącą rytmiczności wdrażania podstawy programowej z poszczególnych przedmiotów nauczania,
- na podstawie dokumentacji pedagogicznej lub innych materiałów przedłożonych przez nauczyciela ma możliwość stwierdzenia prawidłowości realizacji podstawy programowej.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- zna swoje mocne i słabe strony,
- wie, jakie wiadomości i umiejętności powinien mieć,
- ma świadomość celowości i użyteczności wiedzy zdobywanej w szkole,
- wykorzystuje znajomość swoich mocnych i słabych stron oraz wymagań podstawy programowej dla własnego rozwoju,

- doskonalili umiejętności zdobyte w szkole,
- planuje własną naukę,
- jest uczestnikiem procesu planowania działań pedagogicznych,
- wykorzystuje własne doświadczenia, związane z procesem uczenia,
- wykorzystuje nabyte wiadomości i umiejętności w różnych sytuacjach życiowych,
- dokonuje samooceny swoich postępów edukacyjnych,
- ma świadomość, iż jest traktowany podmiotowo.

Zatem skuteczne monitorowanie realizacji treści podstawy programowej wpływa na rozwój ucznia.

Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły

O ile treści szczegółowe zawarte w podstawie programowej danego przedmiotu są dobrze znane nauczycielom, o tyle większy problem stanowi znajomość ogólnych zadań szkoły, za które odpowiedzialni są wszyscy nauczyciele. Częściej identyfikujemy się jako nauczyciele z własnym przedmiotem, traktując zapisy wprowadzenia do podstawy programowej jako zadanie, do realizacji którego nie jesteśmy wprost zobligowani.

Jakże często bywa, „wszyscy” oznacza dla nas „nikt”. Zdarza się, że nauczyciel języka polskiego zupełnie czuje się zwolniony z konieczności kształcenia kompetencji w zakresie posługiwania się technologią komputerową czy też uważa, iż do jego obowiązków nie należy rozwijanie myślenia matematycznego. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku nauczyciela matematyki, który częstokroć jest przekonany, że kształcenie umiejętności posługiwania się językiem ojczystym nie jest jego obowiązkiem. Nic bardziej mylnego.

Idea ogólnych zadań szkoły w kontekście monitorowania

Każde zadanie wskazane we wprowadzeniu do podstawy programowej zobowiązuje wszystkich nauczycieli, bez względu na specjalność, do jego realizacji. Istnieje podstawa prawna nakładająca na nauczyciela obowiązek realizacji ogólnych zadań szkoły. Wystarczy przywołać chociażby takie dokumenty, jak: *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się*²⁰, *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*²¹ oraz dokumenty wewnętrzne szkolne.

Wśród najistotniejszych zadań wskazanych w części wstępnej podstawy programowej wymienione są te, które dotyczą:

- kształcenia kompetencji kluczowych,
- kształcenia szacunku dla języka ojczystego jako dziedzictwa kultury narodowej,
- wykorzystywania technologii komputerowej i Internetu oraz przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie informatycznym,
- ścisłej współpracy z biblioteką szkolną,
- realizacji edukacji czytelniczej i medialnej,
- kształcenia świadomości prozdrowotnej,
- kształcenia u uczniów postaw sprzyjających ich rozwojowi indywidualnemu i społecznemu,
- wzmacnianiu rangi nauczania języków obcych,
- indywidualizacji pracy z uczniem zdolnym oraz uczniem mającym trudności w nauce.

Idea podstawy programowej, a tym samym **idea ogólnych zadań szkoły**, służyć ma przede wszystkim przygotowaniu młodych ludzi do aktywnego udziału w szeroko rozumianym życiu współczesnego społeczeństwa oraz wyposażyć ich w umiejętności niezbędne do aktywnego uczestnictwa w procesie uczenia się przez całe życie. Wynika to m.in. z *Zaleceń Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie*²².

²⁰ *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* (2006/962/WE).

²¹ *Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977).

²² *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 roku w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie* (2008/C111/01).

Nową podstawę programową przenika **duch europejskiego pojmowania edukacji jako procesu służącego rozwojowi jednostki i społeczeństwa**. Podejmijmy więc próbę przyjrzenia się poszczególnym zadaniom.

Kompetencje kluczowe i ich monitorowanie

Na początek odpowiedzmy na pytanie, **jak należy rozumieć pojęcie kompetencji kluczowych**. Zdaniem autorów poradnika najbardziej trafna definicja kompetencji kluczowych znajduje się w *Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się*. Dokument ten określa kompetencje kluczowe jako „...połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Kompetencje kluczowe to te, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia”²³. Niewątpliwą zaletą tak pojmowanych kompetencji kluczowych jest ich uniwersalizm i perspektywiczne spojrzenie na przyszłość jednostki.

Kompetencje kluczowe cechuje **transfer dodatni**, polegający na tym, że raz nabyta kompetencja jest przenoszona na nowe sytuacje i sfery życia jednostki. **Dzięki kompetencjom kluczowym jednostka osiąga zdolność optymalnego rozwoju osobowego, zawodowego i społecznego. Nabyte kompetencje i umiejętności ich konfigurowania i integrowania w nowych sytuacjach zadaniowych i życiowych przyczyniają się do powstawania kreatywnych i innowacyjnych zachowań człowieka.**

Warto zastanowić się, co tak naprawdę kryje się pod poszczególnymi definicjami kompetencji kluczowych. Pozwoli to bowiem dookreślić, w jaki sposób należy je monitorować. Podejmiemy próbę zasugerowania, na czym mógłby polegać monitoring poszczególnych kompetencji. Szczegółowo przyjrzymy się umiejętności uczenia się, ponieważ z punktu widzenia monitorowania wdrażania podstawy programowej umiejętność ta wydaje się szczególnie ważna. O pomoc w tym zakresie poprosimy tradycyjnie panią Nowak i pana Nowaka.

Jakie zatem kompetencje kluczowe wskazano w podstawie programowej?

W dokumencie istnieje zapis mówiący o tym, że:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą:

1) **czytanie** – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa²⁴.

Niemal identyczną definicję czytania odnajdziemy we wprowadzeniu do podstawy programowej dla gimnazjum i liceum:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą:

1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa²⁵.

Istota różnicy między definicjami polega tak naprawdę na **podwyższeniu wymagań na III i IV etapie edukacyjnym o umiejętność refleksyjnego przetwarzania tekstów**. Kształcenie umiejętności czytania wpisuje się w kompetencje wskazane przez

²³ *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).*

²⁴ *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.*

²⁵ *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.*

Parlament Europejski i Radę Europy. Tak pojmowana w podstawie umiejętność czytania łączy się z umiejętnością porozumiewania się w języku ojczystym, ale owa kompetencja może zawierać również elementy związane z porozumiewaniem się w językach obcych, umiejętnością uczenia się, rozwijaniem kompetencji społecznych i obywatelskich oraz kształceniem świadomości i ekspresji kulturalnej. Co na to pani i pan Nowak?

Przykład

Dla pani Nowak kształcenie umiejętności czytania jest rzeczą oczywistą, jak dla każdego polonisty. Umiejętność czytania pozwoli pani Nowak realizować wymagania ogólne dotyczące przede wszystkim odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji oraz analizy i interpretacji tekstów kultury. Ta kompetencja kluczowa zapewni realizację niemal wszystkich wymagań szczegółowych, pozwalających na osiągnięcie wskazanych wyżej celów ogólnych. W perspektywie dorosłego życia umiejętność czytania ze zrozumieniem ułatwi funkcjonowanie w społeczeństwie. Młody człowiek powinien bowiem posiadać umiejętność czytania aktów prawnych, umów, instrukcji, odbioru informacji, odczytywania i dostrzegania manipulacji oraz perswazji. Bez trudu poradzić sobie z aktywnym udziałem w życiu kulturalnym i odbiorem różnych tekstów kultury. Pani Nowak doskonalili tę kompetencję na każdych zajęciach edukacyjnych oraz przy okazji innych przedsięwzięć.

Przykład

Pan Nowak jako matematyk rozumie kompetencję czytania bardzo szeroko. Dla niego istotne jest, aby uczeń nie tylko opanował technikę czytania, ale przede wszystkim, posiadał umiejętność czytania ze zrozumieniem. Aby uczeń mógł rozwiązać problem, musi zrozumieć jego istotę, wydaje się to niemożliwe bez umiejętności czytania ze zrozumieniem. U wielu uczniów trudności z matematyką mają swoje źródło w niewykształceniu omawianej umiejętności. Dla pana Nowaka ważna jest również umiejętność odczytywania różnych źródeł informacji: tabel, wykresów, schematów, wzorów, grafów itp. Dobrze opanowana umiejętność czytania pozwoli uczniowi na pracę z tekstem matematycznym.

W jaki sposób monitorować umiejętność czytania?

Umiejętność czytania powinna być na bieżąco kształcona i monitorowana przez wszystkich nauczycieli na różnych przedmiotach. Czytanie to umiejętność, która wiąże się z językiem danego przedmiotu. Warto pamiętać o etapach kształcenia umiejętności czytania. Elementarne kompetencje w tym zakresie wiążą się z techniką czytania. Kolejny poziom umiejętności to czytanie ze zrozumieniem, które jest etapem prowadzącym do umiejętności krytycznego odbioru czytanego tekstu. Trudno o stworzenie narzędzia do monitorowania, które mogłoby być wykorzystane przez nauczycieli różnych specjalności. Autorzy poradnika nie dostrzegają konieczności tworzenia takich narzędzi. Wszelkie bieżące testy dydaktyczne są dowodem na monitoring stopnia opanowania umiejętności czytania. **Dobrze i efektywnie działające zespoły nauczycielskie mogłyby pokusić się jednak o ocenę postępów uczniów w procesie kształcenia umiejętności czytania.** W cyklu półrocznym i rocznym należałoby wnikliwiej przyjrzeć się kompetencjom uczniów. Istotnym źródłem informacji powinny być również **wyniki egzaminów i sprawdzianu oraz ich wnikliwa analiza i interpretacja.**

Kolejna kompetencja wskazana w części wstępnej postawy programowej to **myślenie matematyczne**, w szkole podstawowej rozumiane jest jako: „umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych”²⁶, zaś na III i IV etapie edukacyjnym: „umiejętność wykorzystywania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumieniu matematycznym”²⁷.

Obie definicje wskazane w *Rozporządzeniu MEN z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego*²⁸ są niemal identyczne. Różnica polega na wyeliminowaniu we wstępie do podstawy dla gimnazjum i liceum określenia *podstawowych* (narzędzi). Wynika to z faktu, iż w szkole podstawowej rozwijamy podstawowe umiejętności matematyczne ucznia, co związane jest z cechami jego rozwoju psychofizycznego.

Pierworzór dla tak rozumianych kompetencji matematycznych odnajdziemy w kompetencjach europejskich, mówi się tam o kompetencjach matematycznych i ściśle związanych z nimi kompetencjach naukowo-technicznych. Kompetencje te zostały zdefiniowane w następujący sposób: „Kompetencje matematyczne obejmują umiejętność rozwijania i wykorzystywania myślenia matematycznego w celu rozwiązywania problemów wynikających z codziennych sytuacji. Istotne są zarówno proces i czynność, jak i wiedza, przy czym podstawę stanowi należyte opanowanie umiejętności liczenia. Kompetencje matematyczne obejmują – w różnym stopniu – zdolność i chęć wykorzystywania matematycznych sposobów myślenia (myślenie logiczne i przestrzenne) oraz prezentacji (wzory, modele, konstrukcje, wykresy, tabele)”²⁹.

Myślenie matematyczne, o którym mowa w podstawie programowej, jest nierozdzielnie związane z innymi umiejętnościami, łączy się z umiejętnością uczenia się, rozwijaniem postaw społecznych i obywatelskich oraz kreowaniem inicjatywności i przedsiębiorczości.

Czas na spojrzenie na tę kompetencję z punktu widzenia pani Nowak i pana Nowaka.

Przykład

Pani Nowak: Czy to na pewno kompetencja, za którą mam się czuć odpowiedzialna? Skoro wpisana jest do podstawy programowej, to pewnie tak. Jak jako polonista będę ją kształcić? Może w czasie pracy z uczniami metodą projektu, może w procesie oceniania, może wówczas, gdy zmuszam ich do logicznego myślenia? Teraz bardziej jestem przekonana, że myślenie matematyczne może być rozwijane również na moim przedmiocie.

²⁶ Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 15.

²⁷ Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 19

²⁸ Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977).

²⁹ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

Przykład

Pan Nowak nie ma wątpliwości, iż to kompetencja, za którą czuje się odpowiedzialny. Jest to jego kompetencja przedmiotowa.

Pan Nowak: Na każdej jednostce lekcyjnej rozwijam sprawność rachunkową moich uczniów, pokazuję im narzędzia matematyczne i stwarzam możliwości ich wykorzystania. Każda moja lekcja wymaga od uczniów rozumowania i wnioskowania, czyli logicznego myślenia. Zdecydowanie powinienem kierować w szkole wszelkimi działaniami, związanymi z rozwijaniem myślenia matematycznego.

W jaki sposób monitorować umiejętność myślenia matematycznego?

Monitorowanie myślenia matematycznego na bieżąco odbywa się na obowiązkowych i pozalekcyjnych zajęciach z matematyki. Ma ono również miejsce na przedmiotach ścisłych, które wykorzystują narzędzia matematyczne do realizacji swoich treści przedmiotowych. Sprawna komunikacja między nauczycielami matematyki, fizyki, chemii, ułatwi tym ostatnim osiągnięcie lepszych efektów.

Na przykład skorelowanie realizacji treści z chemii czy fizyki z realizacją treści z matematyki ułatwi uczniom opanowanie umiejętności fizycznych i chemicznych, np. rozwiązywanie zadań, przekształcanie wzorów. **Rozwój myślenia matematycznego monitorować mogą wszyscy nauczyciele na swoich przedmiotach, wszędzie tam, gdzie konieczne jest logiczne myślenie, umiejętność analizowania, syntetyzowania i wyciągania wniosków.** Podobnie, jak w przypadku umiejętności czytania, monitorowanie zatem odbywa się na bieżąco, jego ślady powinny znaleźć się w dokumentacji zespołów przedmiotowych, np. przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, zespołów humanistycznych, monitorowanie powinno mieć miejsce również wówczas, gdy dostępne stają się dla nas wyniki egzaminów zewnętrznych.

Myślenie naukowe również eksponuje rolę logicznego myślenia w rozwoju jednostki. Najtrafniejsze określenia tego, czym jest myślenie naukowe, znajdziemy w opisie zawartym w *Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady z 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się*: „Kompetencje naukowe odnoszą się do zdolności i chęci wykorzystywania istniejącego zasobu wiedzy i metodologii do wyjaśniania świata przyrody, w celu formułowania pytań i wyciągania wniosków opartych na dowodach. Za kompetencje techniczne uznaje się stosowanie tej wiedzy i metodologii w odpowiedzi na postrzegane potrzeby lub pragnienia ludzi. Kompetencje w zakresie nauki i techniki obejmują rozumienie zmian powodowanych przez działalność ludzką oraz odpowiedzialność poszczególnych obywateli”³⁰.

Myślenie naukowe wpisane jest także w podstawę programową:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: [...]

3) **myślenie naukowe** – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa[...]”³¹.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą:[...]

³⁰ *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).*

³¹ *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.*

3) **myślenie naukowe** – umiejętność wykorzystywania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa³².

Pojęcie myślenia naukowego w rozumieniu podstawy programowej dla szkoły podstawowej oraz gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej różni się znacznie, wynika to z poziomu rozwoju ucznia na kolejnych etapach edukacyjnych, uwarunkowane jest jego możliwościami percepcyjnymi, stanem wiedzy oraz etapami rozwoju umiejętności myślenia. **Na II etapie edukacyjnym szkoła ma wyposażyć ucznia w umiejętność wnioskowania na podstawie prowadzonych obserwacji lub przeprowadzanych prostych doświadczeń i eksperymentów. Wyższe etapy edukacyjne wymagają od ucznia nie tylko wnioskowania, ale samodzielnego dostrzegania problemu, zaprojektowania sposobów jego rozwiązania.**

Przykład

Pani Nowak podejmuje trud kształcenia myślenia naukowego przy okazji bardzo wielu czynności wykonywanych w czasie obowiązkowych i pozalekcyjnych zajęć edukacyjnych. Rozwija u uczniów umiejętność wyznaczania sobie celów oraz planowania działań, służących ich realizacji. Uczy analizowania i syntetyzowania zdobytej wiedzy, zwraca uwagę na jej użyteczność w codziennym życiu. Rozbudza w uczniach dociekliwość poznawczą i pomaga im dostrzec rolę nauki w procesie ich własnego rozwoju osobistego.

Przykład

Pan Nowak dostrzega silne związki pomiędzy myśleniem matematycznym i myśleniem naukowym. Stawiając uczniom pytania kluczowe, zmusza ich do formułowania wniosków opartych na obserwacjach, a także samodzielnego poszukiwania problemów i wskazywania dróg ich rozwiązania. Ukazuje im możliwości wykorzystania wiedzy i umiejętności matematycznych w różnych dziedzinach nauki i życiu codziennym.

Pani Nowak i pan Nowak sami są zaskoczeni, jak bardzo duży wpływ mają na rozwijanie u uczniów umiejętności myślenia naukowego.

W jaki sposób monitorować umiejętność myślenia naukowego?

W przekonaniu autorów **nauczyciele przedmiotów przyrodniczych**, którzy są zobligowani przez zapisy podstawy programowej do realizacji z uczniami wskazanych w niej obserwacji, doświadczeń i eksperymentów, nie powinni mieć problemu z monitorowaniem podstawy programowej. Mogą oni w dziennikach lekcyjnych tak sformułować temat, by nie było wątpliwości, że nauczyciel kształcił myślenie naukowe. Dodatkowo, przy temacie może znaleźć się umowna adnotacja o wykonywanym eksperymencie, doświadczeniu bądź obserwacji, których zadaniem jest kształcenie myślenia naukowego. **Kształcenie myślenia naukowego powinno być domeną wszystkich nauczycieli.** Ponownie, wszelkie diagnozy pedagogiczne, ich analiza i interpretacja służyć będą monitorowaniu umiejętności ucznia w zakresie myślenia naukowego. **Projektowanie zajęć edukacyjnych, podczas których stawiamy ucznia w sytuacjach problemowych, i obserwacja zachowania uczniów oraz sposobów radzenia sobie z problemem jest nie mniej ważną formą monitorowania kształcenia umiejętności myślenia naukowego.**

³² Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.

Komunikacja to podstawa budowania wszelkich relacji międzyludzkich, a tym samym relacji społecznych, w związku z tym poświęcono jej w podstawie programowej wiele uwagi. Dokument mówi o **komunikowaniu się w języku ojczystym i języku bądź językach obcych**:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: [...]

4) **umiejętność komunikowania się** w języku ojczystym i w **języku** obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie [...]³³.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą: [...]

4) **umiejętność komunikowania się** w języku ojczystym i w **językach** obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie³⁴.

Pokuśmy się teraz o przywołanie definicji porozumiewania się w języku ojczystym: porozumiewanie się w **języku ojczystym** to zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych – w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym.

Porozumiewanie się w języku obcym:

Porozumiewanie się w **obcych językach** opiera się w znacznej mierze na tych samych wymiarach umiejętności, co porozumiewanie się w języku ojczystym – na zdolności do rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturalnych (w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym) w zależności od chęci lub potrzeb danej osoby. Porozumiewanie się w językach obcych wymaga również takich umiejętności, jak mediacja i rozumienie różnic kulturowych. Stopień opanowania języka przez daną osobę może być różny w przypadku 4 kompetencji językowych (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) i poszczególnych języków oraz zależny od społecznego i kulturowego kontekstu osobistego, otoczenia oraz potrzeb lub zainteresowań danej osoby³⁵.

Co na to pani Nowak i pan Nowak?

Przykład

Dla pana Nowaka umiejętność komunikowania się to umiejętność werbalizowania własnych myśli w sposób zrozumiały dla odbiorców, to precyzyjny język, którym posługuje się matematyk. Dla pani Nowak ważnym jest dokładne nazywanie obiektów matematycznych i kształcenie umiejętności tworzenia tekstów matematycznych umożliwiających komunikowanie się, czyli zależy mu na tym, by jego uczniowie posługiwali się językiem matematycznym.

³³ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.

³⁴ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.

³⁵ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

Przykład

Pani Nowak zdecydowanie czuje się odpowiedzialna za kształcenie u uczniów umiejętności komunikowania się w języku ojczystym. Systematycznie podejmuje działania sprzyjające doskonaleniu kompetencji rozwojowych uczniów, m.in. wykonuje ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne, dba o poprawność językową i kompozycyjną form wypowiedzi redagowanych przez jej uczniów. Natychmiast reaguje na wszelkie błędy językowe. Systematycznie pracuje nad kształtowaniem świadomości językowej jako wartościowego i wielofunkcyjnego narzędzia komunikacji. Pani Nowak jako refleksyjny nauczyciel wie, że wszelkie procesy myślowe odbywają się w języku, którym uczeń się posługuje. Docenia rolę komunikacji w kształtowaniu wszechstronnego rozwoju swoich uczniów, rozwoju intelektualnego, rozwoju w sferze etyczno-moralnej i duchowej, rozwoju społecznego.

W jaki zatem sposób monitorować umiejętność komunikowania się w języku ojczystym?

Umiejętność komunikowania się w języku ojczystym jest monitorowana każdego dnia przez wszystkich nauczycieli na każdym przedmiocie. Trudno wyobrazić sobie sytuację, by mogło być inaczej.

A języki obce? Czy pan Nowak i pani Nowak odnajdą się we wspieraniu działań szkoły związanych z kształceniem umiejętności komunikowania się w języku obcym w mowie i piśmie?

Przykład

Pani Nowak staje przed trudnym zadaniem. Dotychczas zawsze uważała, że najistotniejszym przedmiotem w szkole jest jej przedmiot, tym razem musi zająć inne stanowisko. Pani Nowak ma świadomość, że w obliczu globalizacji, otwarcia granic człowiek nieposiadający umiejętności posługiwania się językiem bądź językami obcymi jest w pewien sposób ograniczony. Pani Nowak skutecznie wspiera działania nauczycieli języków obcych. W funkcjonalny sposób dostarcza swoim uczniom wiadomości i umiejętności z gramatyki, by ułatwić pracę nauczycielom języków obcych. Stawia swoich uczniów w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Podobnie jak nauczyciele języków obcych, dba o kształtowanie właściwych postaw wobec odmiennych kultur, uczy tolerancji, przygląda się zagadnieniom międzykulturowości, ukazuje związki kultury polskiej z kulturą śródziemnomorską, wskazuje na podobieństwa językowe. Pragnie efektywnie przygotować swoich uczniów do odbioru dzieł współczesnej kultury europejskiej i światowej.

Przykład

Pan Nowak jest człowiekiem otwartym, ciekawym świata, jego pasją to podróżowanie. Stąd doskonale rozumie potrzebę znajomości języków obcych. Wielokrotnie umiejętność posługiwania się językiem obcym była mu niezbędna. Postanowił więc wziąć na siebie część odpowiedzialności za kształcenie umiejętności komunikowania się w języku bądź językach obcych. Pan Nowak wykorzystuje na prowadzonych przez siebie zajęciach anglojęzyczne programy dydaktyczne wspierające proces nauczania matematyki. Ten zabieg pedagogiczny sprawia, że jego uczniowie mimowolnie uczą się języka angielskiego, wzbogacając słownictwo i struktury językowe, które następnie uczniowie

wykorzystują w komunikacji. Swoje lekcje uatrakcyjni ciekawostkami mobilizującymi uczniów do posługiwania się nazwami własnymi, zwrotami i wyrażeniami obcojęzycznymi. Pan Nowak przygotował ponadto krzyżówki matematyczne z objaśnieniami haseł w języku angielskim oraz z hasłami w języku angielskim. Dziś pan Nowak marzy o tym, by nawiązać współpracę z nauczycielem matematyki w Londynie i dać uczniom możliwość sprawdzenia się poprzez udział w lekcji interaktywnej z wykorzystaniem Internetu.

W jaki sposób monitorować umiejętność komunikowania się w języku obcym/językach obcych?

Naszym zdaniem, za monitorowanie umiejętności komunikowania się w języku obcym czy językach obcych odpowiedzialność spada na nauczycieli języków obcych i zespoły lingwistyczne. Nauczyciele ci w czasie bieżącej realizacji wymagań podstawy programowej powinni monitorować postępy uczniów w tym zakresie. Tu również warto pokusić się o okresowe diagnozy umiejętności uczniów w komunikowaniu się w mowie i piśmie, tym bardziej, iż obecnie język obcy jest obowiązkowym przedmiotem egzaminacyjnym na egzaminie gimnazjalnym i maturze, a od 2015 roku pojawi się na sprawdzianie po szkole podstawowej.

Pozostali nauczyciele uczący w szkole wspierają nauczycieli językowców w procesie doskonalenia umiejętności komunikowania się w języku bądź językach obcych. Często barierą w aspekcie monitorowania umiejętności komunikowania się w językach obcych jest ich nieznamość wśród nauczycieli.

Jednym z głównych zadań szkoły, a tym samym jedną z najważniejszych kompetencji kluczowych, jest umiejętność posługiwania się **technologią informacyjną i komunikacyjną (TIK)**. Wagę tej kompetencji podkreśla fakt, że ze względu na jej złożoność i wieloaspektowość została ona w gimnazjum i liceum podzielona na 2 odrębne kompetencje:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: [...]

5) umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji. [...]

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą: [...]³⁶

5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;

6) umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji³⁷.

Chcąc w pełni rozumieć, jaka jest istota owego podziału i na czym polega szczególnie rola tych umiejętności, przyjrzyjmy się definicji kompetencji informatycznych:

Kompetencje informatyczne obejmują umiejętne i krytyczne wykorzystywanie technologii społeczeństwa informacyjnego (TSI) w pracy, rozrywce i porozumiewaniu się. Opierają się one na podstawowych umiejętnościach w zakresie TIK: wykorzystywanie komputerów do uzyskiwania, oceny, przechowywania, tworzenia, prezentowania i wymiany informacji oraz do porozumiewania się i uczestnictwa w sieciach współpracy za pośrednictwem Internetu³⁸.

³⁶ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.

³⁷ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.

³⁸ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

Przyczyn rozdzielenia kompetencji we wstępie do podstawy programowej dla III i IV etapu można upatrywać w braku możliwości krytycznej oceny informacji u uczniów szkoły podstawowej. Nie oznacza to jednak, że **na II etapie edukacyjnym rezygnujemy z kształcenia umiejętności gromadzenia, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji**, nie możemy jednak oczekiwać, że umiejętności w tym zakresie będą opanowane przez szóstoklasistę. **Systematycznie zatem powinniśmy pracować nad kształceniem kompetencji informatycznych, by przygotować naszych uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym.**

Pan Nowak i pani Nowak są przekonani o konieczności wykorzystywania TIK w codziennej pracy pedagogicznej.

Przykład

Pani Nowak często czuje się „wykluczona cyfrowo”, co nie oznacza, że nie dba o właściwy sposób wdrażania podstawy programowej i nie wykorzystuje technologii komputerowej w swojej pracy. Pani Nowak ma elementarną wiedzę dotyczącą obsługi tablicy interaktywnej i systematycznie opracowuje zajęcia z jej wykorzystaniem. Przygotowuje też środki dydaktyczne z zastosowaniem technologii komputerowej. Najistotniejszą kompetencją, którą kształci u swoich uczniów, jest umiejętność gromadzenia, selekcjonowania i krytycznego odbioru informacji. Z wykorzystaniem kart pracy uczniowie pani Nowak gromadzą informacje, sięgając po zasoby Internetu jako źródła informacji. Pani Nowak korzysta z elektronicznej wersji podręcznika do języka polskiego (e-booka), a także z elektronicznych interaktywnych gier dydaktycznych, zarówno na zajęciach lekcyjnych, jak i pozalekcyjnych.

Przykład

Panu Nowakowi nieobce są technologie informacyjne i komputerowe, dlatego często na swoich lekcjach po nie sięga. Korzysta z e-booka i znajdujących się na nich zasobów (ćwiczeń interaktywnych), lecz równie często wykorzystuje darmowe programy edukacyjne oraz samodzielnie przygotowuje pomoce dydaktyczne do wykorzystania na tablicy interaktywnej. W szkole pana Nowaka zajęcia z informatyki prowadzone są na wysokim poziomie, stąd może on polecać wykonanie uczniom różnych aplikacji, przygotowania zadań, do wykonania których powinni sięgać po różne źródła informacji, w tym zasoby Internetu. Przy tej okazji przypomina uczniom zasady bezpiecznego korzystania z Internetu oraz o konieczności przestrzegania praw autorskich.

Prowadzenie zajęć z wykorzystaniem technologii komputerowej i informacyjnej jest zarówno dla pani Nowak, jak i dla pana Nowaka okazją do kształcenia u uczniów umiejętności odpowiedzialnego i kulturalnego korzystania z sieci. Nauczyciele podkreślają, że na młodych ludzi czyha wiele zagrożeń związanych z pozorną anonimowością użytkowników sieci oraz niebezpieczeństwo nawiązania kontaktów z nieznanymi. Działania profilaktyczne pani Nowak i pana Nowaka ukierunkowane są na to, by wskazywać niebezpieczeństwo i zapobiegać uzależnieniom, np. od Internetu czy gier komputerowych.

W jaki sposób monitorować umiejętność sprawnego posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi oraz umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji?

Z racji specyfiki tej kompetencji, szczególnie przygotowani do jej kształcenia są nauczyciele zajęć komputerowych i informatyki, ale obowiązek przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym spoczywa na wszystkich nauczycielach.

Monitorowanie umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi nie powinno sprawiać, zdaniem autorów, większych trudności, gdyż prostym rozwiązaniem na potwierdzenie wykorzystywania na zajęciach TIK jest umieszczenie przy temacie lekcji w dzienniku lekcyjnym zapisu „TIK”. Pozwala to zarówno nauczycielowi, jak i dyrektorowi na systematyczne monitorowanie rozwijania u uczniów umiejętności posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi. **Dowodem na posługiwanie się przez uczniów TIK, a jednocześnie elementem monitoringu tej umiejętności, będą zgromadzone w bibliotece szkolnej, jak również w pracowniach przedmiotowych zasoby w formie elektronicznej przygotowane przez uczniów.** Umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji powinna być monitorowana na bieżąco, a jej dowodem może być sformułowanie tematów lekcyjnych.

Na tę chwilę pozostawimy niezmiernie istotną kompetencję – umiejętność uczenia się, ponieważ wydaje się nam ona szczególnie ważna z punktu widzenia monitorowania wdrażania podstawy programowej, i powrócimy do niej po omówieniu pozostałych kompetencji kluczowych wpisanych w podstawę programową. Tymczasem zajmijmy się kolejną kompetencją kluczową wpisaną w podstawę programową.

Człowiek jest jednostką społeczną, której do prawidłowego funkcjonowania niezbędna jest umiejętność pracy w zespole. **Umiejętność pracy w grupie** jest kompetencją złożoną i wymaga wieloletnich działań dydaktyczno-wychowawczych, by została właściwie rozwinięta. Z uwagi na jej rangę i istotność z punktu widzenia prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie jest ona również wpisana w podstawę programową kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego:

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: [...]

7) umiejętność pracy zespołowej [...]³⁹.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą: [...]

8) umiejętność pracy zespołowej⁴⁰.

W Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nie mówi się wprost o umiejętności pracy zespołowej, wpisuje się ona w... kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, szczególnie w społeczeństwach charakteryzujących się coraz większą różnorodnością, a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczuwanie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa⁴¹.

Co zatem kryje się pod pojęciem umiejętności pracy w zespole?

³⁹ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.

⁴⁰ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.

⁴¹ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

Jaką wiedzę, umiejętności i postawy powinien posiadać uczeń, by móc powiedzieć, że nabył kompetencji w zakresie pracy zespołowej?

Niewątpliwie uczeń musi poznać zasady współpracy w grupie, wiedzieć, jakie funkcje pełnią poszczególni członkowie zespołu, rozumieć znaczenie kontraktu jako swobodnego rodzaju umowy zawartej pomiędzy członkami grupy, znać własne predyspozycje do odgrywania różnych ról grupowych, mieć wiedzę dotyczącą zasad komunikacji oraz znać zasady negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów.

Wiedza, o której mówimy wyżej, powinna być traktowana w sposób funkcjonalny. Zadaniem nauczycieli jest więc dostarczenie jej w sposób optymalny i skuteczny, tak, aby możliwe było wykształcenie umiejętności niezbędnych uczniowi.

Uczeń musi przestrzegać kontraktu zawartego w grupie, stąd warto, by tworzony on był przez wszystkich jej członków. Pozwoli to na identyfikowanie się z ustaleniami zespołu. Uczeń powinien mieć kompetencje związane z komunikacją interpersonalną, przestrzegać zasad komunikacji, pracować w różnych konfiguracjach osobowych, z różnymi członkami grupy, bez względu na poziom ich przygotowania do rozwiązywania problemu, przed którym stoi grupa. Będzie to okazją do rozwijania wielu pożądanых postaw uczniów. Tym samym niezbędna wydaje się umiejętność wspierania innych członków grupy. Praca w zespole wymaga również kompetencji w zakresie prowadzenia negocjacji, umiejętności osiągania kompromisu, a przede wszystkim – jakże trudnej dla uczniów – sztuki aktywnego słuchania oraz świadomości własnych emocji i panowania nad nimi. Praca zespołowa wymaga od ucznia podejmowania różnych ról zespołowych, ważne przy tym jest, aby miał on świadomość swoich mocnych i słabych stron, a dokonując wyborów, kierował się dobrem całej grupy. Każdy członek zespołu odpowiedzialny jest za powierzone zadanie, ale równocześnie bierze na siebie odpowiedzialność za wykonanie oraz efekty pracy zespołu.

Praca zespołowa jest dobrym momentem na wdrożenie uczniów do oceny koleżeńskiej i samooceny, a tym samym uświadomieniu sobie, że istota procesu nauczania – uczenia się nie polega tylko na uzyskaniu oceny wyrażonej stopniem, ale również stymuluje rozwój ucznia, podnoszenie jego kompetencji. Z punktu widzenia pracy zespołowej ważne jest, by uczeń obiektywnie oceniał swoje zaangażowanie w działania zespołu, grupy, bronił własnych poglądów, liczył się z racjami innych.

Jak umiejętność pracy w zespole kształcał pan i pani Nowak?

Przykład

Pani Nowak często stwarza uczniom okazje do kształcenia kompetencji związanych z umiejętnością pracy w zespole. Na tym polu często napotyka jednak liczne trudności. Zdarza się, że uczniowie nie potrafią wykorzystywać swoich umiejętności i predyspozycji w sposób optymalny dla potrzeb grupy, nie zawsze rozumieją istotę pracy zespołowej i często naruszają zapisy kontraktu. Bywa, że lider bierze na siebie całą odpowiedzialność za efekty pracy zespołu. Pani Nowak nie zniechęca się jednak w swoich poczynaniach pedagogicznych, ponieważ dostrzega rangę kompetencji i wie, że problemy, na które napotyka, są pochodną braku jednolitych działań nauczycieli uczących w zespołach klasowych, w których zajęcia prowadzi pani Nowak. Nauczycielka zdecydowała się na rozmowę z kolegami i koleżankami, by podjąć systemowe działania w celu zniwelowania problemu.

Przykład

Pan Nowak bardzo lubi organizować pracę uczniów w grupach, ponieważ dostrzega ogromne możliwości w takiej formie pracy w pokonywaniu przez uczniów trudności w nauce matematyki, a jednocześnie rozwijaniu kompetencji matematycznych u pozostałych uczniów o średnich i wysokich umiejętnościach. Często pracuje ze swoimi klasami w grupach zróżnicowanych pod względem umiejętności matematycznych, dając tym samym uczniom zdolnym czas na przekazanie wiadomości i wsparcie uczniów mających trudności w uczeniu się matematyki. Zgodnie z założeniem, że najwięcej uczymy się, gdy uczymy innych, wszystkie strony procesu uczenia się zyskują. Pan Nowak nie zapomina o uczniach zdolnych i mających trudności w nauce matematyki. Organizuje więc pracę w grupach o zbliżonych umiejętnościach matematycznych. Taka forma pracy pozwala mu rozwijać kompetencje matematyczne uczniów zdolnych i efektywnie wykorzystywać czas na pracę z uczniami mającymi trudności w nauce.

Często nasi uczniowie przenoszą osobiste, interpersonalne „chęci” lub „niechęci” na grunt działań zespołowych. Nauczycielską konsekwencją możemy wypracować umiejętność odcięcia się od osobistych animozji w sytuacji, gdy do wykonania jest konkretne, określone zadanie. **Przy kształceniu umiejętności współdziałania w zespole, podobnie jak przy okazji kształcenia wszystkich kompetencji kluczowych, niezmiernie ważna jest jednolitość oddziaływań wszystkich nauczycieli. Jedynie systemowość działań w tym zakresie może zagwarantować osiągnięcie sukcesu pedagogicznego.**

W jaki sposób monitorować umiejętność pracy zespołowej?

Umiejętność pracy zespołowej, podobnie jak inne umiejętności kluczowe, należałoby monitorować na bieżąco. **Najbardziej wskazaną metodą monitorowania zdaje się obserwacja.** Powinna odbywać się w określonych odstępach czasowych i być jednoznacznie ukierunkowana na umiejętność pracy w grupie. **Należałoby przygotowywać informacje dotyczące stopnia opanowania przez uczniów umiejętności pracy zespołowej w cyklu półrocznym i rocznym.** Taka informacja powinna być przygotowana przez zespoły nauczycielskie na podstawie obserwacji prowadzonych przez nauczycieli, uczących w danym zespole klasowym, i prezentowana na podsumowujących posiedzeniach rady pedagogicznej. Tak pojmowany proces monitorowania kompetencji kluczowych będzie wystarczającym efektem monitorowania również dla dyrektora. Istotą monitorowania nie jest przecież zwykłe sformalizowanie, lecz bieżące śledzenie zmian w obszarze kształcenia umiejętności określonych w podstawie programowej. Z całą pewnością monitorowanie umiejętności pracy w grupie powinno odbywać się przy okazji pracy uczniów metodą projektu, o którym mowa w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych*⁴².

Zdaniem autorów poradnika szczególna rola, w kontekście monitorowania wdrażania podstawy programowej, przypada umiejętności uczenia się.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego mówi, że:

⁴² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych* (Dz.U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: [...]

6) **umiejętność uczenia się** jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji⁴³.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą: [...]

7) **umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się**⁴⁴.

Istnieje różnica w definiowaniu umiejętności uczenia się między I i II a III i IV etapem edukacyjnym. Wynika ona z wieku rozwojowego uczniów na poszczególnych etapach edukacyjnych. Przyjrzyjmy się uważnie definicji umiejętności uczenia się, bowiem pewne jej moduły poddane zostaną wnikliwej analizie, by uświadomić wagę tej umiejętności w procesie uczenia się przez całe życie.

Umiejętność uczenia się to zdolność konsekwentnego i wytrwałego uczenia się, organizowania własnego procesu uczenia się, w tym poprzez efektywne zarządzanie czasem i informacjami, zarówno indywidualnie, jak i w grupach. Kompetencja ta obejmuje świadomość własnego procesu uczenia się i potrzeb w tym zakresie, identyfikowanie dostępnych możliwości oraz zdolność pokonywania przeszkód w celu osiągnięcia powodzenia w uczeniu się. Kompetencja ta oznacza nabywanie, przetwarzanie i przyswajanie nowej wiedzy i umiejętności, a także poszukiwanie i korzystanie ze wskazówek. Umiejętność uczenia się pozwala osobom nabyć umiejętności korzystania z wcześniejszych doświadczeń w uczeniu się i ogólnych doświadczeń życiowych w celu wykorzystywania i stosowania wiedzy i umiejętności w różnorodnych kontekstach – w domu, w pracy, a także w edukacji i szkoleniu. Kluczowymi czynnikami w rozwinięciu tej kompetencji u danej osoby są motywacja i wiara we własne możliwości⁴⁵.

Z definicji umiejętności uczenia się wynika, iż jest ona kompetencją złożoną, na którą składa się cały szereg umiejętności „składowych”. **Umiejętność uczenia się nie tylko jest związana z organizacją samego procesu uczenia się, to również kompetencja w zakresie efektywnego zarządzania czasem i informacjami. Jest to także zdolność identyfikowania własnych potrzeb edukacyjnych, tak mocno wyeksponowanych w części wstępnej podstawy programowej dla gimnazjum i liceum, wyznaczania sobie celów poznawczych i konsekwentne dążenie do ich realizacji. Nie bez znaczenia w procesie rozwijania tej kompetencji jest utrzymywanie odpowiedniego poziomu zmotywowania do nauki i wzmacnianie poczucia własnej wartości.**

Warto bliżej przyrzeć się złożoności kompetencji uczenia się, ustalić m.in., **w jaki zasób wiedzy powinniśmy wyposażać naszych uczniów, aby mogli oni posiadać umiejętność uczenia się.** Pamiętajmy, iż wiedzę w tym przypadku należy traktować w sposób funkcjonalny i dostarczać jej w zakresie umożliwiającym kształcenie owej kompetencji. Autorzy poniższej analizy nie uzurpują sobie prawa do wyczerpania tematu. Opracowany materiał jest wynikiem ich refleksji i dotychczasowych doświadczeń w zakresie wyposażania uczniów w umiejętność uczenia się.

Mówiąc o monitorowaniu wdrażania podstawy programowej, musimy pamiętać o tym, że najistotniejszą rzeczą jest opanowanie przez uczniów umiejętności wskazanych w dokumencie. **Nie sposób osiągnąć tak określonego celu bez uczynienia z ucznia**

⁴³ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 15.

⁴⁴ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 19.

⁴⁵ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

aktywnego uczestnika procesu nauczania – uczenia się. Jesteśmy zdania, że dogłębna analiza definicji umiejętności uczenia się ułatwi pedagogom zaangażowanie uczniów i rozbudzenie ich odpowiedzialności za efekty własnej nauki. Mamy nadzieję, że opracowany materiał pomoże także uczniom.

Co powinien wiedzieć, potrafić i jakie postawy przyjąć uczeń, by mieć poczucie własnej wartości i być zmotywowanym do nauki?

Tabela 15. Wzmacnianie poczucia własnej wartości i utrzymywanie wysokiego poziomu motywowania do nauki

Wiedza	Umiejętności	Postawy
<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zna swój dominujący rodzaj inteligencji i preferowany styl uczenia się, 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wykorzystuje wiedzę na temat swojego dominującego rodzaju inteligencji i preferowanego stylu uczenia się w praktyce, – poznaje siebie, cechy swojej osobowości i umysłu, 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – jest otwarty, – dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju,
<ul style="list-style-type: none"> – wie, jakie formy i metody pracy są najodpowiedniejsze dla jego rodzaju inteligencji, 	<ul style="list-style-type: none"> – dobiera właściwe formy i metody pracy do dominującego rodzaju swojej inteligencji i preferowanego stylu uczenia się, – organizuje własny proces uczenia się, 	<ul style="list-style-type: none"> – konsekwentnie dąży do obranego/wyznaczonego celu, – dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju, – jest odpowiedzialny za własny rozwój,
<ul style="list-style-type: none"> – zna własne słabe i mocne strony, zna swoje potrzeby edukacyjne, 	<ul style="list-style-type: none"> – dokonuje analizy SWOT swoich mocnych i słabych stron, – planuje i realizuje działania służące zaspokojeniu własnych potrzeb edukacyjnych, – traktuje swoje słabe strony jako szansę rozwoju, – rozbudza swoją dociekliwość poznawczą, 	<ul style="list-style-type: none"> – jest ciekawy świata, – jest odpowiedzialny za poziom zdobywanej wiedzy,
<p>rozumie pojęcie motywacji,</p>	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia czynniki zewnętrzne i wewnętrzne sprzyjające motywacji, – określa własne potrzeby poznawcze, 	<ul style="list-style-type: none"> – jest zmotywowany wewnętrznie, – ma dużą motywację własną, – jest chętny do pracy i działania, – jest ambitny i konsekwentny w dążeniu do celu,
<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia pojęcia: myślenie pozytywne, myślenie negatywne, 	<ul style="list-style-type: none"> – wykonuje ćwiczenia wyzwajające pozytywne myślenie, – określa rolę pozytywnego myślenia w procesie zdobywania wiedzy, – ma zdolność empatii, myśli pozytywnie, 	<ul style="list-style-type: none"> – jest asertywny, – jest pewny siebie, – jest chętny do pracy i działania, – jest optymistą,

<ul style="list-style-type: none"> - rozumie pojęcie stresu i mechanizm jego działania, - wskazuje czynniki stresogenne, 	<ul style="list-style-type: none"> - dostrzega u siebie psychosomatyczne objawy stresu, - określa zależności między stresem a wyzwalanymi emocjami, - eliminuje czynniki stresogenne, - kontroluje swoje negatywne emocje, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odporny na stres, - jest pewny siebie, - jest asertywny, - jest opanowany,
<ul style="list-style-type: none"> - wie, jakie są sposoby radzenia sobie ze stresem, 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystuje techniki relaksacyjne i rekreacyjne, - dobiera stosowne dla siebie sposoby radzenia sobie ze stresem, - stosuje autokontrolę własnych emocji, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odporny na stres, - dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju, - akceptuje siebie, - jest opanowany i zrównoważony,
<ul style="list-style-type: none"> - rozumie, że poczucie własnej wartości pozwala osiągnąć sukces. 	<ul style="list-style-type: none"> - dostrzega zachowania sprzyjające kształtowaniu cech niezbędnych dla osiągnięcia sukcesu edukacyjnego, - kształtuje cechy sprzyjające osiągnięciu sukcesu i doskonaleniu własnej osobowości. 	<ul style="list-style-type: none"> - jest asertywny, - jest pewny siebie, - jest ambitny, - ma poczucie własnej wartości.

Źródło: opracowanie własne.

Co powinien wiedzieć, potrafić i jakie postawy przyjąć uczeń, by właściwie organizować własny proces uczenia się?

Tabela 16. Organizacja własnego procesu uczenia się

Wiedza	Umiejętności	Postawy
<ul style="list-style-type: none"> - wie, jak powinno wyglądać miejsce pracy (ustawienie biurka, wysokość biurka i krzesła, prawidłowe ustawienie oświetlenia, odpowiedni mikroklimat pomieszczenia), 	<ul style="list-style-type: none"> - prawidłowo organizuje swoje miejsce nauki, - dba o ład i porządek w miejscu pracy, - eliminuje czynniki rozpraszające uwagę, - dba o prawidłową i ergonomiczną organizację miejsca pracy i postawę podczas nauki, - organizuje miejsce pracy z uwzględnieniem swoich potrzeb estetycznych, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odpowiedzialny za efekty własnej pracy, - dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju, - jest zorganizowany, - jest pragmatyczny,

<ul style="list-style-type: none"> - zna etapy pracy umysłowej oraz zasadę przeplatania wysiłku umysłowego aktywnymi formami wypoczynku, 	<ul style="list-style-type: none"> - w procesie zdobywania wiedzy wykorzystuje znajomość etapów pracy umysłowej, - stosuje zasadę przeplatania wysiłku umysłowego aktywnymi formami wypoczynku, - rozpoznaje objawy zmęczenia pracą umysłową, - dba o właściwą kolejność planowania zadań, - uwzględnia w pracy umysłowej zasady bezpieczeństwa i higieny, - ma świadomość, że koncentracja uwagi i odpowiedni poziom motywacji to podstawa wszelkich procesów myślowych, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odpowiedzialny za własne zdrowie i bezpieczeństwo, - jest aktywny, - jest konsekwentny, - jest rozsądny, - jest uporządkowany i zorganizowany,
<ul style="list-style-type: none"> - rozróżnia rodzaje pamięci (krótkoterminowa i długoterminowa, mimowolna i dowolna, mechaniczna, proceduralna, lingwistyczna), - wie, jakie są funkcje prawej i lewej półkuli mózgowej, 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystuje fakt, iż współpraca obu półkul mózgowych przynosi wysokie rezultaty w procesie myślenia, uczenia się i zapamiętywania, - wykorzystuje wiedzę na temat funkcji pamięci (zapamiętywanie, przechowywanie, przypominanie), - celowo i świadomie uruchamia obie półkule mózgowie w procesie myślenia, uczenia się i zapamiętywania, - świadomie angażuje różne zmysły w proces zapamiętywania, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest cierpliwy i wytrwały w dążeniu do celu, - szanuje zdanie innych, - jest zaangażowany w pracę i realizowane zadania, - jest systematyczny, - jest zorganizowany,
<ul style="list-style-type: none"> - wie, że zapamiętujemy: 20% z tego, co czytamy, 30% z tego, co słyszymy, 40% z tego, co widzimy, 50% z tego, co mówimy, 60% z tego, co robimy, 90% z tego, co widzimy, słyszymy, mówimy, robimy, 	<ul style="list-style-type: none"> - w procesie zapamiętywania wykorzystuje zdobytą wiedzę, - przestrzega reguł zapamiętywania (od ogółu do szczegółu), - efektywnie wykorzystuje czas w procesie uczenia się, - świadomie organizuje własny proces zapamiętywania, 	<ul style="list-style-type: none"> - ma potrzebę zdobywania wiedzy i dzielenia się nią, - jest odpowiedzialny za poziom zdobywanej wiedzy, - dąży do własnego rozwoju,

<ul style="list-style-type: none"> - zna fazy uczenia się (środowisko wspierające, powiązanie treści, zarys tematu, określenie efektów, szczegółowe przedstawienie tematu, prezentacja, powtórka, przypomnienie), 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystuje znajomość faz w procesie uczenia się, - kontroluje swój proces uczenia się w celu zdobycia trwałej wiedzy, - dostrzega rolę „powtórek” dla trwałości zdobytej wiedzy i umiejętności, - planuje działania, realizuje je, organizuje własną pracę, - wyznacza sobie cele i konsekwentnie dąży do ich realizacji, - ocenia realność podejmowanych przedsięwzięć, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odpowiedzialny za efekty własnej pracy umysłowej, - dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju, - jest aktywny, - jest pragmatyczny, - jest systematyczny,
<ul style="list-style-type: none"> - zna różne techniki ułatwiające naukę (np.: karty ze spisem treści, przyklejone kartki, plakaty, pomocnik – słuchacz, specjalne miejsce, rapowanie, rytm, rym, jaskrawe mazaki, twarze i miejsca, wykorzystanie muzyki, mapy skojarzeń, kartkowanie, szybkie czytanie, zakładki obrazkowe, rymowanki, zakładki alfabetyczne, technika „prawda – fałsz”, „jedno odpada”), 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystuje znajomość technik uczenia się w procesie przyswajania wiedzy, - wskazuje na mocne i słabe strony poszczególnych technik ułatwiających naukę, - dobiera technikę uczenia się w zależności od treści, które zamierza przyswoić, preferowanego stylu uczenia się i dominującego u siebie rodzaju inteligencji, - dokonuje autorefleksji, - uwzględnia w procesie uczenia się wcześniejsze doświadczenia w tym zakresie, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest kreatywny i innowacyjny, - jest zmotywowany wewnętrznie, - jest chętny do pracy i działania, - jest otwarty, - jest refleksyjny,
<ul style="list-style-type: none"> - zna wybrane metody uczenia się, np.: „rymski pokój”, „łańcuchowa metoda skojarzeń”, „słowa – haki”, „łańcuszek”, „nauka w parach”, „pomyśl – omów – przedstaw”, „uczenie się w grupach”, „strategia „przegląd, pytania, lektura, powtórzenie, przypomnienie” (PPLPP), narzędzia TOC, 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje na mocne i słabe strony poszczególnych metod uczenia się, - stosuje różne metody uczenia się, - dobiera metody uczenia się w zależności od treści, które zamierza przyswoić, - poszukuje najskuteczniejszych dla siebie metod uczenia się i zapamiętywania, - rozbudza w sobie dociekliwość poznawczą, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest zorganizowany, - jest aktywny, - wytrwale dąży do wyznaczonego celu, - akceptuje siebie,

<ul style="list-style-type: none"> - zna techniki relaksacyjne (np. odprężenie stopniowe, oddychanie z udziałem brzucha, muzyka relaksacyjna, wchodzenie w „stan alfa”), - wie, że zmęczenie związane z pracą umysłową najlepiej niwelować, korzystając z aktywnych form wypoczynku. 	<ul style="list-style-type: none"> - stosuje techniki relaksacyjne w stanach zmęczenia i znużenia pracą umysłową, - korzysta z aktywnych form wypoczynku jako sposobu niwelowania zmęczenia pracą umysłową, - poszukuje wiedzy na temat technik relaksacyjnych i dzieli się nią z innymi, - przestrzega zasad higieny pracy umysłowej, - planuje pracę umysłową i czas przeznaczony na wypoczynek po niej, - planując formy wypoczynku po pracy umysłowej, uwzględnia swoje potrzeby fizyczne, psychiczne, duchowe. 	<ul style="list-style-type: none"> - dba o własne zdrowie i bezpieczeństwo, - jest aktywny, - jest odpowiedzialny, - jest zorganizowany, - jest samodzielny.
--	---	---

Źródło: opracowanie własne.

Co powinien wiedzieć, potrafić i jakie postawy przyjąć uczeń, by efektywnie zarządzać informacjami?

Tabela 17. Efektywne zarządzanie informacjami

Wiedza	Umiejętności	Postawy
<ul style="list-style-type: none"> - zna różne źródła informacji (księgozbiór podręczny, Internet, medialne źródła informacji, przekaz słowny itp.), - zna zasady bezpiecznej pracy z komputerem i Internetem, - rozumie pojęcie: prawa autorskie, 	<ul style="list-style-type: none"> - posługuje się słownikami, encyklopediami, atlasami, leksykonami, - korzysta z Internetu jako źródła informacji, - rozróżnia rodzaje mediów, - dokonuje selekcji materiałów informacyjnych, - gromadzi informacje na określony temat, - poszukuje informacji na temat praw autorskich, - posługuje się różnymi źródłami informacji z uwzględnieniem świadomości celu, - dostrzega niebezpieczeństwa związane z wykorzystywaniem sieci, - weryfikuje informacje znalezione w Internecie z wiarygodnym źródłem z księgozbioru podręcznego, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest odpowiedzialny za poziom zdobywanej wiedzy, - nie ulega trendom i przelotnym modom, - jest ciekawy świata, - jest krytyczny, - troszczy się o własne zdrowie i bezpieczeństwo,

	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia wiarygodność zgromadzonych informacji, - przestrzega praw autorskich, 	
<ul style="list-style-type: none"> - wie, jakie cechy ma przekaz medialny, - rozróżnia rodzaje mediów, - rozróżnia pojęcia: fakt, opinia, manipulacja, perswazja, komentarz, 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje mocne i słabe strony różnych rodzajów mediów, - odróżnia fakty od opinii, - podaje przykłady manipulacji, perswazji w mediach, - świadomie i celowo korzysta z informacji medialnych, - w zależności od potrzeb ustala kryteria oceny różnych źródeł informacji medialnych, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest otwarty, - jest asertywny, - nie ulega trendom i przelotnym modom, - jest ciekawy świata, - nie podlega manipulacji,
<ul style="list-style-type: none"> - zna różne sposoby gromadzenia i selekcji informacji, - zna różne rodzaje notatek: ciągła, w punktach, mapa mentalna, schemat, tabela, notatki strumieniowe, wykres itp., - wie, jak opracować komputerowo tekst, wykonać prezentację multimedialną. 	<ul style="list-style-type: none"> - posługuje się różnymi sposobami gromadzenia i selekcji materiałów oraz informacji, - posługuje się różnymi rodzajami notatek w zależności od potrzeb, - określa mocne i słabe strony różnych sposobów notowania, - zapisuje i prezentuje zebrane materiały w różnych formach, - tworzy prezentację multimedialną, - opracowuje tekst komputerowo, - wykorzystuje komputer do przechowywania, tworzenia i wymiany informacji, - trafnie dobiera formę notowania do ilości i stopnia skomplikowania materiału do zapamiętania, nauczania się, - dba o właściwą organizację własnego warsztatu pracy. 	<ul style="list-style-type: none"> - jest dociekliwy, - jest zorganizowany, - jest operatywny, - jest chętny do pracy i działania, - jest twórczy, - jest skupiony na działaniach.

Źródło: opracowanie własne.

Co powinien wiedzieć, potrafić i jakie postawy przyjąć uczeń, by umiejętnie gospodarować czasem?

Tabela 18. Umiejętne gospodarowanie czasem

Wiedza	Umiejętności	Postawy
<ul style="list-style-type: none"> - zna strategię umiejętnego gospodarowania czasem, 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje korzyści wynikające z umiejętnego gospodarowania czasem, - wykorzystuje zdobytą wiedzę w praktyce, 	<ul style="list-style-type: none"> - jest zorganizowany, - jest punktualny, - jest systematyczny,
<ul style="list-style-type: none"> - wie, jaką funkcję pełni umiejętnie gospodarowanie czasem, - zna zasady planowania czasu przeznaczanego na naukę i wypoczynek, 	<ul style="list-style-type: none"> - planuje czas przeznaczony na naukę w wymiarze krótko- i długofalowym, - planuje czas wypoczynku z uwzględnieniem zasad higieny pracy umysłowej, - umiejętnie gospodaruje swoim czasem, - przestrzega zasad higieny pracy umysłowej, 	<ul style="list-style-type: none"> - dąży do poszukiwania własnej drogi rozwoju, - jest konsekwentny, - jest elastyczny, - jest odpowiedzialny,
<ul style="list-style-type: none"> - zna techniki asertywne („pięciu etapów”, „zdarłej płyty”, „zmniejszania napięcia”). 	<ul style="list-style-type: none"> - stosuje poznane techniki asertywne w kontekście realizacji zaplanowanych zadań. 	<ul style="list-style-type: none"> - jest asertywny, - konsekwentnie dąży do realizacji własnych planów.

Źródło: opracowanie własne.

Podjęta przez nas próba przedstawienia złożonej umiejętności uczenia się z uwzględnieniem poziomu wiedzy, umiejętności i postaw z całą pewnością nie wyczerpuje tematu.

A co na to towarzyszący nam nauczyciele?

Przykład

Pani Nowak szczególną wagę przywiązuje do 2 aspektów dotyczących umiejętności uczenia się: utrwalania u uczniów poczucia własnej wartości oraz kreowania i podtrzymywania motywacji do nauki. Pani Nowak wychodzi z założenia: „Jeśli myślisz, że potrafisz, i jeśli myślisz, że nie potrafisz, masz rację”. Na swoich zajęciach częściej chwali niż gani swoich uczniów. Konsekwentnie stosuje komunikat „Ja”, wdraża uczniów do samooceny, zachęca do wykorzystywania mocnych stron ich osobowości, a słabe strony wskazuje jako szansę rozwoju. Precyzyjne kryteria oceny pomagają uczniom dostrzegać zalety i korzyści ze świadomego uczestnictwa uczniów w procesie uczenia się. Pani Nowak stara się zachować równowagę między zewnętrznymi czynnikami motywowania a motywacją wewnętrzną. Na zajęciach wykorzystuje wybrane metody i techniki uczenia się i zapamiętywania.

Przykład

Pan Nowak jest świadomy trudności i złożoności swojego przedmiotu, wie, że umiejętność przyswojenia treści matematycznych uwarunkowana jest indywidualnymi możliwościami percepcyjnymi uczniów i ich preferencjami w procesie uczenia się. Stara się pomóc swoim uczniom, pokazując różne metody i techniki uczenia się matematyki, które ułatwiają proces przyswajania wiedzy. Dbą o atmosferę sprzyjającą uczeniu się, daje uczniom na lekcji poczucie bezpieczeństwa, które jest warunkiem szybszego i trwalszego przyswajania treści i umiejętności matematycznych. Dzięki zabiegom pana Nowaka obniża się poziom stresu uczniów, zwłaszcza tych, którzy mają trudności z matematyką.

W jaki sposób monitorować umiejętność uczenia się?

Kształcenie umiejętności uczenia się jest procesem, który towarzyszy uczniowi podczas całej jego kariery edukacyjnej. Osiągane przez ucznia efekty są pochodną tego, w jakim stopniu opanował on umiejętność uczenia się. Uczeń stanie się aktywnym uczestnikiem procesu uczenia się wówczas, gdy wyposażymy go w wiadomości i umiejętności, które składają się na tę kompetencję. Źródło tych informacji stanowi przede wszystkim nauczyciel i to on odpowiedzialny jest za śledzenie zmian zachodzących u uczniów w zakresie rozwoju tej kompetencji. **Informacją zwrotną o stopniu opanowania umiejętności uczenia się będą efekty realizacji podstawy programowej w postaci diagnoz końcowych procesu kształcenia, w tym egzaminów zewnętrznych.** Autorzy poradnika uważają, iż powinno funkcjonować narzędzie monitorowania działań nauczycielskich w zakresie wyposażania uczniów w umiejętność uczenia się. Planowe i systemowe wyposażanie uczniów w tę umiejętność powinno być diagnozowane bezpośrednio, w formie pytań kierowanych do ucznia.

W Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady Europy mowa jest również o innych kompetencjach, które nie zostały wyartykułowane przy okazji wskazywania najważniejszych umiejętności zdobywanych przez uczniów w szkole. Nie oznacza to, że szkoła jako instytucja zwolniona jest z ich kształcenia. Stąd warto przynajmniej przywołać ich definicje.

Inicjatywność i przedsiębiorczość oznaczają zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmują one kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i prowadzenia ich dla osiągnięcia zamierzonych celów. Stanowią one wsparcie dla indywidualnych osób nie tylko w ich codziennym życiu prywatnym i społecznym, lecz także w ich miejscu pracy, pomagając im uzyskać świadomość kontekstu ich pracy i zdolność wykorzystywania szans; są podstawą bardziej konkretnych umiejętności i wiedzy potrzebnych tym, którzy podejmują przedsięwzięcia o charakterze społecznym lub handlowym lub w nich uczestniczą. Powinny one obejmować świadomość wartości etycznych i promować dobre zarządzanie⁴⁶.

Świadomość i ekspresja kulturalna – docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i uczuć za pośrednictwem szeregu środków wyrazu, w tym muzyki, sztuk teatralnych, literatury i sztuk wizualnych⁴⁷.

⁴⁶ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

⁴⁷ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

Wskazane kompetencje wpisują się w treści różnych przedmiotów wymienionych w podstawie programowej.

Szczególna rola języka polskiego w aspekcie monitorowania realizacji podstawy programowej

Jednym z najważniejszych zadań szkoły jest kształcenie **umiejętności posługiwania się językiem polskim**. W podstawie programowej mówi się o tym, że: „wypełnianie tego zadania należy do obowiązków każdego nauczyciela”⁴⁸. Podstawa programowa podkreśla znaczenie systematycznego wzbogacania zasobów biernego i czynnego słownictwa ucznia. Większość nauczycieli ogranicza swoją rolę przy realizacji tego zadania do przestrzegania zasad poprawnej polszczyzny w procesie komunikacji z uczniami, znaczna część z nas konsekwentnie poprawia błędy językowe popełniane przez uczniów. Nauczyciele na ogół wskazują błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne, pojawiające się w pisemnych pracach uczniów. Wydaje się, że nieco słabszym ogniwem w zakresie tych działań jest konsekwentne egzekwowanie poprawy wskazanych błędów, a być może wystarczyłoby ustalić stałe zasady korekty prac uczniowskich.

Jako nauczyciele „przedmiotowcy” dbamy o wyposażanie uczniów w określony zasób pojęć, jednak zapominamy o wskazaniu uczniom możliwości użycia ich w różnych kontekstach językowych. W związku z tym często zdarza się, że nasi uczniowie mają wiedzę dotyczącą określonej dziedziny, ale brakuje im kompetencji językowych, który pozwoliłyby oddać istotę zagadnienia lub problemu. **Aby osiągnąć kompetencję, która w podstawie programowej nazywa się dbałością o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów⁴⁹, należałoby pamiętać o konieczności wykonywania ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych, uwzględniających wprowadzane pojęcia w różnych kontekstach językowych.**

Przykład

Pani Nowak cieszy się z zapisu świadczącego o podniesieniu rangi języka ojczystego. Z oczywistych względów kształci umiejętność posługiwania się językiem polskim, robi to systematycznie na każdych zajęciach edukacyjnych. Pani Nowak ma świadomość, iż podczas egzaminów zewnętrznych najslabiej wypadają umiejętności językowe. W związku z tym nie wyobraża sobie przeprowadzenia zajęć bez wykonania ćwiczeń językowych, w tym ćwiczeń służących wzbogacaniu słownictwa uczniów. Działania pani Nowak koncentrują się także w sferze pozadydaktycznej, próbuje ona przekonać kolegów i koleżanki do konieczności podejmowania działań związanych z poprawą prac uczniowskich oraz ćwiczenia użycia wprowadzanych pojęć w różnych kontekstach językowych.

Przykład

Pan Nowak miał dobrego polonistę, który wpoił mu konieczność troski o poprawną polszczyznę. Na swoich lekcjach zwraca uwagę na przestrzeganie norm językowych przez uczniów, a także na precyzję wypowiedzi. Jednocześnie, ilekroć w treści zadania pojawiają się wyrazy i sformułowania, które w jego ocenie są nowe dla uczniów, pan Nowak upewnia się, czy uczniowie je znają i rozumieją. Podczas codziennej komunikacji z uczniami pan Nowak pokazuje konteksty, w których można używać frazeologizmów i przysłów.

⁴⁸ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 20.

⁴⁹ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 20.

Jak więc powinno przebiegać monitorowanie tego jednego z najważniejszych zadań szkoły?

Monitorowanie pojmujemy tutaj jako automatyczną czynność, którą powinien wykonywać każdy pedagog w ramach realizowanych przez siebie zadań.

Wynika stąd, iż proces monitorowania w tym przypadku powinien mieć charakter **systematyczny**. Okresowo ocenę stopnia realizacji tego zadania należy powierzyć dyrektorowi szkoły, który obserwuje zajęcia nauczycieli.

Przygotowanie ucznia do życia we współczesnym społeczeństwie informacyjnym i monitorowanie działań w tym zakresie

Współczesny świat wymaga dobrego przygotowania do życia w społeczeństwie informacyjnym. Natłok informacji, mniej lub bardziej istotnych, wymaga odpowiedniego zarządzania nimi, a tym samym dobrego przygotowania do wykonywania tej czynności. Stąd w podstawie programowej wskazano zadanie, formułując je następująco: „...zadaniem szkoły [...] jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, na zajęciach różnych przedmiotów”⁵⁰.

Podstawa programowa sugeruje, iż realizację tego zadania wspiera wyposażona w księgozbiór i zasoby multimedialne **biblioteka szkolna**, która powinna stanowić centrum multimedialne. Dokument nakłada również na nauczycieli obowiązek edukacji medialnej ucznia, przede wszystkim po to, by właściwie przygotować młodego człowieka do odbioru i wykorzystania mediów. Wyraźnie mówi się również o współpracy nauczycieli wszystkich przedmiotów z nauczycielami bibliotekarzami, „...w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia, i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji”⁵¹.

Tak naprawdę z powyższych zapisów wynika, iż każdy nauczyciel odpowiada za realizację edukacji medialnej, wszyscy jesteśmy zobowiązani do ścisłej współpracy z biblioteką szkolną. Celem jest pomoc uczniom w poruszaniu się w świecie informacji i przygotowanie do życia w społeczeństwie informacyjnym.

Podstawa programowa podkreśla także szczególne znaczenie **wykorzystania w procesie lekcyjnym Internetu jako źródła informacji**. Współczesny człowiek żyje w świecie informacji, ich natłok powoduje niekiedy zagubienie i dezorientację, z drugiej strony, posiadanie informacji jest dobrem, z którego możemy korzystać. Stąd konieczne jest przygotowanie młodego człowieka do funkcjonalnego poruszania się po meandrach informacji.

Warto więc zastanowić się, jakie niezbędne warunki powinny być spełnione, by zajęcia z wykorzystaniem sieci były celowe i prowadzone poprawnie pod względem merytorycznym i metodycznym. Autorzy sądzą, że w znacznym stopniu uzależnione jest to od nadrzędnych celów lekcji. W poszukiwaniu informacji na określony temat dobrze jest wskazać uczniom adresy stron internetowych, które uprzednio zostały zweryfikowane przez osobę projektującą zajęcia. Trzeba by również doprecyzować cel działania w tym zakresie oraz pytania, na które mają odpowiadać uczniowie. Unikniemy w ten sposób sytuacji, gdy naszym uczniom będzie się wydawać, że im więcej materiału znajdą, tym

⁵⁰ Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 20.

⁵¹ Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 20.

będzie lepiej. Zadbajmy o to, by stworzyć uczniom możliwość gromadzenia informacji dotyczących określonych zagadnień i porządkowania ich zgodnie z tematyką. Jeżeli nadrzędnym dla nas celem będzie wskazanie zalet i niebezpieczeństw korzystania z sieci, wówczas warto pozostawić uczniom większą swobodę w poszukiwaniu informacji na określony temat. Bezsprzecznie Internet okaże się najszybszym źródłem informacji, wymagającym jednak krytycznego podejścia. Weryfikując informacje, zachęcimy uczniów do sprawdzenia ich w innych źródłach. Czasami uczniowie korzystając z innej strony internetowej, dostrzegają podobieństwa i bez trudu wnioskuje, że w przypadku materiałów zamieszczanych w sieci są takie, które oscylują na granicy plagiatu.

Lekcje z wykorzystaniem sieci są doskonałą okazją do wskazywania uczniom konieczności zachowania odpowiednich proporcji między realnym światem fizycznym a wirtualną „metarzeczywistością” tworzoną w Internecie. Stwarza to nauczycielowi sytuacje, umożliwiające realizację bardzo wielu celów wychowawczych związanych z korzystaniem z nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Czas na panią Nowak i pana Nowaka.

Przykład

Pani Nowak, mimo iż nie najlepiej odnajduje się w kwestiach technicznych związanych z TIK, doskonale sprawdza się w realizacji treści wychowawczych, dotyczących odbioru i korzystania z mediów. Dba o to, by przynajmniej 2 razy w półroczu poprowadzić zajęcia z wykorzystaniem Internetu jako źródła informacji. Dla pani Nowak jest to jedna z wielu sytuacji dydaktycznych, w których kształci ona umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji. Pani Nowak nieco tęskni za czasem, gdy uczniowie chętniej sięgali po księgozbiór podręczny w poszukiwaniu informacji. Wie jednak, że musi uczynić wszystko, aby podążać za najnowszymi tendencjami w rozwoju edukacji.

Przykład

Pan Nowak sprawnie posługuje się TIK, o czym już wspomniano. Pracując z wykorzystaniem Internetu, zwraca uwagę na to, jak łatwo informacja może stać się źródłem manipulacji. Pokazuje jaskrawe przykłady sterowania danymi i wykorzystywania danych, zawarte w różnych źródłach, do celów partykularnych. Jednocześnie korzysta z zasobów biblioteki szkolnej, polecając uczniom odszukiwanie informacji we wskazanych źródłach. Przygotowuje uczniów do korzystania z tablic matematycznych jako cennego źródła informacji matematycznej.

Na czym powinno polegać monitorowanie tego zadania?

Po raz kolejny zachęcamy do monitoringu działań związanych z kształceniem u uczniów umiejętności wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji oraz umiejętności z zakresu edukacji medialnej. Warto pokusić się, by w zespołach przedmiotowych ustalić, jakie treści z zakresu edukacji medialnej są w stanie wdrażać nauczyciele poszczególnych przedmiotów. Zapobiegnie to powtarzaniu kształcenia tych samych umiejętności z pominięciem innych. Większość umiejętności, składających się na edukację medialną, można sprawdzić podczas testów pedagogicznych. Są one monitorowane również poprzez egzaminy zewnętrzne. **Doskonałym źródłem informacji o stopniu spełniania wymagań, o których mowa, są uczniowskie projekty edukacyjne.** Warto, by w narzędziu do monitorowania działań nauczyciela w zakresie realizacji ogólnych zadań szkoły, pojawiły się pytania o sposób wdrażania zadania.

Rola języków obcych i nauk ścisłych w aspekcie monitorowania realizacji podstawy programowej

Podstawa programowa dla III i IV etapu edukacyjnego jako ważny cel działalności szkoły wskazuje **skuteczne nauczanie języków obcych**. W dokumencie podkreśla się to, że kontynuacja nauki języka uwarunkowana jest poziomem dotychczasowych umiejętności językowych ucznia. Sądzymy, iż zagadnienia na temat monitorowania tego zadania szkoły omówione zostały przy okazji wspomnianej przez nas kompetencji porozumiewanie się w języku /językach obcych.

Ponadto, dla tych etapów edukacyjnych istotnym zdaje się zapis dotyczący szczególnej roli nauk przyrodniczych i ścisłych: Szkoła powinna też poświęcić dużo uwagi efektywności kształcenia w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych – zgodnie z priorytetami Strategii Lizbońskiej. Kształcenie w tym zakresie kluczowe dla rozwoju cywilizacyjnego Polski oraz Europy⁵². Punkt ciężkości w obszarze kształcenia w ostatnich latach przeniesiony został z edukacji humanistycznej w kierunku **edukacji matematyczno-przyrodniczej**. Tę zmianę postrzegania roli szkoły i edukacji dostrzec można chociażby w fakcie, że rozdzielono w podstawie programowej kompetencje matematyczne i naukowe (w zaleceniach Parlamentu Europejskiego z 18 grudnia 2006 r. mowa jest o kompetencjach naukowo-technicznych)⁵³. Tak więc podstawa programowa akcentuje konieczność kształcenia młodych ludzi ukierunkowanego na kształcenie politechniczne, takie są bowiem aktualne potrzeby rynku pracy, do których dostosować się powinien system edukacji.

Podniesienie rangi nauki języków obcych i tak zwanych przedmiotów ścisłych jest dowodem na „europejskość” naszej podstawy. Ma ona już nie tylko przygotować młodego człowieka do tego, by odnalazł się na krajowym rynku pracy, ale by potrafił znaleźć swoje miejsce jako członek Unii Europejskiej.

Monitorowanie wdrażania podstawy programowej w zakresie przedmiotów przyrodniczych i ścisłych powinno więc skupić się przede wszystkim na efektywności kształcenia. Za monitorowanie realizacji wymagań z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych winni wziąć odpowiedzialność na siebie przede wszystkim uczący ich nauczyciele.

Monitorowanie działań związanych z realizacją zadań edukacji zdrowotnej

Ważnym zadaniem szkoły [...] jest także **edukacja zdrowotna**, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu⁵⁴. To ogólne zadanie szkoły spoczywa na wszystkich nauczycielach, mimo iż przede wszystkim wpisane jest w przedmiot wychowanie fizyczne. Pewne elementy odnajdziemy także w edukacji przyrodniczej i edukacji dla bezpieczeństwa. Edukację zdrowotną należy rozumieć bardzo szeroko, na większości pozostałych przedmiotów szkolnych **realizowana ona będzie poprzez preferowanie postaw sprzyjających zdrowiu oraz kształcenie umiejętności przestrzegania zasad higieny pracy umysłowej**. W ten sposób zagadnienia z edukacji prozdrowotnej realizują pan i pani Nowak.

⁵² Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 20.

⁵³ Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

⁵⁴ Podstawa programowa z komentarzami. *Język polski*, tom 2, s. 21.

Przykład

Pani Nowak dostarcza swoim uczniom wiedzy na temat zasad higieny pracy umysłowej. Wskazuje pozytywne wzorce w tym zakresie. Uczy dostrzegać piękno otaczającego świata jako alternatywę dla zmęczenia i znużenia pracą umysłową. Zachęca swoich uczniów do świadomego planowania czasu przeznaczanego na naukę i wypoczynek, w tym wypoczynek aktywny ucznia.

Przykład

Pan Nowak sceptycznie przygląda się edukacji prozdrowotnej. Trudno mu dostrzec swoje miejsce w procesie jej wdrażania. Pani Nowak uświadamia koledze, że kształtuje on prozdrowotne postawy swoich uczniów, mimo iż nie do końca zdaje sobie z tego sprawę, przecież proponuje swoim uczniom planowanie nauki w krótko- i długofalowym wymiarze, zwraca uwagę na bezpieczeństwo w czasie pracy w sieci. Na zajęciach, dostrzegając znużenie uczniów, proponuje im krótkie ćwiczenia relaksacyjne.

Jak monitorować realizację edukacji zdrowotnej?

Podobnie jak w przypadku kształcenia umiejętności posługiwania się językiem polskim czy językami obcymi, odpowiedzialnością za monitorowanie edukacji zdrowotnej należałoby obarzyć nauczycieli przedmiotów, w które wpisuje się edukacja zdrowotna. Sądźmy również, iż monitorowanie wdrażania edukacji zdrowotnej mogłoby się odbywać podczas zajęć obserwowanych przez dyrektora szkoły. Dostrzegamy również rolę zespołów przedmiotowych, które powinny określić treści z zakresu edukacji prozdrowotnej realizowane przez poszczególnych nauczycieli, po to by w pełni wyczerpać zagadnienia, które kryją się pod pojęciem edukacji prozdrowotnej. Proponując narzędzie do monitorowania podstawy programowej w cyklu półrocznym i rocznym, zaoferujemy przykłady pytań służących monitorowaniu edukacji zdrowotnej.

Monitorowanie działań wychowawczych

Nowatorstwo obecnie obowiązującej podstawy programowej polega m.in. na tym, iż **wprost wskazano postawy, które należy kształcić u uczniów**. Mają one sprzyjać rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. W rozwoju społecznym podstawa programowa akcentuje postawę obywatelską, postawę poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, ale także tolerancji i poszanowania dla odmienności innych narodów. Wyraźnie wyeksponowana jest rola szkoły jako instytucji, która powinna czynić wszystko, by uczyć tolerancji i zapobiegać dyskryminacji.

Wartości:

- uczciwość,
- wiarygodność,
- odpowiedzialność,
- wytrwałość,
- poczucie własnej wartości,
- szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność,
- przedsiębiorczość,
- kultura osobista,
- gotowość do uczestnictwa w kulturze,

Posłuchajmy, co o systemie wartości mają do powiedzenia pani i pan Nowak.

Przykład

Pani Nowak, jako ekspert w swoim przedmiocie, doskonale zna podstawę programową języka polskiego i wie, że w wymagania ogólne Analiza i interpretacja tekstów kultury wpisane są wartości i wartościowanie, a więc wymagania szczegółowe, dotyczące kształcenia określonych postaw uczniów. Na poszczególnych etapach edukacyjnych podporządkowane są one wartościom wskazanym w części wstępnej podstawy programowej. Pani Nowak przede wszystkim własną postawą stara się dawać wzór pożądanym zachowań. Odwołuje się do różnych postaw bohaterów literackich, stwarza sytuacje dydaktyczne sprzyjające budowaniu hierarchii wartości. Konsekwentnie, jako polonista, uczy gotowości do uczestnictwa w kulturze, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, szeroko pojmowanej tolerancji. Pani Nowak marzy się sytuacja, w której wszyscy nauczyciele szkoły oraz rodzice podejmą trud pracy nad kształtowaniem cech osobowości ucznia wskazanych we wprowadzeniu do podstawy programowej.

Przykład

Pan Nowak koncentruje się na kształceniu takich cech, wskazanych we wprowadzeniu do podstawy programowej, jak: ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość oraz gotowość do podejmowania inicjatyw. Sam jest człowiekiem uczciwym, wiarygodnym i odpowiedzialnym i te cechy zaszczepia u swoich uczniów. Uczy szacunku dla postawy obywatelskiej, kultury i tradycji narodowych oraz kultur i tradycji innych narodów.

Jak monitorować kształcenie u uczniów postaw sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu?

Monitorowanie wdrażania omawianego systemu wartości powinno wiązać się ściśle z wdrażaniem programu wychowawczego szkoły, bowiem ten dokument winien obejmować wszystkie działania o charakterze wychowawczym podejmowane w szkole. Mówiąc o monitorowaniu podstawy programowej, warto rozpocząć od tego, na ile obowiązujący program wychowawczy szkoły spójny jest z zapisami nowej podstawy programowej. **Musi on zawierać i dookreślać wszelkie działania, które służą kształceniu postaw uczniów, wskazanych w podstawie programowej. Monitorowanie procesu kształcenia owych postaw nie powinno ograniczać się jedynie do analizy dokumentu wewnątrzszkolnego, jakim jest program wychowawczy, powinniśmy również przyrzeć się spójności między programem wychowawczym a planami pracy wychowawców klasowych.** W zespołach nauczycieli uczących w danej klasie (zespołach klasowych) i w zespołach wychowawczych należałoby dokonać wnikliwego sprawdzenia zgodności planów pracy wychowawców klasowych z programem wychowawczym szkoły w celu upewnienia się, czy w placówce właściwie przebiega realizacja programu wychowawczego. Nie należy ograniczać się jedynie do analizy dokumentów, warto zastosować również inne metody monitorowania i ewaluacji działań w tym zakresie. Wskazaniem byłoby konsekwentne stosowanie triangulacji jako zasady obowiązującej w trakcie badań edukacyjnych.

Indywidualizacja pracy z uczniem a monitorowanie realizacji podstawy programowej

Ostatnim zadaniem ogólnym wskazanym w części wstępnej podstawy programowej jest zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia. Dla wszystkich poziomów

edukacyjnych zadanie to sformułowane zostało następująco: „Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się ponadto do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się”⁵⁵. Tak więc zapisy podstawy programowej dotyczą uczniów w normie intelektualnej oraz uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Uszczegółowienie sposobów realizacji tego zadania szkoły odnajdujemy w rozporządzeniu w sprawie pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁵⁶. Niewątpliwie istotne z punktu widzenia podstawy programowej jest to, iż za realizację tego zadania odpowiedzialni są wszyscy nauczyciele szkoły bez względu na rodzaj deficytu dziecka. Tym samym **wszyscy nauczyciele powinni konsekwentnie podejmować działania pozwalające uczniowi na rozwój i osiągnięcie sukcesu.**

Co w zakresie indywidualizacji robią towarzyszący nam nauczyciele?

Przykład

Ważnym obszarem działań pedagogicznych pani Nowak jest praca z uczniami dyslektycznymi. Pani Nowak zadbała o to, by dostosować poziom wymagań oraz przedmiotowy system oceniania do specyficznych potrzeb edukacyjnych swoich uczniów. Istotę działań służących indywidualizacji procesu edukacyjnego stanowi jednak sposób prowadzenia zajęć przez panią Nowak. Nauczycielka dostosowuje stopień trudności zadań stawianych przed uczniami, zapewnia uczniom mającym trudności w nauce możliwość skorzystania z pomocy koleżeńskiej, tak dobiera formy i metody pracy na zajęciach, by optymalnie wykorzystać potencjał swoich uczniów. Pani Nowak kieruje również pracą samokształceniową dzieci. Wszelkie działania podejmowane przez siebie w zakresie indywidualizacji pracy konsultuje z rodzicami uczniów, często również z innymi nauczycielami.

Przykład

Pan Nowak pracuje w szkole, w której uczą się również dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Brał więc udział w opracowaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych. Pan Nowak postanowił dostosować program nauczania do indywidualnych potrzeb swojego ucznia oraz tempa przyswajania wiadomości i umiejętności. Określił wymagania i, uwzględniając deficyty dziecka, opracował system oceniania. W planie pracy dydaktycznej uwzględnił metody pracy z uczniem. Przygotuje dla niego indywidualne karty pracy oraz prace kontrolne, które umożliwią uczniowi osiągnięcie sukcesu na miarę jego możliwości intelektualnych. Pan Nowak dba o to, by uczeń, o ile to możliwe, mógł pracować z klasą. Kiedy stopień trudności stawianych zadań przekracza jego możliwości psychofizyczne, uczeń rozpoczyna pracę indywidualną, której głównym celem jest utrwalenie dotychczas nabytych umiejętności. W codziennej pracy pedagogicznej pan Nowak nie zapomina również o uczniach z innymi deficytami i podejmuje efektywne działania w pracy z uczniami zdolnymi.

⁵⁵ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski, tom 2, s. 21.

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r., poz. 532).

Na czym polegać powinien proces monitorowania zindywidualizowanego wspomaganie rozwoju każdego ucznia?

Polegać on powinien przede wszystkim na diagnozie potrzeb i możliwości ucznia oraz efektów pracy z nim, ale ważny jest również sam proces, szczególnie wówczas, gdy indywidualizacja dotyczy ucznia mającego trudności w nauce. Chodzi przecież o to, by „nie zabić” w uczniu poczucia własnej wartości, by nie czuł on się gorszy od swoich rówieśników, by wspierać, stymulować jego rozwój, utrzymać właściwy poziom zmotywowania do nauki. Proces indywidualizacji ważny jest również w przypadku uczniów zdolnych. Powinniśmy uczynić wszystko, by nie zmarnować talentu i potencjału dziecka, nie zniszczyć jego dociekliwości poznawczej i kreatywności. Obowiązkiem naszym jest wskazywać mu kierunki rozwoju, którymi powinien podążać i wspierać go w tej drodze. Każdy naród potrzebuje elit intelektualnych, które pozwolą gospodarce i krajowi rozwijać się, a obowiązkiem szkoły jest wyszukać, zauważyć i wspierać rozwój potencjalnych jednostek, mogących stanowić owe elity. W związku z tym każdy nauczyciel powinien zadać sobie pytanie, w jaki sposób realizuje zadanie związane z indywidualizacją nauczania.

Współczesne tendencje w procesie nauczania – uczenia się

Wprowadzenie do podstawy programowej wytycza również **tendencje w procesie nauczania – uczenia się**. Wśród nich za najistotniejsze uznać by należało:

- kształcenie kompetencji kluczowych,
- kształcenie szacunku dla języka ojczystego jako dziedzictwa kultury narodowej,
- wykorzystywanie technologii komputerowej i Internetu,
- przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informatycznym,
- wyposażanie uczniów w umiejętność uczenia się i korzystania z różnych źródeł informacji,
- ścisłą współpracę z biblioteką szkolną,
- edukację czytelniczną i medialną,
- kształcenie świadomości prozdrowotnej,
- wprowadzanie uczniów w świat wartości,
- umiejętność dokonywania wyborów,
- wzmocnienie rangi nauczania języków obcych,
- indywidualizację pracy z uczniem zdolnym i uczniem mającym trudności w nauce.

Zapisy podstawy programowej wskazują pewne tendencje zmian w pracy nauczyciela i systemie edukacji. Coraz częściej nauczyciel pełni funkcję trenera – coacha, osoby wspierającej ucznia w procesie uczenia się, przewodnika stymulującego jego indywidualny rozwój w sferze intelektualnej, etyczno-moralnej i duchowej. Narzędziem, które wspierać ma ów rozwój, może stać się wprowadzenie do praktyki szkolnej elementów oceniania kształtującego. Głównym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do samodzielnego, odpowiedzialnego i efektywnego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie. System edukacji zazwyczaj pozostaje nieco w tyle za zmianami społecznymi, ale obecny dokument programowy w sposób znaczący stara się zmniejszyć ten dystans, a właściwa jego realizacja jest w stanie to zapewnić.

Zapamiętaj!

1. Realizacja ogólnych zadań szkoły to obowiązek wszystkich nauczycieli, który powinien być realizowany przy ich współpracy.
2. Realizacja ogólnych zadań szkoły sprzyja integralnemu i interdyscyplinarnemu postrzeganiu świata przez uczniów.

3. Realizacja ogólnych zadań szkoły umożliwi uczniom świadomy udział w procesie uczenia się przez całe życie i przygotowuje ich do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie polskim i europejskim.
4. Monitorowanie działań w tym zakresie jest obowiązkiem nauczycieli, zespołów nauczycielskich i dyrektora szkoły.

Co wynika z rozdziału poświęconego monitorowaniu realizacji głównych zadań szkoły dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- zna główne zadania określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego,
- ma świadomość koncepcji i założeń tego dokumentu,
- planuje swoje działania, związane z wdrażaniem głównych zadań szkoły,
- trafnie dobiera metody i formy pracy, służące realizacji głównych zadań szkoły,
- odpowiada za skuteczną pracę nauczycielskich zespołów przedmiotowych w zakresie wdrażania głównych zadań szkoły,
- na bieżąco monitoruje swoje działania związane z realizacją zadań wynikających z podstawy programowej,
- okresowo poddaje analizie uzyskane efekty w zakresie realizacji głównych zadań podstawy programowej.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- zyskuje pewność, iż szkoła właściwie realizuje zadania ogólne,
- w cyklu półrocznym i rocznym otrzymuje informację dotyczącą rytmiczności wdrażania ogólnych zadań szkoły, wynikających z podstawy programowej,
- na podstawie dokumentacji pedagogicznej lub innych materiałów przedłożonych przez nauczycieli ma możliwość stwierdzenia prawidłowości realizacji podstawy programowej.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- wie, jak istotną rolę odgrywa proces uczenia się przez całe życie,
- dostrzega rolę kompetencji kluczowych w procesie uczenia się,
- rozwija kompetencje kluczowe wskazane w podstawie programowej,
- posługuje się poprawnie językiem ojczystym,
- jest przygotowany do życia w społeczeństwie informacyjnym,
- posiadał umiejętność wyszukiwania, porządkowania i wykorzystania informacji z różnych źródeł,
- jest przygotowany do odbioru i wykorzystania mediów,
- komunikuje się w językach obcych,
- docenia rolę przedmiotów przyrodniczych i ścisłych,
- dba o zdrowie własne i innych,
- posiadał umiejętność tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu,
- cechuje go uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej,
- szanuje tradycję i kulturę własnego narodu,
- jest tolerancyjny wobec odrębności,
- przyjmuje postawę obywatelską,
- zapobiega wszelkim przejawom dyskryminacji.

Niewątpliwie **prawidłowa realizacja ogólnych zadań szkoły sprzyja rozwojowi ucznia**, a jej monitorowanie gwarantuje, że owe zadania w tym zakresie realizowane są właściwie.

Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej

Podstawa programowa pisana jest językiem efektów, tak więc naturalną konsekwencją monitorowania efektów jej realizacji jest ich ocena, co w rzeczywistości szkolnej przekłada się na ocenianie. W niniejszym rozdziale zwrócimy uwagę na pewne aspekty oceniania, istotne również z punktu widzenia podstawy programowej. Określimy rolę diagnoz pedagogicznych w procesie realizacji wymagań szczegółowych i ich znaczenie dla planowania i podejmowania działań naprawczych i doskonalących, służących osiągnięciu przez ucznia, a tym samym szkołę, coraz lepszych efektów edukacyjnych. Wskażemy na rolę wyników egzaminów zewnętrznych jako formy oceny stopnia opanowania przez uczniów umiejętności opisanych w podstawie programowej oraz jako punktu wyjścia dla edukacji na kolejnym etapie kształcenia. Przyjrzymy się monitorowaniu efektów działań wychowawczych.

Refleksje nad ocenianiem w kontekście monitorowania wdrażania podstawy programowej

Zastanówmy się więc, czym jest ocenianie.

Ocenianie powszechnie postrzegane jest jako **proces edukacyjny polegający na sprawdzaniu osiągnięć ucznia**. Jako sąd wartościujący, porównanie nie tylko wyniku sprawdzania z wymaganiami, lecz także jako osobiste ustosunkowanie się nauczyciela do tego wyniku⁵⁷. Tym samym łączy ono elementy utylitarne, czyli praktyczne posługiwanie się wymaganiami, z emocjonalnymi, polegającymi na uznaniu pewnych wartości, w tym wartości wskazanych we wprowadzeniu do podstawy programowej. Tak rozumiane ocenianie szkolne zdefiniowane jest jako **czynność ustalania i wartościowania wyników uczenia się ucznia oraz umiejętnego komunikowania tych wyników**.

Wartościowanie polega na przypisaniu wynikom odpowiednich pozycji na skali wartości. Wyróżnia się skale dychotomiczne (zdał/nie zdał) oraz wielostopniowe. W praktyce polskiej szkoły funkcjonuje sześciostopniowa skala ocen, określona w rozporządzeniu MEN w sprawie oceniania⁵⁸. Zgodnie z powyższym dokumentem ocenia się odrębnie zachowanie uczniów, przyjmując dla tej wartości inną skalę ocen.

Dydaktyka tradycyjna wyznaczała ocenianiu rolę klamry zamykającej pewien etap kształcenia. Po przekazaniu wiadomości, następnie ich zgłębianiu, przyswojeniu i utrwaleniu, następowała kontrola. Stopień szkolny był klasyfikacją dokonanej kontroli, a główną treść komentarza stanowiło wskazanie braków do usunięcia i luk do uzupełnienia. Tradycyjne ocenianie polegało na porównaniu osiągnięć ucznia z idealnym wzorcem.

Tak pojmowane ocenianie obarczone było wadami, polegającymi na wywoływaniu u uczniów stresu, który często determinował ostateczny wynik ich pracy, subiektywnym ocenianiu (opinii, jaką wyrobił sobie nauczyciel o uczniu), obniżało ono poziom moty-

⁵⁷ B. Niemierko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002.

⁵⁸ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych* (Dz.U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

wacji uczniów, narażonych na niepowodzenia szkolne. Mieliliśmy więc do uczynienia ze zjawiskiem polegającym na uczeniu się tylko dla dobrej oceny.

Ocena szkolna to według Niemierki informacja o wyniku uczenia się wraz z podawanym uczniowi komentarzem. Jeżeli przyjmie się, iż **informacja stanowi treść przekazywaną w procesie komunikacji między dwoma układami względnie odosobnionymi**⁵⁹, to należy określić nadawcę oraz odbiorcę – adresata informacji. Przede wszystkim adresatem tym jest uczeń jako podmiot procesu uczenia się, ale ocena kierowana jest również do rodziców, a także instytucji oświatowych, dla których istotna jest jakość kształcenia.

Po co oceniamy?

Celem oceniania jest diagnoza polegająca na określeniu indywidualnych potrzeb i przyczyn trudności każdego ucznia. Ocenianie informuje o efektywności procesu nauczania, opisując rozwój postępów ucznia, jest także informacją pozwalającą na ewaluację i modyfikację procesu nauczania. Oczywistym celem oceniania zdaje się też wystawienie stopnia, który w pewien sposób różnicuje i klasyfikuje uczniów. Pozwala również na upowszechnianie informacji na temat osiągnięć uczniów, a tym samym porównywanie osiągnięć uczniów w różnych szkołach. W końcu, **z punktu widzenia**

realizacji wymagań podstawy programowej, ocenianie jest ważnym elementem ewaluacji jej realizacji.

Ocenianie zapewnia stały monitoring procesu dydaktycznego: oceniając, chcemy odróżnić to, co uczeń opanował, od tego, czego nie opanował z zakresu treści planowanej. Musimy objąć sprawdzianem treść planowaną. W ten sposób uzyskujemy kontrolę całego procesu dydaktycznego⁶⁰.

Istnieją różne podejścia do oceniania, odnoszące się głównie do nastawienia wynikowego. Klemens Stróżyński⁶¹ wyróżnia **ocenianie intuicyjne, analityczne i holistyczne**. Współczesna szkoła coraz częściej sięga również po elementy **oceniania kształtującego**.

Zdaniem K. Stróżyńskiego ocenianie intuicyjne, polegające na całościowym ujęciu problemu, umożliwiła szybką i trafną ocenę wiadomości i umiejętności ucznia. Niewątpliwie jest to jednak ocena subiektywna, bowiem pozbawiona kryteriów. Uczeń nie otrzymuje precyzyjnej informacji o swoich osiągnięciach i brakach. Ten sposób oceniania jest charakterystyczny dla autorytarnej koncepcji szkoły (mistrz – uczeń) i na szczęście coraz rzadziej spotykany w polskiej szkole.

Dużo bardziej obiektywnym spojrzeniem na poziom opanowania wiadomości i umiejętności ucznia jest ocenianie analityczne, które polega na zmierzeniu wyodrębnionych, wyizolowanych, szczegółowych umiejętności ucznia (kryteriów) i na wnioskowaniu na tej podstawie o poziomie jego osiągnięć. Takie ocenianie daje informacje porównywalne, rzetelne i bardziej pewne. Jednak ten sposób oceniania nie dostarcza informacji o strukturze wiedzy ucznia i nie daje gwarancji, iż efekt zastosowania wiedzy będzie takiej samej jakości, jak można sądzić po zmierzeniu wyizolowanych umiejętności. Takie ocenianie charakterystyczne jest dla technologicznej koncepcji szkoły, w której podstawą kształcenia są procedury.

⁵⁹ B. Niemierko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, op.cit.

⁶⁰ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1997.

⁶¹ K. Stróżyński, *Ocenianie szkolne dzisiaj*, WSiP, Warszawa 2003.

Jedną z nowszych tendencji w ocenianiu jest ocenianie holistyczne, w którego centrum zainteresowania pozostaje jakość wiedzy i umiejętności ucznia, a także sposób powiązania ich w strukturę i funkcjonalność tej struktury. Ocenianie holistyczne pozwala ustalić, czy uczeń wykorzystuje swoje umiejętności, czy potrafi je łączyć i jak to czyni. Uzyskana w ten sposób informacja jest mniej pewna, jednak wartościowsza, bo dotyczy użytku, jaki uczeń potrafi zrobić ze swojej wiedzy. Ocenianie holistyczne to współcześnie domena przede wszystkim egzaminów zewnętrznych.

Z kolei ocenianie kształtujące to typ oceniania szkolnego, cechujący się zasadą, że ocena szkolna to wynik uczenia się wraz z komentarzem przeznaczonym dla ucznia, to sposób zakomunikowania oceny tak, aby wspierać jego rozwój. (...) Ocenianie kształtujące to informowanie o rodzaju osiągnięć, ich poziomie w sposób ułatwiający uczniowi uczenie się i motywujący go do racjonalnej pracy. Ocenianie kształtujące ma zawierać wskazówki do dalszej pracy ucznia i wspierać jego samoocenę⁶². Ocenianie kształtujące jest więc systemem działań nauczyciela, które polegają na częstym kontrolowaniu pracy ucznia, jego postępów, stopnia rozumienia zdobywanej wiedzy. Idea oceniania kształtującego nie wyklucza oceniania szkolnego wyrażanego stopniem. Istotne jest, aby obie oceny zostały rozdzielone w czasie, między jedną a kolejną oceną szkolną jest przestrzeń edukacyjna na to, by wspierać rozwój ucznia, wykorzystując ocenę kształtującą jako informację zwrotną kierowaną do ucznia.

W jaki sposób ocenianie wpisuje się w nową podstawę programową?

Zbigniew Marciniak w uzasadnieniu potrzeby reformy programowej kształcenia ogólnego wskazuje, w jaki sposób przebiegać powinien proces oceniania, aby skutecznie motywować uczniów: „Każdy uczeń jest oceniany na co dzień, w trakcie całego roku szkolnego przez swoich nauczycieli. Właściwie stosowana bieżąca ocena uzyskiwanych postępów pomaga uczniowi uczyć się, gdyż jest formą informacji zwrotnej przekazywanej mu przez nauczyciela. Powinna ona informować ucznia o tym, co zrobił dobrze, co i w jaki sposób powinien jeszcze poprawić oraz jak ma dalej pracować. Taka informacja zwrotna daje uczniom możliwość racjonalnego kształtowania własnej strategii uczenia się, a zatem także poczucie odpowiedzialności za swoje osiągnięcia. Ocenianie bieżące powinno być poprzedzone przekazaniem uczniowi kryteriów oceniania, czyli informacji, co będzie podlegało ocenie i w jaki sposób ocenianie będzie prowadzone”⁶³.

Tak sformułowana informacja wymaga od nauczycieli zmodyfikowania dotychczasowych przyzwyczajeń związanych z systemem oceniania. Wynika z niej, iż nauczyciel powinien każdą ocenę, w tym ocenianie, poprzedzić przekazaniem **kryteriów oceniania**. Ciągłe zdarza się jednak sytuacja, w której nauczyciele czują się zwolnieni z tego obowiązku. Często mówią o tym, że na początku roku szkolnego zapoznają uczniów z kryteriami oceniania i że kryteria te są dla uczniów dostępne. Tymczasem nie taka jest idea oceniania w kontekście nowej podstawy programowej. Chodzi przede wszystkim o to, żeby uczeń dokładnie wiedział, czego ma się nauczyć. Planując pracę kontrolną, czasami zwracamy się do uczniów w sposób bardzo ogólny, np. *sprawdzone będą wiedza i umiejętności z ostatniego działu*. Tak sformułowany komunikat zachęci do powtórzenia wiadomości ucznia osiągającego dobre i bardzo dobre wyniki w nauce, uczeń przeciętny lub mający trudności edukacyjne prawdopodobnie w ogóle nie podejmie próby przygotowania się do sprawdzianu, gdyż przytłoczy go „ogrom” materiału, który

⁶² K. Stróżyński, *Ocenianie szkolne dzisiaj*, WSzPWN, Warszawa 2003.

⁶³ K. Stróżyński, *Ocenianie szkolne dzisiaj*, WSzPWN, Warszawa 2003.

musi powtórzyć. Skonkretyzowanie tego, co należy powtórzyć, ma wiele zalet: uczeń nie będzie miał poczucia, że zadanie go przerosło, zyska poczucie bezpieczeństwa, będzie miał świadomość, że nauczyciel niczym go nie zaskoczy. Wyodrębnienie określonych partii materiału ułatwi uczniowi proces planowania pracy nad jego przyswojeniem. Poza tym większość uczniów w zespole klasowym utrwali to, co najistotniejsze z punktu widzenia realizacji dalszych treści edukacyjnych.

Konstruując zadania sprawdzające wiadomości i umiejętności ucznia, nauczyciel musi „trzymać się” kryteriów. Ustalenie kryteriów i znajomość tych kryteriów przez ucznia ułatwi nauczycielowi proces budowania dobrej informacji zwrotnej, związanej z oceną poziomu wiadomości i umiejętności ucznia. Jako nauczyciele możemy wówczas ograniczyć formułowanie wypowiedzi związanej z informacją zwrotną. Kryterialnie oceniany uczeń sam potrafi odczytać informację, dotyczącą tego, co potrafi, a jakie jego umiejętności wymagają nadal doskonalenia. Na ogół ustalamy pewne ogólne zasady, dotyczące poprawy błędów popełnionych przez ucznia. Wystarczy więc, że prześlemy krótki komunikat, jak powinien poprawić pracę z uwzględnieniem jej specyfiki. W tej sytuacji niemal najważniejszym, a jednocześnie najtrudniejszym elementem jest przekazanie uczniowi informacji na temat tego, jak powinien dalej pracować. Im młodszy uczeń, tym bardziej konkretna i czytelna powinna być wskazówka.

A jak przekazują informację zwrotną pan i pani Nowak?

Przykład

Pani Nowak zgodzić się musi z tym, co zostało zapisane wyżej. Dla niej najtrudniejszym momentem jest przekazanie dobrej informacji zwrotnej, dotyczącej tego, w jaki sposób uczeń powinien dalej pracować. Pani Nowak pragnęła przekazać tego typu informację uczniowi, który popełnił wiele różnego typu błędów ortograficznych w swoim wypracowaniu. Pierwszą myślą pani Nowak było przekazanie komunikatu: „Pracuj ze słownikiem”. Natychmiast jednak pani Nowak zorientowała się, że komunikat jest mało precyzyjny. Wyobraziła sobie sytuację w której uczeń ze słownikiem pod pachą odkurza dywan. Próbowała więc się poprawić: „Powtórz zasady ortograficzne”. W tym momencie zdała sobie jednak sprawę, że powtórzenie wszystkich zasad ortograficznych, obowiązujących w języku polskim jest zajęciem bardzo czasochłonnym i niemożliwym do wykonania przez przeciętnego ucznia gimnazjum, a należałoby udzielić takiej wskazówki, której sprawdzenie byłoby możliwe. Pani Nowak powróciła do zeszytu ucznia, stwierdziła, iż najliczniejsze błędy dotyczą pisowni partykuły „nie” z różnymi formami czasowników. W tej sytuacji pani Nowak postanowiła wyegzekwować poprawę wszystkich błędów ortograficznych i poprosiła ucznia o powtórzenie zasad pisowni „nie” z różnymi formami czasowników oraz o samodzielne dobranie kilku przykładów ilustrujących te reguły. Zasugerowała, by uczeń, pisząc tekst, zastanawiał się nad regułami, dotyczącymi pisowni partykuły „nie” z różnymi częściami mowy.

Przykład

Pan Nowak słyszał o ocenianiu kształtującym, jednak dotychczas nie podjął próby wdrażania tego typu systemu stymulowania rozwoju ucznia. W uzasadnieniu celowości reformy programowej przeczytał o skutecznym ocenianiu uczniów i postanowił zmierzyć się z procesem realizacji tak pojmowanego oceniania. Przed planową kartkówką, której celem było sprawdzenie umiejętności rozwiązywania równań z jedną niewiadomą, pan Nowak podał uczniom kryteria oceniania. Przystępując do sprawdzania i oceny jednej z prac uczniowskich, pan Nowak uświadomił sobie, że do każdej z prac każdego ucznia musi podejść indywidualnie, poszukując mocnych i słabych stron ucznia. W pierwszej pracy zauważył, że uczeń radzi sobie z upraszczaniem równań, w których występują nawiasy – bez trudu opuszcza je i czyni to poprawnie. Nie popełnia błędów rachunkowych. Jednakże jego rozwiązania równań nie są prawidłowe, bowiem uczeń nie posiadał umiejętności dodawania lub odejmowania od obu stron równania liczby (wyrażenia), czyli źle przenosi liczbę (wyrażenie) z jednej strony równania na drugą. Pan Nowak przekazał więc uczniowi komunikat o tym, co zrobił dobrze, a gdzie popełnił błędy. Następnie sformułował wskazówki, dotyczące tego, jak należy poprawić kartkówkę. Skoncentrował się na przekazaniu uczniowi informacji, w jaki sposób powinien dalej pracować: „Pamiętaj o konieczności zmiany znaku liczby (wyrażenia) przy przenoszeniu liczby (wyrażenia) z jednej strony równania na drugą. Proszę Cię o rozwiązanie 2 dodatkowych, wskazanych przeze mnie równań. Prawidłowe ich rozwiązanie pomoże utrwalić umiejętność, która sprawiła Ci trudności”.

W jaki sposób monitorować zasady oceniania wynikające z podstawy programowej?

Zbigniew Marciniak w artykule *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*⁶⁴ wskazuje na konieczność przestrzegania pewnych zasad oceniania, które mają skutecznie motywować uczniów.

Zasady oceniania

(wynikające z idei podstawy programowej kształcenia ogólnego)

1. Spójność kryteriów oceniania z wymaganiami określonymi w podstawie programowej.
2. Znajomość kryteriów oceniania oraz wymagań edukacyjnych przez uczniów.
3. Zgodność oceniania uczniów z przyjętymi kryteriami.
4. Integralność informacji zwrotnej zawierającej wskazania dotyczące:
 - a) mocnych stron pracy ucznia / opanowanych umiejętności,
 - b) słabych stron pracy ucznia / nieopanowanych umiejętności,
 - c) sposobów poprawy pracy przez ucznia,
 - d) wskazań, jak uczeń dalej ma pracować.
5. Rzetelność informacji zwrotnej przekazywanej uczniowi.
6. Terminowość przekazywania informacji zwrotnej.

Monitorowanie oceniania odbywać się może na 2 przenikających się płaszczyznach, dla których wspólną częścią są wymagania podstawy programowej. Z jednej strony, możemy mówić o **monitorowaniu sposobu oceniania**, czyli poddać sprawdzeniu to, czy wszyscy nauczyciele przestrzegają zasad oceniania obowiązujących w szkole, na ile znane są uczniom i ich rodzicom kryteria ocen oraz w jaki sposób uczniowie wyko-

⁶⁴ *Postawa programowa z komentarzami. Język polski*, tom 2 s. 11.

rzystują informację zwrotną w procesie planowania swojego rozwoju. Z drugiej strony, trzeba by się przyjrzeć **adekwatności oceniania w kontekście wymagań podstawy programowej**.

Źródłem informacji, dotyczących stopnia prawidłowości oceniania organizowanego w szkole, mogą być: wypełnione kwestionariusze ankiet dla uczniów, rodziców i nauczycieli, kartoteki testów opracowane przez nauczycieli, adnotacje z zajęć obserwowanych przez dyrektora szkoły itp. W przekonaniu autorów częstotliwość monitorowania oceniania zależy od oceny jego poprawności podczas pierwszego jego badania. Jeżeli ocenianie w szkole przebiega zgodnie z ideą podstawy programowej, nie ma potrzeby dokonywania częstych pomiarów. W sytuacji, w której pojawiają się mankamenty w procesie oceniania, należy przede wszystkim zaplanować i wdrożyć działania naprawcze oraz zwiększyć częstotliwość monitorowania.

Ocenianie jest sposobem jakościowego monitorowania realizacji podstawy programowej. Pozwala ono na pokazanie efektów i ocenę poziomu opanowania przez uczniów wiadomości i umiejętności. Służyć będą temu przede wszystkim dobrze opracowane i respektowane kryteria oceniania. Szczególną funkcję pełnią one w czasie prowadzonych w szkole diagnoz wstępnych, etapowych i końcowych.

Trafność diagnozy edukacyjnej a monitorowanie realizacji podstawy programowej

Rzeczywistość szkolna wykazuje, że podstawowym warunkiem trafnego doboru narzędzi do przeprowadzania diagnozy jest dobra znajomość przez nauczycieli podstawy programowej. Istotne jest to w przypadku nauczycieli rozpoczynających pracę z uczniem na kolejnym etapie edukacyjnym. Wszyscy mamy świadomość, że aby właściwie zaplanować pracę z uczniem, zespołem klasowym, należy wyjść od diagnozy wstępnej. Większość nauczycieli ma przygotowane własne propozycje narzędzi, które doskonale sprawdzały się wcześniej. Nie zawsze jednak przystają one do wymagań, jakie stawiamy uczniom, którzy realizowali obowiązującą podstawę programową. Taka sytuacja dotyczy m.in. uczniów, którzy w roku szkolnym 2012/2013 rozpoczęli naukę w klasie IV szkoły podstawowej oraz klasy pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej. Bywało, że brak dostosowania narzędzi, którymi posługiwali się nauczyciele, zniekształcał obraz wiadomości i umiejętności uczniów.

Co zatem należałoby zrobić, aby uniknąć tego typu sytuacji?

Odpowiedź jest oczywista. Należy zapoznać się z wymaganiami, jakie stawiane były uczniowi na wcześniejszym etapie edukacyjnym. Przygotowując test diagnostyczny, zadbać o to, by jego **kartoteka odpowiadała wymaganiom** wskazanym w podstawie programowej przedmiotu na etapie poprzedzającym dany.

Chcąc prześledzić przyrost umiejętności ucznia w zakresie np. wymagań ogólnych, wskazanych w podstawie programowej, musimy pamiętać, by kolejne diagnozy badały te same lub zbliżone umiejętności. Zilustrujemy to wypowiedziami pani Nowak i pana Nowaka.

Przykład

Pani Nowak, rozpoczynając pracę w klasie pierwszej gimnazjum, zdecydowała się na diagnozę umiejętności uczniów w obszarze wymagań ogólnych Tworzenie wypowiedzi. Zadaniem uczniów było zredagowanie wypowiedzi w formie opisu postaci rzeczywistej. Tak przeprowadzona diagnoza pozwoliła ocenić poziom umiejętności uczniów w zakresie tworzenia wypowiedzi. W pracach uczniów pani Nowak dostrzegła pewne braki i niedociągnięcia. Zaplanowała i wdrażała działania służące ich niwelowaniu. Uczniowie pani Nowak wykonywali przede wszystkim ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i redakcyjne, związane z prezentacją i charakterystyką postaci. Wybrane ćwiczenia były formą diagnozy etapowej. Podczas diagnozy końcowej zadaniem uczniów było zredagowanie charakterystyki postaci rzeczywistej. Diagnoza ta wykazała, że nastąpił przyrost umiejętności uczniów. Tak przeprowadzone przez panią Nowak diagnozy pozwoliły ustalić poziom opanowania umiejętności tworzenia wypowiedzi pisemnej.

Przykład

Pan Nowak chciał sprawdzić umiejętności uczniów w zakresie wymagania ogólnego Wykorzystanie i interpretowanie reprezentacji. Uczynił to z zastosowaniem testu diagnozującego umiejętności uczniów w zakresie wykonywania działań na ułamkach zwykłych i dziesiętnych. Po przeprowadzonej diagnozie pan Nowak stwierdził, że uczniowie mają trudności w wykonywaniu działań na ułamkach zwykłych, często myślą algorytmy działań, np. sprowadzają ułamki do wspólnego mianownika w mnożeniu. Pan Nowak rozpoczął więc pracę z klasą nad doskonaleniem umiejętności w tym zakresie, stawiając uczniów przed coraz trudniejszymi zadaniami. Monitorował przyrost ich umiejętności. Test po I półroczu pełnił funkcję diagnozy etapowej. Wykazała ona, że większość uczniów nie popełnia już błędów związanych z algorytmami działań na ułamkach zwykłych. Także w diagnozie końcowej znalazły się zadania badające ćwiczone umiejętności. Wyniki jej były zadowalające.

Diagnoza wstępna, etapowa i końcowa procesu kształcenia określonych umiejętności to nic innego jak monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej. Diagnoza efektów kształcenia jest jedynie miernikiem i punktem wyjścia do zaplanowania i wdrożenia działań, których celem jest podniesienie poziomu opanowania przez uczniów wiadomości i umiejętności. Diagnoza powinna być także źródłem autorefleksji każdego nauczyciela. To ona wskazuje na osiągnięte efekty oraz efektywność poczynań nauczyciela, a więc jest oceną trafności doboru procedur osiągania założonych celów edukacyjnych (adekwatność doboru form, metod pracy, środków dydaktycznych itp.).

Monitorowanie realizacji podstawy programowej a egzaminy zewnętrzne

Monitorowanie wyników egzaminów zewnętrznych i wykorzystanie informacji uzyskanych w jego wyniku służyć może modyfikacji działań uczniów, nauczycieli, szkoły w bardzo różnych obszarach. Podejmiemy tu próbę wskazania, w jaki sposób monitorowanie pozwala na określenie pewnych tendencji w pracy nauczyciela i działalności szkoły.

Z punktu widzenia efektów realizacji podstawy programowej bardzo ważną rzeczą jest, by przyrzeć się wynikom egzaminów zewnętrznych z dłuższej perspektywy. Monitorowanie wyników egzaminów w perspektywie dłuższego czasu pozwala refleksyjnemu nauczycielowi uchwycić pewne tendencje w jego działaniach pedagogicznych, po to by podjąć kroki sprzyjające doskonaleniu własnego warsztatu pracy. Zdarza się, że do

pewnych treści edukacyjnych przywiązujemy większą, a do innych mniejszą wagę. Taki nierównomierny rozkład powodować może, że określone umiejętności nasi uczniowie opanowują doskonale, inne zaś słabiej. Przyjrzenie się wynikom egzaminów pozwala często zmodyfikować sposób pracy z uczniami, często zachęca do poszukiwania nowych rozwiązań pedagogicznych, modyfikowania form i metod pracy, stosowanego systemu oceniania, weryfikacji relacji nauczyciel – uczeń, bywa też punktem wyjścia do usprawnienia działań zespołów nauczycielskich.

Mówiąc o monitorowaniu wyników egzaminów zewnętrznych, nie wolno zapominać o tym, że wyniki te nie powinny być postrzegane jedynie przez pryzmat wyników „surowych” czy skalę staninową. **Ważnym wskaźnikiem oceny wyników egzaminów i efektywności pracy szkoły jest edukacyjna wartość dodana (EWD).**

Co o monitorowaniu wyników egzaminów zewnętrznych sądzą pani Nowak i pan Nowak?

Przykład

Pan Nowak, analizując wyniki egzaminów zewnętrznych, skupiał się szczególnie na umiejętnościach matematycznych. Zauważył, iż najwięcej trudności sprawiają uczniom zadania otwarte, wymagające ustalenia strategii rozwiązania problemu. Pan Nowak dostrzegł, że również poprzednie roczniki jego uczniów miały z tym kłopoty. Pan Nowak zastanawia się: „Co jeszcze mogę zrobić, przecież im tłumaczę? Rozwiązujemy tak wiele zadań! A może właśnie w tym tkwi mój błąd? Może pozostawiałem uczniom zbyt mało swobody na samodzielne myślenie, zbyt mało czasu na oczekiwanie na odpowiedź ucznia?”. Pan Nowak postanowił nieco zmienić strategię pracy na lekcji. Oczekuje od swoich uczniów, że to oni zaproponują kolejne działania prowadzące do rozwiązania problemu. Częściej pracuje z uczniami metodą projektu edukacyjnego.

Przykład

Pani Nowak w swojej szkole zajmuje się analizą i interpretacją wyników sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej, a od 2012 roku analizuje wyniki egzaminu gimnazjalnego z języka polskiego. Przeglądając się wynikom na przestrzeni lat, pani Nowak dostrzegła, iż słabą stroną umiejętności jej uczniów jest poprawność ortograficzna. Sposób kształcenia tej umiejętności pani Nowak poddała refleksji. Nauka ortografii odbywa się w sposób funkcjonalny i zdaniem pani Nowak poświęca ona odpowiednią ilość czasu na kształcenie umiejętności ortograficznych. Uczniowie pani Nowak systematycznie dokonują poprawy błędów ortograficznych, mają okazję utrwalać zasady pisowni, przygotowują się do konkursów i turniejów ortograficznych. Pani Nowak wspiera również uczniów, mających trudności z opanowaniem tych umiejętności. Gdzie więc jest źródło problemu? Ani pani Nowak, ani jej uczniowie nie podchodzą z pasją do proponowanych przez panią Nowak metod pracy i środków dydaktycznych. Pani Nowak postanowiła je zmodyfikować, w szerszym stopniu wykorzystywać programy edukacyjne i tablicę interaktywną w procesie kształcenia umiejętności ortograficznych.

Warto przypomnieć, że wymagania szczegółowe wskazane w podstawie programowej są również wymaganiami egzaminacyjnymi w przypadku gimnazjum, a od roku szkolnego 2014/2015 zastąpią obowiązujące dotychczas standardy wymagań egzaminacyjnych dla szkół podstawowych i maturalnych.

Pragniemy zwrócić uwagę, iż wykorzystywanie wyników monitorowania w pracy nauczyciela i szkoły będzie przedmiotem rozważań w **rozdziale Wykorzystanie wyników monitorowania w dotychczasowej praktyce szkolnej.**

Monitorowanie efektów wychowania

Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej to nie tylko monitorowanie efektów kształcenia, lecz także – wychowania. W rozdziale poświęconym monitorowaniu realizacji głównych zadań szkoły wskazywaliśmy już na wartości, które powinny być wykształcone i utrwalone w postawach uczniów. Podjęliśmy próbę ukazania zależności między podstawą programową, programem wychowawczym szkoły a planami pracy wychowawców. Tym razem zaakcentujemy rolę nauczycieli poszczególnych przedmiotów w procesie kształcenia u uczniów postaw, określonych we wstępie do podstawy programowej dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum.

Jaką więc funkcję pełnią poszczególni nauczyciele w procesie kształcenia postaw uczniów?

Podobnie jak z realizacją wszystkich ogólnych zadań szkoły, **za kształcenie określonych postaw odpowiedzialni są wszyscy nauczyciele.** To oni własną postawą oraz przestrzeganiem zasad współpracy z uczniami dają świadectwo preferowania określonych wartości i wzór, który mógłby być godnym naśladowania. Jak inaczej bowiem szkoła, jako społeczność, mogłaby kształcić takie wartości, jak: **uczciwość, wiarygodność, szacunek dla innych ludzi, kultura osobista.** Wszystkie wskazane wyżej wartości odnaleźć możemy w „przedmiotowych” zapisach podstawy programowej, np. na takich przedmiotach, jak: język polski, w obszarze wartości i wartościowanie, etyka, filozofia, wychowanie do życia w rodzinie.

Wartości, które sprzyjają przygotowaniu ucznia do dorosłego życia w społeczeństwie obywatelskim, kształconesą w formie edukacji historycznej i obywatelskiej, a więc na takich przedmiotach, jak: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka i filozofia. Nie oznacza to, że nauczyciele pozostałych przedmiotów nie przygotowują uczniów do aktywnego udziału w życiu społecznym. Polonista, matematyk, nauczyciel przedmiotów artystycznych, nauczyciele edukacji przyrodniczej to również osoby pracujące nad kształceniem wartości, o których mowa.

Gotowość do uczestnictwa w kulturze to z pewnością przede wszystkim domena działań nauczycieli na takich przedmiotach, jak: muzyka, plastyka, zajęcia artystyczne, wiedza o kulturze, język łaciński i kultura antyczna, historia muzyki, historia sztuki, ale jest to również wartość, którą kształcić będą nauczyciele języka polskiego, języków obcych oraz przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, którzy własną postawą, w różnych sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych, mogą manifestować swoje zaangażowanie w życie kulturalne. Wszyscy nauczyciele mają okazję do kreowania potrzeb uczniów w tym zakresie. Możemy więc pokazać udział w życiu kulturalnym jako alternatywę dla bezrefleksyjnego spędzania czasu.

Przedmioty wchodzące w skład edukacji przyrodniczej i edukacji matematyczno-technicznej to grupa tych przedmiotów ogólnokształcących, które w znacznej mierze odpowiadają za kształtowanie takich wartości, jak: **ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość oraz gotowość do podejmowania inicjatyw.** Bez wątplenia wartości budowane są w świadomości ucznia przez wszystkich nauczycieli, jednak to właśnie wymienione wyżej przedmioty wiodą prym w ich kształtowaniu. Pozwalają stwarzać takie sytuacje dydaktyczno-wychowawcze, które sprzyjają kreowaniu systemu wartości ucznia.

Dla prawidłowego funkcjonowania młodego człowieka konieczna jest **umiejętność pracy zespołowej**, gdyż w dorosłym życiu zawodowym rzadko zdarzają się sytuacje, w których człowiek pracuje indywidualnie, najczęściej realizujemy zadania w grupie, zespole.

Wielokrotnie podkreślaliśmy już, jak ważne w procesie budowania relacji interpersonalnych oraz kształcenia poczucia własnego „ja”, a także w procesie uczenia się przez całe życie, jest **poczucie własnej wartości**. Wspominaliśmy również o tym, że obowiązkiem szkoły jest wzmacnianie owego poczucia, a najlepszym narzędziem, przy pomocy którego nauczyciele mogą kształcić poczucie własnej wartości ucznia, jest dobrze funkcjonujący system oceniania oraz budowanie komunikacji z uczniem.

Ważnym zadaniem szkoły jest **zapobieganie wszelkim przejawom dyskryminacji i kształcenie bardzo szeroko rozumianego pojęcia tolerancji**. Rolą szkoły jest kształcenie postawy poszanowania dla kultury i tradycji własnego narodu oraz uczenia szacunku dla odrębności innych kultur i narodów. Niewątpliwie ogromną rolę odgrywają tu nauczyciele języka ojczystego i historii oraz nauczyciele języków obcych. Będzie to istotne zadanie również z punktu widzenia nauczycieli edukacji artystycznej i kulturalnej.

Jakie więc doświadczenia w tym zakresie mają pan Nowak i pani Nowak?

Przykład

Pani Nowak dużą wagę przywiązuje do kształtowania u uczniów gotowości do udziału w kulturze. Pracuje w szkole wiejskiej, oddalonej od instytucji o charakterze kulturalnym. Musi podjąć wiele działań, by zachęcić uczniów do wyjazdu np. do pobliskiego teatru. Tym razem pani Nowak postanowiła obok budowania u uczniów potrzeby obejrzenia spektaklu teatralnego rozbudzać ich inicjatywność. Zaproponowała uczniom, by podjęli samodzielny trud zaplanowania i zorganizowania wyjazdu do teatru. Pani Nowak zastanawia się, które wartości wskazane we wstępie do podstawy programowej uda jej się kształcić przy okazji tak realizowanego przedsięwzięcia. Chwila refleksji pozwoliła pani Nowak ustalić, że uczniowie będą mieli okazję, by rozwijać swoją uczciwość, chociażby podczas gromadzenia środków finansowych i rozliczania kosztów wycieczki, wykażą się odpowiedzialnością i wytrwałością na etapie planowania wyjazdu. Bez wątplenia rozwijać będą swoją kreatywność i przedsiębiorczość, doskonalić umiejętność pracy zespołowej. Udział w przedstawieniu będzie dla pani Nowak punktem wyjścia do rozbudzania dociekliwości poznawczej oraz kształcenia kompetencji polonistycznych.

Przykład

Pan Nowak poświęcił zajęcia na realizację wymagania stosuje obliczenia procentowe do rozwiązywania problemów w kontekście praktycznym (...). Postanowił zaplanować symulację gry na giełdzie po to, aby uczniowie zrozumieli zasady jej funkcjonowania. Spostrzegł, że w ten sposób realizuje jednocześnie jedno z głównych zadań szkoły w zakresie kształcenia u uczniów postaw sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. Pan Nowak kształcił u uczniów: przedsiębiorczość, kreatywność, odpowiedzialność, uczciwość i szacunek dla innych ludzi, gotowość do podejmowania inicjatyw oraz umiejętność pracy w zespole.

Jak i kiedy monitorować efekty działań wychowawczych?

Najistotniejszą rzeczą, na którą należałoby zwrócić uwagę, jest **refleksja pedagogiczna związana z kształtowaniem postaw uczniów**. Powinna ona towarzyszyć wszystkim nauczycielom. Niezbędnym elementem osiągania efektów wychowawczych jest systemowość działań w tym zakresie. Naszym zdaniem monitorowanie powinno polegać na w miarę systematycznej obserwacji zachowań uczniów, możliwie szybkim planowaniu i podejmowaniu działań naprawczych, służących korygowaniu i modyfikowaniu tych zachowań. Nie bez znaczenia jest również rzeczywista współpraca wszystkich nauczycieli, a wymiana spostrzeżeń dotyczących uczniowskich postaw powinna możliwie szybko być wśród nauczycieli upowszechniana i służyć ustaleniu jednolitego frontu postępowania z uczniami. Warto, by podobnie jak przy okazji monitorowania efektów realizacji podstawy programowej, na podsumowujących posiedzeniach rady pedagogicznej, po zgromadzeniu informacji od wszystkich nauczycieli uczących w klasie, wychowawca dokonał oceny i analizy poziomu efektów wychowawczych. Ocena ta i analiza pozwoli na zdiagnozowanie nie tylko efektów, lecz także efektywności podejmowanych działań.

Zapamiętaj!

1. Monitorowanie oceniania to diagnozowanie sposobu oceniania i adekwatności oceniania do wymagań podstawy programowej.
2. Diagnoza wstępna, etapowa i końcowa procesu kształcenia powinna odnosić się do wymagań podstawy programowej i dotyczyć tych samych umiejętności, by wyniki pozwoliły ustalić przyrost wiedzy uczniów.
3. Monitorowanie wyników egzaminów zewnętrznych pozwala na ustalenie tendencji pedagogicznych oraz dokonywanie zmian w procesie wdrażania podstawy programowej.
4. Wdrażanie i monitorowanie efektów działań wychowawczych powinno być wynikiem współpracy wszystkich nauczycieli.

Co wynika z rozdziału poświęconego monitorowaniu efektów realizacji podstawy programowej dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?
REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- poprawnie formułuje wymagania edukacyjne,
- trafnie dobiera narzędzia do diagnoz i analiz pedagogicznych,
- wykorzystuje znajomość podstawy programowej do planowania diagnoz i analiz pedagogicznych,
- trafnie dobiera metody i formy pracy, służące uzyskiwaniu coraz lepszych efektów dydaktycznych,
- ze świadomością celu kształci pożądane postawy uczniów,
- własną postawą daje wzór oczekiwanych zachowań,
- monitoruje realizację podstawy programowej w aspekcie adekwatności oceniania do wymagań podstawy programowej,
- na bieżąco śledzi rozwój edukacyjny swoich uczniów,
- wykorzystuje wyniki egzaminów zewnętrznych do modyfikowania własnych działań pedagogicznych,
- odpowiada za skuteczną pracę nauczycielskich zespołów przedmiotowych w zakresie wdrażania głównych zadań szkoły,
- na bieżąco monitoruje i modyfikuje swoje działania związane z realizacją zadań wynikających z podstawy programowej,
- okresowo poddaje analizie uzyskane efekty w zakresie realizacji głównych zadań podstawy programowej.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- zyskuje pewność, iż szkoła właściwie realizuje i monitoruje efekty realizacji podstawy programowej,
- monitoruje realizację podstawy programowej w aspekcie adekwatności oceniania do wymagań oraz prawidłowości przebiegu oceniania,
- w cyklu półrocznym i rocznym gromadzi, uogólnia i wykorzystuje informację dotyczącą efektów realizacji podstawy programowej,
- na podstawie dokumentacji pedagogicznej lub innych materiałów przedłożonych przez nauczycieli ma możliwość stwierdzenia prawidłowości realizacji podstawy programowej.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- wie, czego ma się uczyć i czego będzie od niego wymagał nauczyciel,
- wie, jakie umiejętności opanował, a nad którymi musi jeszcze pracować,
- ma poczucie, że jest oceniany obiektywnie,
- dostrzega rolę informacji zwrotnej w procesie planowania działań związanych z samokształceniem,
- wykorzystuje swój potencjał,
- osiąga sukces na miarę swoich możliwości,
- słabe strony traktuje jako szansę rozwoju,
- ma poczucie bezpieczeństwa,
- jest przygotowany do rozpoczęcia nauki na wyższym etapie kształcenia,
- radzi sobie na kolejnym etapie edukacyjnym,
- planuje swoją karierę edukacyjną,
- ma poczucie własnej wartości,
- prezentuje postawę sprzyjającą jego dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu,
- jest aktywnym uczestnikiem procesu nauczania – uczenia się.

Efekty realizacji podstawy programowej to przede wszystkim zasób wiadomości i umiejętności, którymi dysponuje nasz uczeń. Aby uczeń mógł sprostać wymaganiom określonym w podstawie programowej niezbędnym warunkiem zdaje się systematyczne monitorowanie jego osiągnięć. **Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej przekłada się więc wprost na rozwój ucznia.**

Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym

W związku z wdrażaniem nowej podstawy programowej od roku szkolnego 2012/2013 zamianie uległo *Rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*, natomiast dotychczasowe akty prawne obowiązują w szkołach podstawowych i ponadgimnazjalnych w oddziałach realizujących starą podstawę programową. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*⁶⁵ w roku szkolnym 2013/2014 obowiązywać będzie w klasach I, II, IV, V szkoły podstawowej, klasie I i II gimnazjum oraz w I i II szkoły ponadgimnazjalnej.

Monitorowanie realizacji ramowych planów nauczania

Przyjrzyjmy się zmianom wprowadzonym przez nowe rozporządzenie w kontekście monitorowania realizacji podstawy programowej.

Rozporządzenie wprowadziło pojęcie minimalnego wymiaru godzin przeznaczonych na realizację obowiązkowych zajęć edukacyjnych, rozumiane jako minimalna liczba godzin, która musi być przeznaczona na realizację treści szczegółowych z danego przedmiotu, określonych w podstawie programowej w trzyletnim cyklu kształcenia. Nowym rozwiązaniem, które zaproponowano w rozporządzeniu, jest nieokreślenie tygodniowego wymiaru godzin z poszczególnych przedmiotów. Jednocześnie dokument ustala tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla uczniów poszczególnych klas. Ważnym elementem rozporządzenia zdaje się także podanie minimalnego wymiaru godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych oraz tygodniowego ich wymiaru. Rozporządzenie zrewolucjonizowało organizację kształcenia na IV etapie edukacyjnym, podając wymiar godzin przedmiotów ogólnokształcących na poziomie podstawowym i rozszerzonym.

Nadal funkcjonuje pojęcie godzin do dyspozycji dyrektora szkoły i wskazane są ich źródła. Po pierwsze mogą to być godziny przeznaczone na zwiększenie liczby obowiązkowych zajęć edukacyjnych, będące wynikiem różnicy pomiędzy tygodniowym wymiarem obowiązkowych zajęć edukacyjnych w cyklu trzyletnim a tygodniowym wymiarem godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla uczniów w poszczególnych klasach na danym etapie edukacyjnym. Dyrektor szkoły dysponuje również tak zwanymi „godzinami nadmiarowymi”, wynikającymi z faktu, iż podstawa programowa przewiduje na realizację zapisanych w niej treści 32 tygodnie w przypadku szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły zawodowej, a 30 tygodni w przypadku liceum i technikum. Kolejne źródło godzin do dyspozycji dyrektora szkoły to godziny wynikające z art. 42 ust. 2 pkt 2 *Karty Nauczyciela*⁶⁶.

Co w takim razie nie uległo zmianie?

Rozporządzenie nie zmieniło ogólnej liczby godzin przeznaczonych na realizację większości obowiązkowych zajęć edukacyjnych na II i III etapie kształcenia, w przypadku niektórych przedmiotów liczba ta uległa zwiększeniu (dotyczy to języka obcego, przedmiotów artystycznych, zajęć komputerowych i zajęć technicznych na II etapie

⁶⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2012 r., poz. 204).

⁶⁶ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.).

edukacyjnym). Nie ma zmian w zasadach podziału uczniów na grupy na niektórych przedmiotach, rozporządzenie daje możliwość przyznania przez organ prowadzący, na wniosek dyrektora szkoły, do 3 godzin tygodniowo na oddział na zwiększenie liczby godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych i zajęcia dodatkowe. Utrzymano tygodniowy wymiar godzin do dyspozycji dyrektora szkoły wynikających z art. 42 *Karty Nauczyciela*. Obowiązkiem dyrektora szkoły pozostaje przygotowanie szkolnego planu nauczania na podstawie ramowego planu nauczania.

Jak więc dyrektor szkoły powinien planować pracę dydaktyczną?

Na podstawie zapisów rozporządzenia dyrektor szkoły, wykorzystując minimalny obowiązkowy wymiar godzin z każdego przedmiotu, ustala tygodniowy wymiar obowiązkowych zajęć na danym etapie kształcenia. Następnie, tworzy dla klasy, rozpoczynającej naukę na określonym etapie edukacyjnym, trzyletni plan nauczania, określając liczbę godzin z poszczególnych przedmiotów w kolejnych latach nauki, pamiętając jednocześnie o tygodniowym wymiarze obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danej klasie, podanym w rozporządzeniu.

W ten sposób dyrektor szkoły rozpoczyna proces planowania pracy dydaktyczno-wychowawczej z uczniem. W związku z tym powinien rozpocząć się proces ilościowego monitorowania liczby godzin, przeznaczonych na realizację podstawy programowej.

Dobrze przygotowany trzyletni plan nauczania jest gwarancją realizacji zapisów *Rozporządzenia w sprawie ramowych planów nauczania* i *Rozporządzenia w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Akty te należy rozpatrywać integralnie.

Autorzy poradnika przedstawią ramowe plany nauczania dla II, III i IV etapu edukacyjnego, podając jednocześnie tygodniowy wymiar obowiązkowych zajęć edukacyjnych w cyklu trzyletnim, otrzymany jako iloraz minimalnego wymiaru.

Tabela 19. Przykładowe opracowanie danych z ramowego planu nauczania dla II etapu kształcenia

Przedmiot nauczania	Minimalny wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Tygodniowy wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Propozycja realizacji tygodniowego wymiaru godzin		
			kl. IV	kl. V	kl. VI
język polski	510	16	5	5	6
język obcy nowożytny	290	9	3	3	3
muzyka	95	3	1	1	1
plastyka	95	3	1	1	1
historia i społeczeństwo	130	4+1*	1	1+1*	2
przyroda	290	9	3	3	3
matematyka	385	12+1*	4	4	4+1*
zajęcia komputerowe	95	3	1	1	1
zajęcia techniczne	95	3	1	1	1
wychowanie fizyczne	385	12	4	4	4
godzina z wychowawcą	95	3	1	1	1
Razem bez godzin do dyspozycji dyrektora			25	26	26
Razem po dodaniu godzin do dyspozycji dyrektora* na obowiązkowe zajęcia edukacyjne			25	26	28

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 20. Przykładowe opracowanie danych z ramowego planu nauczania dla III etapu kształcenia

Przedmiot nauczania	Minimalny wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Tygodniowy wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Propozycja realizacji tygodniowego wymiaru godzin		
			kl. I	kl. II	kl. III
język polski	450	14+1*	4	5	5+1*
dwa języki obcy nowożytne	450	14+1*	5	5	4+1*
muzyka	30	1	1	-	-
plastyka	30	1	-	1	-
historia i społeczeństwo	190	6	2	2	2
wiedza o społeczeństwie	65	2	-	1	1
geografia	130	4	1	2	1
biologia	130	4	1	2	1
fizyka	130	4	1	1	2
chemia	130	4	2	1	1
matematyka	385	12	4	4	4
informatyka	65	2	-	1	1
wychowanie fizyczne	385	12	4	4	4
edukacja dla bezpieczeństwa	30	1	-	-	1
zajęcia artystyczne	60	2	2	-	-
zajęcia techniczne	60	2	-	-	2
godzina z wychowawcą	95	3	1	1	1
Razem bez godzin do dyspozycji dyrektora			29	30	29
Razem po dodaniu godzin do dyspozycji dyrektora* na obowiązkowe zajęcia edukacyjne			29	30	31

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 21. Przykładowe opracowanie danych z ramowego planu nauczania dla klasy I liceum na poziomie podstawowym

Przedmiot nauczania	Minimalny wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Tygodniowy wymiar godzin w cyklu trzyletnim	Propozycja realizacji tygodniowego wymiaru godzin		
			kl. I	kl. II	kl. III
język polski	360	12	4	4	4
dwa języki obcy nowożytne	450	14	5	5	5
wiedza o kulturze	30	1	1	-	-
historia	60	2	2		
wiedza o społeczeństwie	30	1	1	-	-
podstawy przedsiębiorczości	60	2	2	-	-
geografia	30	1	1	-	-
biologia	30	1	1	-	-

fizyka	30	1	1	-	-
chemia	30	1	1	-	-
matematyka	300	10	4	3	3
informatyka	30	1	1	-	-
wychowanie fizyczne	300	10	4	3	3
edukacja dla bezpieczeństwa	30	1	1	-	-
godzina z wychowawcą	90	3	1	1	1
Razem godzin obowiązkowych zajęć na poziomie podstawowym			30	16	16
Razem po dodaniu godzin przedmiotów realizowanych w zakresie rozszerzonym			30	32	29

Źródło: opracowanie własne.

Kto jest odpowiedzialny za realizację minimalnego wymiaru godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych?

Za realizację minimalnego wymiaru godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych z danego przedmiotu odpowiedzialność bierze na siebie nauczyciel, natomiast za łączną sumę godzin w cyklu kształcenia ze wszystkich przedmiotów odpowiedzialny jest dyrektor szkoły. Realizacja podstawy programowej zaplanowana jest na 32 lub 30 tygodni nauki, zwykle każdy rok szkolny obejmuje 35-36 tygodni po odjęciu okresów feryjnych. Istnieje więc blisko miesięczna rezerwa czasowa, która powinna dać zarówno nauczycielowi, jak i dyrektorowi poczucie bezpieczeństwa.

Z powyższego zapisu wynika, iż nauczyciel powinien czuć się odpowiedzialny za ilościowe monitorowanie podstawy programowej swojego przedmiotu w kontekście ramowych planów nauczania.

Jaką funkcję spełnia kalendarz roku szkolnego w procesie monitorowania realizacji ramowych planów nauczania i podstawy programowej?

Planując i organizując pracę w danym roku szkolnym, należy szczególną uwagę zwrócić na kalendarz roku szkolnego. Umieszczenie w nim wszystkich planowanych w danym roku szkolnym dni wolnych od zajęć edukacyjnych, terminów rekolekcji, egzaminów zewnętrznych, świąt państwowych i kościelnych, przypadających w dni powszednie, pozwoli na ocenę efektywności każdego dnia w cyklu tygodniowym. Przyjrzyjmy się przykładowemu kalendarzowi⁶⁷.

⁶⁷ Przykładowy kalendarz opracowano z wykorzystaniem pliku Excel przygotowanego przez ORE, dostępne pod adresem http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=46:szkolne-plany-nauczania&Itemid=992.

Tabela 22. Przykładowy kalendarz roku szkolnego

2013 / 2014		dni nauki: 176 tygodni: 35												uzupełnij zółte pola												na podst. Rozporz. MENIS z 18.04.2002 - stan prawny na 31.12.2011																																																											
termin ferii zimowych: od 27 1 do 9 2		d m												SP=6 G=8 PG=10																																																																							
termin rekolekcji: od 8 4 do 9 4		d m												dni d.d.dyr.: 23 4 24 4 25 4 20 6 10 6 30 6 20 12																																																																							
		sroga												czwartek												piątek												piątek												wtorek												piątek																							
niep. assessy	VII	IX	IX	IX	IX	X	X	X	X	XI	XI	XI	XI	XI	XII	XII	XII	I	I	I	II	II	II	III	III	III	III	III	IV	IV	IV	V	V	V	V	VI	VI	VI	dni																																														
poniedziałek 34 dni nauki	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	3	10	17	24	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26	2	9	16	23	34																																									
wtorek 36 dni nauki	3	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27	3	10	17	24	31	7	14	21	28	36																																								
środa 37 dni nauki	4	11	18	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	15	22	29	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25	3	10	17	24	31	37																																								
czwartek 36 dni nauki	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26	2	9	16	23	30	6	13	20	27	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	11	18	25	5	12	19	26	36																																									
piątek 33 dni nauki	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	3	10	17	24	31	33																																								
sobota 37 dni nauki*	7	14	21	28	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	37																																													
niedziela 39 dni nauki*	1	8	15	22	29	6	13	20	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	19	26	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	15	22	29	39																																												

Źródło: www.ore.edu.pl

Wynika z niego, iż zajęcia, które odbywają się w wymiarze 1 godziny tygodniowo, najlepiej zaplanować w środę. Trudne zadanie będą mieli natomiast nauczyciele, których zajęcia w wymiarze 1 godziny tygodniowo zaplanowane będą w piątek lub w poniedziałek. W przypadku ich nieobecności z powodu różnych przyczyn losowych realne będzie niebezpieczeństwo niezrealizowania minimalnej liczby godzin. Może warto zastanowić się nad określeniem dni wolnych od zajęć dydaktycznych, decyzję co do których podejmuje dyrektor szkoły. Takie podejście zwiększy szanse realizacji zarówno treści programowych, jak i minimalnej liczby godzin.

Nowa podstawa programowa daje możliwość łączenia, scalania pewnych zajęć. Można zatem tak zaplanować zajęcia, aby odbywały się one rytmicznie w większym wymiarze godzin z mniejszą częstotliwością.

Jakie zagrożenia wiążą się z realizacją podstawy programowej w kontekście ramowych planów nauczania?

Podstawowym **zagrożeniem** jest niezrealizowanie minimalnego wymiaru godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych. Przyczyn takiej sytuacji może być kilka, m.in. dłuższe nieobecności nauczyciela przedmiotu bądź krótkie i częste zwolnienia z pracy, niewłaściwa konstrukcja kalendarza szkolnego, nieprawidłowo zaplanowane zastępstwa za nieobecnych nauczycieli, szczególnie ważne jest to wówczas, gdy w szkole zatrudniony jest 1 specjalista danego przedmiotu. Ograniczenia finansowe, uniemożliwiające organizację płatnych zastępstw, niefrasobliwe planowanie przedsięwzięć, w których uczestniczą uczniowie, np. wycieczek, wyjazdów na zielone szkoły, wizyt studyjnych, rajdów, imprez środowiskowych. Zagrożeniem jest również niski poziom odpowiedzialności nauczycieli za prawidłową realizację podstawy programowej.

Jednym z podstawowych warunków pełnej realizacji ramowych planów nauczania jest prawidłowe planowanie zastępstw w związku z nieobecnością nauczyciela. Nie za-

wsze w szkole znajduje się drugi specjalista z zakresu danego przedmiotu. Niemożliwe zatem staje się zorganizowanie zastępstwa np. z języka polskiego. Matematyk wchodzący na zastępstwo powinien poprowadzić zajęcia ze swojego przedmiotu, zwiększając tym samym wymiar czasu przeznaczanego na edukację matematyczną. W odpowiednim czasie polonista będzie mógł zrealizować wymagane treści edukacyjne w czasie przewidzianym na realizację edukacji matematycznej. Wyobraźmy sobie inną sytuację. Istnieje niebezpieczeństwo, że nie uda się zrealizować wszystkich godzin z geografii i historii, natomiast nauczyciele pozostałych przedmiotów deklarują, iż zrealizowali zaplanowaną liczbę godzin na dany rok szkolny. W jaki sposób stworzyć szansę historykowi i geografowi na realizację brakującej liczby godzin? Takim sposobem może być wspólna organizacja np. tematycznej wycieczki bądź dnia projektów geograficzno-historycznych.

Szczególną wagę należy przywiązać zatem do konstrukcji szkolnego kalendarza, zwracając uwagę na równomierny rozkład dni wolnych od zajęć dydaktycznych w poszczególne dni tygodnia. Czasami bywa on zaburzony również przez kalendarz imprez i uroczystości szkolnych. Mimo iż wszyscy dbamy o to, by imprezy i uroczystości szkolne odbywały się po zajęciach edukacyjnych, są takie przedsięwzięcia, jak np. wycieczki, które niemal zawsze obejmują czas przeznaczony na zajęcia szkolne. Powinniśmy planować je wspólnie i przestrzegać ustalonego harmonogramu wycieczek. Ważne również jest to, że powinny być one dobrze przemyślane i umożliwić realizację celów edukacyjnych, wynikających z podstawy programowej.

Przyjrzyjmy się teraz szansom, mocnym stronom ramowych planów nauczania.

Ramowe plany nauczania pozwalają na elastyczność w organizacji zajęć, umożliwiają realizację zajęć nie tylko w systemie klasowo-lekcyjnym, lecz także w niekonwencjonalny, nowatorski sposób, chociażby poprzez to, że umożliwiają zablokowanie zajęć bądź przeniesienie pewnych treści edukacji do realizacji na zajęciach pozalekcyjnych (praca metodą uczniowskiego projektu edukacyjnego). Ramowe plany nauczania umożliwiają dyrektorowi szkoły dokonywanie przesunięć w przydziale godzin, po 32. bądź 30. tygodniu nauki, wówczas, gdy ma to służyć pełnej realizacji wymagań zawartych w podstawie programowej. Tak pojmowane ramowe plany nauczania wymuszają na nauczycielu większą odpowiedzialność za wypracowanie minimalnej liczby godzin przeznaczonych na realizację podstawy programowej. Ramowe plany nauczania nie pozwalają na tworzenie fikcji, polegającej np. na tym, że nauczyciel był nieobecny przez 2 miesiące w szkole, zajęcia z jego przedmiotu się nie odbywały, natomiast nauczyciel twierdzi, że zrealizował podstawę programową.

Monitorowanie czasu edukacyjnego w kontekście podstawy programowej

Teraz czas na kilka uwag dotyczących zapisów w podstawie programowej sugerujących sposób wykorzystania czasu edukacyjnego. Tego typu zapisy znajdują się przede wszystkim w zalecanych warunkach i sposobach realizacji wielu edukacji, które są przedmiotem rozważań w **rozdziale** *Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej*. Stąd ograniczymy się jedynie do wskazania zapisów podstawy programowej z przedmiotu wiedza o społeczeństwie: „Ze względu na cele przedmiotu wiedza o społeczeństwie, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym – nie mniej niż 10%”⁶⁸. Celowym wydaje się, by każdy nauczyciel określonego przed-

⁶⁸ Podstawa programowa z komentarzami. *Edukacja historyczna i obywatelska*, tom 4, s. 110.

miotu zastanowił się, jak zapisy dotyczące zalecanych warunków i sposobów realizacji determinują sposób wykorzystania czasu edukacyjnego w zakresie jego przedmiotu.

A jak radzą sobie z monitorowaniem gospodarowania czasem edukacyjnym pan i pani Nowak?

Przykład

Pani Nowak, po szkoleniu prowadzonym przez dyrektora szkoły na temat ramowych planów nauczania, czuła się przytłoczona faktem, iż została zobowiązana do monitorowania czasu edukacyjnego. Pani Nowak jest nauczycielem obowiązkowym, systematycznie numeruje swoje lekcje w nadziei, że wówczas, gdy nie będzie korzystać ze zwolnień lekarskich, uda jej się zrealizować wymaganą liczbę zajęć edukacyjnych. To założenie, jak dotąd umożliwia pani Nowak właściwe gospodarowanie czasem edukacyjnym.

Przykład

Pan Nowak wyszedł z tego samego szkolenia spokojny, z gotowym planem działania. Zaprojektował arkusz kalkulacyjny, w którym wpisał liczbę godzin zaplanowanych do realizacji w danym roku szkolnym w każdej ze swoich klas, a następnie co miesiąc odnotowywał liczbę godzin przepracowanych. W ten sposób monitorował gospodarowanie czasem edukacyjnym, mając nad nim pełną kontrolę.

W jaki sposób monitorować gospodarowanie czasem edukacyjnym i zapobiegać pojawiającym się zagrożeniom?

Nauczyciel cyklicznie powinien monitorować liczbę zrealizowanych przez siebie godzin i w przypadku, gdy dostrzeże zagrożenie związane z niezrealizowaniem wymaganej liczby zajęć, zgłosić ów fakt dyrektorowi szkoły. Z całą pewnością informacja dotycząca zrealizowanych i niezrealizowanych godzin z danego przedmiotu, wraz ze wskazaniem przyczyn braku realizacji, powinna pojawić się na podsumowujących posiedzeniach rady pedagogicznej. Wskazane jest również, aby nauczyciel spróbował zaproponować sposób rozwiązania tego problemu.

Zgromadzone w ten sposób informacje od nauczycieli, potwierdzone wrywkową kontrolą, pozwolą dyrektorowi szkoły na monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym przeznaczonym na realizację podstawy programowej. Dyrektor, niezależnie od monitorowania prowadzonego przez nauczycieli, powinien w cyklu półrocznym dokonywać sprawdzenia liczby godzin wypracowanych przez każdego nauczyciela. Jeszcze raz należy podkreślić, że kontrolując i monitorując realizację podstawy programowej, należy w szczególności badać przedmioty tych nauczycieli, którzy przebywali na zwolnieniach lekarskich, i opracowywać jak najbardziej efektywny sposób organizacji zastępstw za nieobecnych nauczycieli, by ograniczyć do minimum negatywne skutki nieobecności nauczycieli. Propozycje narzędzi monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym zostały zawarte w **rozdziale Narzędzia monitorowania podstawy programowej**.

Z punktu widzenia rozwoju ucznia najistotniejszym aspektem gospodarowania czasem edukacyjnym jest efektywne wykorzystanie czasu na zajęciach edukacyjnych.

Zapamiętaj!

1. Dyrektor szkoły, planując pracę dydaktyczną, powinien korzystać z kalendarza szkolnego na dany rok szkolny.

2. Zadaniem dyrektora szkoły jest takie zorganizowanie pracy dydaktycznej, by możliwe było zrealizowanie minimalnego wymiaru godzin obowiązkowych zajęć dydaktycznych oraz podstawy programowej.
3. Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym jest obowiązkiem nauczyciela, zespołu nauczycieli oraz dyrektora szkoły.
4. Monitorowanie to niezbędny warunek prawidłowego i rytmicznego przebiegu procesu nauczania.

Co wynika z rozdziału poświęconego monitorowaniu czasu edukacyjnego dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- monitoruje czas przeznaczony na realizację wymagań określonych w podstawie programowej,
- dba o rytmiczność realizacji podstawy programowej,
- planuje i organizuje takie przedsięwzięcia, które wspierają realizację podstawy programowej z jego przedmiotu,
- świadomie uczestniczy w procesie monitorowania czasu edukacyjnego,
- prosi o wsparcie dyrektora szkoły w przypadku zagrożenia realizacji podstawy programowej.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- zyskuje pewność, iż szkoła właściwie realizuje ramowe plany nauczania,
- w cyklu półrocznym i rocznym przygotowuje informację zbiorczą dotyczącą rytmiczności wdrażania podstawy programowej z poszczególnych przedmiotów,
- na podstawie dokumentacji pedagogicznej oraz informacji przedłożonych przez nauczycieli ma możliwość stwierdzenia, czy w szkole przestrzegane są zapisy wynikające z ramowych planów nauczania.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- systematycznie uczestniczy w zajęciach edukacyjnych,
- jest przekonany, że szkoła jako instytucja dba o to, by opanował wszystkie umiejętności, które będą sprawdzane na egzaminie zewnętrznym,
- dostrzega związek między czasem spędzonym na zajęciach edukacyjnych a swoimi postępami w nauce,
- uczy się odpowiedzialności za prawidłowy przebieg procesu przygotowania do egzaminu zewnętrznego.
- Tak pojmowane gospodarowanie czasem edukacyjnym umożliwia uczniowi opanowanie wymagań podstawy programowej, jest dla niego szansą rozwoju.

Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej

Refleksje ogólne

Już dzieci klas młodszych realizujące edukację wczesnoszkolną, pomimo iż same nie doświadczają typowego nauczania przedmiotowego, mają określone wyobrażenia związane z poszczególnymi przedmiotami nauczania. O ich trafności niech świadczą typowe odpowiedzi uczniów klasy IV na następujące pytania: czym zajmuje się historia? (*przeszłością*), o czym będziemy uczyli się na lekcjach przyrody? (*o roślinach i zwierzętach*). Arystotelesowska jedność wiedzy ludzkiej zgrupowanej wokół filozofii zanikła w czasach tak odległych, iż jest dla nas – przyzwyczajonych współcześnie do wąskich, pokawałkowanych specjalności – czymś tak mitycznym jak zaginiona Atlantyda. Sko-

ro nawet małe dzieci intuicyjnie rozumieją specyfikę poszczególnych edukacji, mają w odniesieniu do nich różne wymagania, nadzieje i oczekiwania, to naturalne jest, że my – ich nauczyciele przewodnicy po nieznanach ścieżkach nowych łądów, czarodzieje ukazujący światy w kropli wody, operatorzy wehikułów czasu w podróży pomiędzy Austerlitz i Waterloo, wreszcie my – poeci fizyki opowiadający o kwarkach (pięknym i powabnym) – spełnić powinniśmy te uczniowskie oczekiwania.

Każda edukacja ma odrębne metody badawcze i różny aparat pojęciowy. Oczywiście jest, że w praktyce edukacyjnej zróżnicowanie to wyrażać się będzie w rozwiązaniach szczegółowych dotyczących preferowanych metod nauczania, wykorzystywanych pomocy, miejsca realizacji zajęć oraz oczekiwanych aktywności ucznia. Różnice powyższe podstawa programowa wyraża w stałym dla każdego przedmiotu fragmencie *Zalecane warunki i sposób realizacji*. Niekiedy część wskazań wynika wprost z treści nauczania, jak to ma miejsce w przypadku biologii, gdzie w końcowej części wymagań szczegółowych zawarto „Zalecane doświadczenia, obserwacje i wycieczki” oraz powiązane z nimi osiągnięcia ucznia. Ważnym punktem odniesienia i drogowskazem dla nauczyciela może być też „Komentarz” do podstawy programowej opublikowanej w postaci odrębnych tomików nr 1-8 przez MEN i zamieszczonej na stronie internetowej⁶⁹. Dla przykładu: tom nr 5 poświęcony edukacji przyrodniczej zawiera podpunkt dotyczący roli obserwacji bezpośrednich i zajęć w terenie w nauczaniu geografii⁷⁰. Jednocześnie, analizując *Zalecane warunki i sposób realizacji*, dostrzeżemy cechy wspólne dla pewnych grup przedmiotów, co pozwala pogrupować je w sposób zgodny ze wspomnianym już wydawnictwem w postaci odrębnych tomików nr 1-8. Występują też kompetencje realizowane wielopredmiotowo (np. edukacja zdrowotna i posługiwanie się technologią informacyjną). Wielopredmiotową ich realizację wskazuje podstawa. Zauważyć należy, iż dotyczy to części dawnych ścieżek edukacyjnych. Występują też zagadnienia, które powinny być realizowane w praktyce szkolnej wielopredmiotowo, chociaż nie wynika to wprost z zapisów podstawy programowej. Należy do nich edukacja globalna, rozproszona treściowo między geografią, historią i wiedzą o społeczeństwie. Podobnie jest w przypadku edukacji regionalnej, dla której najbardziej konkretne zapisy znajdują się w treściach przedmiotowych geografii oraz edukacji historycznej. Największy stopień rozproszenia prezentują zapisy podstawy programowej dotyczące ważnego współcześnie nauczania i wychowania równościowego. Istnieje szereg zapisów stanowiących wskazanie do podejmowania w praktyce szkolnej problematyki równościowej w odniesieniu do osób LGBTQ⁷¹, natomiast ich wyszukanie w dokumencie podstawy programowej wymaga trudu i mozołu. Stąd też nauczycielska interpretacja dotycząca realizacji obarczona jest ryzykiem dowolności, dlatego jest to obszar, który wymaga odrębnych opracowań⁷².

Spróbujmy zatem dokonać analizy wskazań zawartych w dziale podstawy *Zalecane warunki i sposób realizacji* dla przykładowych grup przedmiotów. Autorzy uważają, iż

⁶⁹ Za: www.reformaprogramowa.men.gov.pl.

⁷⁰ E. Szkurlat, *Geografia w gimnazjum*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami*, tom 5, *Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, MEN, Warszawa, s.191.

⁷¹ LGBTQ – akronim i zbiorczy termin utworzony od ang. lesbians, gays, bisexuals, transgenders, queers (lesbijki, geje, osoby biseksualne, osoby transpłciowe, osoby queer) dla określenia osób, które nie są heteroseksualne (lesbijki, geje i osoby biseksualne), których tożsamość płciowa wymyka się podziałowi kobieta – mężczyzna (osoby transpłciowe, w tym osoby transseksualne, czyli takie, u których płeć biologiczna nie zgadza się z płcią psychiczną) lub które z innych – niż orientacja seksualna i tożsamość płciowa – przyczyn nie mieszczą się w standardzie heteronormatywności (osoby queer).

⁷² J. Kochanowski, R. Kowalczyk, Z. Lew-Starowicz, K. Wąż, *Szkoła milczenia*, Toruń 2013.

wystarczająca będzie z poznawczego punktu widzenia przykładowa analiza szczegółowa dla jednej edukacji oraz wybrane przykłady dla pozostałych (z pominięciem edukacji matematycznej i polonistycznej, którym w innych miejscach poradnika poświęcono dużo uwagi). Natomiast na podstawie tego przykładu nauczyciele korzystający z poradnika będą mogli wykorzystać schemat dokonanej analizy w pracy własnej.

Edukacja przyrodnicza: znaczenie zapisów podstawy programowej dotyczących zalecanych warunków i sposobów realizacji

Zacząć wypada od grupy przedmiotów przyrodniczych, gdzie arystotelesowska jedność jest stosunkowo najlepiej widoczna. Już sam fakt, że 2 kolejne reformy edukacji wprowadziły przedmiot przyroda, najpierw na II etapie edukacji, później na IV ponadgimnazjalnym, ma olbrzymi walor integrujący nauki przyrodnicze w oddziaływaniu edukacyjnym. Kluczowe znaczenie ma nauczanie przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym z tej racji, iż stanowi on punkt wyjścia do nauczania przedmiotowego na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej kilku przedmiotów przyrodniczych (biologia, chemia, geografia, fizyka oraz przedmiotu uzupełniającego przyroda) i w związku z tym kształci umiejętności typowe dla tych przedmiotów. Tak pomyślana integracja nawiązuje też do polskiej tradycji edukacyjnej, gdy w nauczaniu przed laty występował przedmiot o nazwie przyroda martwa i żywa.

Zalecane warunki i sposób realizacji dla przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym precyzyjnie wskazują pożądane warunki realizacji, tj. oczekiwania wobec szkoły oraz sposób realizacji, czyli to, jak nauczyciel ma pracować. Odnośny zapis brzmi:

Podział treści nauczania dla poszczególnych klas należy rozpocząć od tego, co jest dziecku najlepiej znane, czyli od najbliższej okolicy, a następnie poszerzyć je o treści dotyczące Polski i świata.

Głównymi obszarami aktywności ucznia w ramach przedmiotu powinny być:

- obserwowanie i mierzenie,
- doświadczenie,
- prowadzenie doświadczeń,
- dokumentowanie i prezentowanie,
- stawianie pytań i poszukiwanie odpowiedzi.

Szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia zajęć badawczych i terenowych, obserwacji i doświadczeń. Część obserwacji i doświadczeń powinna mieć charakter ciągły lub okresowy w powiązaniu np. ze zmianami pór roku lub stanów pogody. Podczas prowadzenia zajęć proponuje się wykorzystywanie przedmiotów codziennego użytku oraz produktów stosowanych w gospodarstwie domowym⁷³.

Przywołany zapis wskazuje, że podstawową „filozofią” realizacji podstawy programowej przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym winna być taka organizacja pracy ucznia, aby podejmował on działania praktyczne. Wspominany już komentarz do podstawy dla tej części wymienia w sposób szczegółowy doświadczenia proponowane dla każdego działu. Podobną koncepcję prezentują zapisy podstawy programowej przedmiotów przyrodniczych dla III i IV etapu edukacyjnego. Jak już wspomniano w części wstępnej rozdziału, w przypadku przedmiotu biologia w poszczególnych częściach podstawy (w wymaganiach szczegółowych) precyzyjnie określono *Zalecane doświadczenia, obserwacje i wycieczki* oraz powiązane z nimi osiągnięcia ucznia: na koniec gim-

⁷³ Podstawa programowa przedmiotu „Przyroda”. Klasy IV-VI, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 36.

nazjum, koniec klasy I szkoły ponadgimnazjalnej stanowiącej kontynuację programową gimnazjum oraz koniec IV etapu edukacyjnego zakresu rozszerzonego⁷⁴. Zalecane warunki dla przedmiotu biologia w zakresie rozszerzonym wskazują:

w ramach przedmiotu biologia, realizowanego w zakresie rozszerzonym, w ciągu całego cyklu kształcenia, powinny się odbyć:

- co najmniej 2 wycieczki (zajęcia terenowe) umożliwiające pogłówną realizację takich działań, jak ekologia i różnorodność organizmów,
- wycieczki do muzeum przyrodniczego, ogrodu botanicznego lub ogrodu zoologicznego wspomagające realizację materiału z botaniki i zoologii⁷⁵.

Wątek ten kontynuują autorzy odpowiednich miejsc komentarza do podstawy, podkreślając praktyczny aspekt nauk biologicznych oraz rozwijanie zdolności do krytycznego myślenia i umiejętności poznawania świata za pomocą odpowiednio zaplanowanych i udokumentowanych obserwacji i doświadczeń⁷⁶.

Zalecane warunki i sposób realizacji dla przedmiotu geografia w sposób bardzo szczegółowy omawiają przywołane w tytule zagadnienia, dlatego zacytujemy najistotniejsze fragmenty:

W nauczaniu geografii zaleca się ograniczenie zakresu wiedzy encyklopedycznej na rzecz kształtowania u uczniów umiejętności korzystania z różnego rodzaju źródeł informacji geograficznej i ich analizy...

Wskazane jest w znacznie większym zakresie korzystanie z obserwacji bezpośrednich, dokonywanych przez uczniów w trakcie zajęć w terenie i wycieczek, oraz jak najczęstsze nawiązywanie do regionu, w którym uczeń mieszka. Koncepcja wymagań na IV etapie edukacyjnym, w zakresie podstawowym, opiera się na założeniu, że uczeń powinien poznać zagadnienia społeczne i gospodarcze oraz problemy środowiska przyrodniczego współczesnego świata...

Zakłada się, że poznając zjawiska w skali globalnej uczeń powinien wykorzystać wiedzę dotyczącą poszczególnych państw i regionów, zdobytą na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

W podstawie programowej połączono treści z zakresu geografii fizycznej i społeczno-gospodarczej oraz położono większy nacisk na kształtowanie umiejętności i szukanie relacji między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka na Ziemi...

Podczas zajęć z geografii w zakresie rozszerzonym, z powodu rozdzielenia w podstawie programowej zagadnień geografii świata od geografii Polski, wskazane jest poświęcenie przynajmniej 1/3 czasu na edukację w zakresie geografii Polski⁷⁷.

Z zalecanych warunków oraz z komentarza dotyczącego geografii wynika, iż w nauczaniu tego przedmiotu podkreślono szczególną rolę obserwacji i zajęć terenowych (podobnie jak w innych przedmiotach przyrodniczych), wskazano na znaczenie globalizacji (przewodni motyw kl. I szkół ponadgimnazjalnych), zapisano odniesienia do regionu zamieszkania ucznia oraz umiejętność korzystania z różnego rodzaju źródeł informacji geograficznej i ich analizy.

⁷⁴ Ibidem, s. 81,83,104.

⁷⁵ Podstawa programowa przedmiotu „Biologia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s.104.

⁷⁶ M. Jagiełło, W. Kofta, G. Skirmunt, K. Spalik, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Biologia”, Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s.106.

⁷⁷ Podstawa programowa przedmiotu „Geografia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s.176.

Z kolei w nauczaniu chemii na III etapie edukacyjnym oprócz doświadczeń i eksperymentowania *Zalecane warunki* wskazują ważną rolę metod aktywizujących, wycieczek dydaktycznych i projektów edukacyjnych. Podobnie jak to miało miejsce w nauczaniu przyrody w klasach IV-VI szkoły podstawowej zaleca się:

Nauczyciele powinni w doświadczeniach wykorzystywać substancje z życia codziennego⁷⁸. Występuje też wskazanie dotyczące warunków: aby edukacja w zakresie chemii była skuteczna, zalecane jest prowadzenie zajęć w niezbyt licznych grupach, w salach wyposażonych w niezbędne sprzęty i odczynniki chemiczne⁷⁹. Dla szkoły ponadgimnazjalnej następuje rozwinięcie powyższych wskazań:

Na IV etapie edukacyjnym uczeń uzupełnia podstawowe wiadomości i umiejętności o zagadnienia dotyczące obecności chemii w naszym życiu codziennym... Zakres treści nauczania stwarza wiele możliwości pracy metodą projektu edukacyjnego (szczególnie o charakterze badawczym), metodą eksperymentu chemicznego lub innymi metodami aktywizującymi, co pozwoli uczniom na pozyskiwanie i przetwarzanie informacji na różne sposoby i z różnych źródeł⁸⁰.

Zwrócić należy uwagę na podkreślenie roli pracy z uczniem metodą projektów. Obok metod typowo przyrodniczych jest ona zalecana jako kluczowa metoda pracy z uczniem na zajęciach chemii, szczególnie w szkole ponadgimnazjalnej. Jest to czwarte, obok wiedzy o społeczeństwie, przedmiotu uzupełniającego przyroda (IV etap edukacyjny) oraz części przedmiotów z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej, najbardziej preferowane umiejscowienie tej metody w praktyce szkolnej. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku przyrody, gdzie komentarz do podstawy wymieniał szczegółowo proponowane dla każdego działu doświadczenia, tak też i komentarz do podstawy programowej chemii zawiera zestaw zalecanych doświadczeń dla wszystkich etapów edukacyjnych w nauczaniu tego przedmiotu⁸¹.

W nauczaniu fizyki na III etapie edukacyjnym zaleca się:

Wszędzie, gdzie tylko jest to możliwe, należy ilustrować omawiane zagadnienia realnymi przykładami (w postaci np. opisu, filmu, pokazu, demonstracji). Należy wykonywać jak najwięcej doświadczeń i pomiarów, posługując się możliwie prostymi i tanimi środkami (w tym przedmiotami użytku codziennego). Aby fizyka mogła być uczona jako powiązany z rzeczywistością przedmiot doświadczalny, wskazane jest, żeby jak najwięcej doświadczeń było wykonywanych bezpośrednio przez uczniów⁸².

W IV etapie edukacyjnym oprócz wskazań powyższych *Zalecane warunki* mówią o koniecznych odwołaniach do znanej uczniowi rzeczywistości przy omawianiu zjawisk grawitacji z astronomią oraz fizyki jądrowej. Komentarz do podstawy programowej fizyki w obszernym podrozdziale rozwija problem roli doświadczeń w nauczaniu fizyki, zwracając ponownie uwagę na możliwość taniego przeprowadzania doświadczeń z wykorzystaniem przedmiotów codziennego użytku oraz zakupionych w różnego rodzaju

⁷⁸ Podstawa programowa przedmiotu „Chemia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 148.

⁷⁹ Podstawa programowa przedmiotu „Chemia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 148.

⁸⁰ Podstawa programowa przedmiotu „Chemia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 148.

⁸¹ K. Gisges, E. Gryczman, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Chemia”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 152-155.

⁸² Podstawa programowa przedmiotu „Fizyka”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s.211.

sklepach drobnych elementów do doświadczeń⁸³. Oprócz kosztów z punktu widzenia szkoły, które są naprawdę niewielkie, wymaga to tak naprawdę czasu i zaangażowania ze strony nauczyciela. Warto zauważyć w tym miejscu, iż problem wykorzystywania przedmiotów codziennego użytku do przeprowadzania doświadczeń w nauczaniu przyrodniczym wymaga pochylenia się nad nim w trakcie monitorowania, gdyż zdaniem Autorów poradnika tego rodzaju możliwości w zbyt małym stopniu wykorzystuje się w praktyce szkolnej. Kolejnym wspólnym problemem dla większości przedmiotów edukacji przyrodniczej jest rola i miejsce zajęć terenowych w procesie nauczania.

Podstawa programowa fizyki, podobnie jak przedmiotu biologia, w końcowych częściach wymagań szczegółowych precyzyjnie wskazuje wymagania przedmiotowe (dotyczące na ogół umiejętności) i wymagania doświadczalne.

Zalecane warunki i sposób realizacji dla przedmiotu przyroda na IV etapie edukacyjnym precyzyjnie wskazują pożądane warunki oraz sposób realizacji. Odnośny zapis brzmi:

Zajęcia przyroda służą utrwaleniu postawy naukowej wobec świata przyrody, zaciekawienia jego bogactwem i dostrzegania holistycznego charakteru nauk przyrodniczych. Treści nauczania wydobywają poszczególne wątki wiedzy przyrodniczej odnoszące się do ważnych zagadnień naszej cywilizacji. Zajęcia powinny mieć charakter interdyscyplinarny, a poszczególne wątki mogą być realizowane przez nauczycieli różnych specjalności (fizyka, chemia, biologia, geografia). Zajęcia powinny być prowadzone z wykorzystaniem bogatego zaplecza doświadczalnego w zakresie każdej ze składowych dziedzin nauki⁸⁴.

Z punktu widzenia zdeklarowanych humanistów, którzy będą uczestnikami nauczania tego przedmiotu, istotne znaczenie ma kształcenie dostrzegania holistycznego charakteru nauk przyrodniczych, bo też i kształcenie przedmiotowe z zakresu przedmiotów zaliczanych do nauk społecznych służy wypracowaniu holistycznego oglądu człowieka w społeczeństwie. Ponadto, w komentarzu pojawia się wskazanie metody projektu jako szczególnie polecanej z uwagi na interdyscyplinarny charakter zajęć i możliwość zaangażowania nauczycieli 4 przedmiotów.

Po dokonanej analizie dostrzegamy więc, że dominującym wskazaniem dotyczącym realizacji wszystkich przedmiotów wchodzących w zakres edukacji przyrodniczej jest model oświeceniowy – doświadczenie jako źródło poznania i sposób dochodzenia do wiedzy.

Sposoby monitorowania zalecanych warunków i sposobów realizacji oraz możliwości monitorowania form, metod pracy i dobranych środków dydaktycznych.

W tym miejscu należy postawić pytanie: **Jak badać zalecane warunki i sposób realizacji podstawy programowej przedmiotów przyrodniczych?** Monitorowania zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej przedmiotów przyrodniczych oraz monitorowania form, metod pracy i dobranych środków dydaktycznych (przede wszystkim tych, które wynikają ze wskazań zawartych w podstawie programowej) dokonujemy często z wykorzystaniem różnego rodzaju arkuszy. Arkusz stanowić będzie praktyczne narzędzie monitorowania realizacji podstawy programowej, dokonanego w cyklu rocznym przez dyrektora szkoły. Respondentami będą nauczyciele przedmiotów, w tym przypadku przyrodniczych. Przykładem niech będzie następująca badana zależność dotycząca przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym, sformułowane na jej podstawie pytanie kluczowe oraz związane z nim pytania kwestionariuszowe:

⁸³ J. Mostowski, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Fizyka”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s.215-216.

⁸⁴ Podstawa programowa przedmiotu „Przyroda”. Liceum, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 5. Edukacja przyrodnicza, s. 70.

Pytanie kluczowe: w jakim stopniu szkoła w nauczaniu przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym zapewnia kształtowanie aktywnej postawy badawczej?

Badana zależność: kształtowanie postawy badawczej ucznia poprzez realizację aktywności ucznia wskazanych w podstawie programowej.

Pytania kwestionariuszowe:

1. Nauczyciele przyrody powinni w nauczaniu przedmiotu planować zajęcia badawcze i terenowe, obserwacje i doświadczenia.

Które z podanych aktywności od początku roku szkolnego zastosowali nauczyciele przyrody przynajmniej raz w każdej klasie (odpowiedzi należy udzielić na podstawie zapisów w dokumentacji szkolnej, można podkreślić kilka):

wersja dla pytania otwartego:

Wymień, jakie zajęcia tego rodzaju od początku roku szkolnego zastosowali nauczyciele przyrody przynajmniej raz w każdej klasie (odpowiedzi należy udzielić na podstawie zapisów w dokumentacji szkolnej):

2. Dla prawidłowej realizacji zajęć badawczych i terenowych, obserwacji i doświadczeń w trakcie nauczania przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym niezbędne jest wyposażenie pracowni przyrodniczej w minimalny zestaw pomocy dydaktycznych.

Czy szkoła jest wyposażona w niezbędną ilość pomocy dydaktycznych do nauczania przyrody (zestaw dla jednej klasy)? Należy podkreślić pomoce posiadane w wystarczającej ilości:

wersja dla pytania otwartego:

Wskaż, jakie pomoce dydaktyczne wykorzystujesz w trakcie realizacji zajęć badawczych i terenowych, obserwacji i doświadczeń w nauczaniu przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym.

3. Nauczyciele przyrody powinni w nauczaniu przedmiotu planować zajęcia badawcze, obserwacje i doświadczenia z wykorzystaniem przedmiotów codziennego użytku oraz produktów stosowanych w gospodarstwie domowym.

Podaj, jak często tego rodzaju działanie wystąpiło średnio w każdej klasie od początku roku szkolnego?

Oczywiście dla przeprowadzenia tego rodzaju badania zaplanować należy jego cele (*cele badania*).

Planowana forma odpowiedzi uczestnika badania zależeć będzie od podmiotu realizującego monitorowanie. Jeżeli monitorowania dokonuje instytucja zewnętrzna, na ogół do pytań kwestionariuszowych stosowana jest kateria odpowiedzi, ponieważ łatwiej jest analizować pytania zamknięte, wykorzystując oprogramowanie komputerowe. W przypadku monitorowania wewnętrznego, dokonywanego dla potrzeb placówki oświatowej, pytania kwestionariuszowe w arkuszu mogą być pytaniami otwartymi i oprócz spełnienia pozostałych celów badania zyskamy dodatkową korzyść w postaci autorefleksji nauczyciela nad jego pracą z podstawą programową oraz wymusimy konieczność operacyjnego posłużenia się językiem podstawy programowej w trakcie udzielania odpowiedzi.

Podstawowym źródłem informacji, na podstawie której uzupełniamy arkusz monitorowania, będzie dokumentacja szkolna (chyba że dopuszczamy też wywiad z nauczycielem jako źródło informacji). Należy więc pamiętać: **jeżeli brak jest informacji o konkretnym działaniu w dokumentacji szkolnej, to działania tego nie było, zatem od strony dokumentacyjnej jest tak, jakby nie zostało zrealizowane**. Pogląd ten z pewnością oburzy wielu nauczycieli, jednak dla prawidłowej realizacji procesu monitorowania jest głęboko zasadny.

Przykład

Pani Nowak pracuje już w szkole wiele lat i zawsze dbała o to, by dokumentować swoje działania. W związku z tym, po wnikliwym zapoznaniu się z podstawą programową języka polskiego, przewidziała konieczność uwzględnienia zalecanych warunków i sposobów realizacji w zapisach tematów zajęć prowadzonych przez siebie.

Przykład

Pan Nowak wymaga od swoich uczniów prezentowania toku rozumowania rozwiązywanego problemu. Tym samym dla pana Nowaka oczywiste jest, że winien dokumentować swoje działania. Czyni to, planując pracę dydaktyczną oraz dokonując wpisów w dziennikach lekcyjnych zgodnie z obowiązującymi zasadami.

W praktyce szkolnej warto ustalić, czy roczny przedmiotowy plan pracy nauczyciela może stanowić źródło informacji dla potrzeb monitorowania realizacji podstawy programowej. Naszym zdaniem gotowy, przygotowany przez wydawnictwo przedmiotowy plan pracy wymaga dostosowania go przez nauczyciela do warunków konkretnej szkoły, potrzeb konkretnego zespołu uczniowskiego i dopiero wówczas spełnia wymogi użyteczności. Sprawami narzędzi do monitorowania realizacji podstawy programowej autorzy poradnika w sposób szczegółowy zajmują się w **rozdziale Narzędzia monitorowania podstawy programowej**, natomiast źródła pozyskiwania informacji dla potrzeb monitorowania omówiono w **rozdziale Dokumentowanie realizacji zadań wynikających z podstawy programowej**. Zamieszczono tam również wskazówkę „Jakie informacje powinny znaleźć się w dzienniku lekcyjnym?”. **Działania uniwersalne stosujące się do wszystkich przedmiotów nauczania i dotyczące monitorowania zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej zostaną omówione w końcowej części rozdziału.** Natomiast jak wyżej zostało to omówione, przedmioty przyrodnicze mają własną specyfikę.

Ze względu na specyfikę przedmiotów przyrodniczych monitorować należy m.in.:

1. Zapewnienie przez szkołę w nauczaniu przedmiotów przyrodniczych udziału ucznia w doświadczeniach i eksperymentach, obserwacjach i zajęciach terenowych oraz w wycieczkach przedmiotowych.
2. Wpływ wyposażenia szkoły na realizację podstawy programowej z zakresu edukacji przyrodniczej.
3. Metody pracy z uczniem na zajęciach z przedmiotów przyrodniczych.
4. Zaopatrzenie szkoły w wyposażenie i pomoce niezbędne z punktu widzenia realizacji podstawy programowej z przedmiotów przyrodniczych.

Edukacja zdrowotna

Przykładowym zagadnieniem realizowanym w nauczaniu wielopredmiotowym jest edukacja zdrowotna.

Jak można monitorować jej realizację?

Przykład fragmentu arkusza przeznaczanego dla nauczycieli przyrody na II etapie edukacyjnym:

Pytanie kluczowe: w jaki sposób w nauczaniu przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym realizowana jest edukacja zdrowotna?

Badana zależność: realizacja zadań edukacji zdrowotnej w nauczaniu przedmiotu przyroda na II etapie edukacyjnym.

Pytania kwestionariuszowe:

1. W obecnej podstawie programowej najważniejsze zagadnienia z dawnej ścieżki edukacyjnej *Edukacja zdrowotna* zostały włączone w zakres treści przedmiotów nauczania. Nie wyklucza to jednak współpracy nauczycieli w ich realizacji.

W jaki sposób w nauczaniu przyrody w szkole planuje się realizację zadań edukacji zdrowotnej, kto bierze udział w planowaniu?

2. Ważną rolę w realizacji edukacji zdrowotnej odgrywa znajomość i umiejętność stosowania zasad udzielenia pierwszej pomocy oraz ćwiczenie umiejętności zachowania się w sytuacjach zagrożenia.

Na podstawie dokumentacji szkolnej podaj/podkreśl tego rodzaju działania zrealizowane w ostatnim roku szkolnym.

Edukacja historyczna i obywatelska

Nauczyciel historii i społeczeństwa w klasach IV-VI szkoły podstawowej oraz realizowanej jako przedmiot uzupełniający w szkołach ponadgimnazjalnych szczególną uwagę winien zwrócić na zalecane warunki i sposób realizacji, ponieważ wskazują one odmienne usytuowanie tego przedmiotu w porównaniu do tradycyjnych wyobrażeń nauczyciela historii. Dla II etapu edukacyjnego podkreślone jest kształtowanie następujących postaw uczniów: zaangażowania w działania obywatelskie, wrażliwości społecznej, odpowiedzialności, poczucia więzi i tolerancji. W komentarzu do podstawy programowej podkreślona jest wychowująca rola nauczania historii i społeczeństwa w szkole podstawowej oraz kształcenie samoidentyfikacji ucznia z rodziną, społecznością lokalną, grupą etniczną, narodem, państwem, społecznościami europejską i światową⁸⁵. Tam też wskazuje się, że istota wychowania najlepiej wyraża się w wartościach uniwersalnych promowanych w podstawie. Wynika stąd, iż w nauczaniu historii i społeczeństwa w klasach IV-VI szczególnie ważny jest związek kompetencji przedmiotowych z kompetencjami ogólnymi wskazanymi w podstawie dla szkoły podstawowej. W dalszej części zalecane warunki przedmiotu wskazują:

Szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia,
- brali udział w dyskusjach na forum klasy i szkoły,
- mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego,
- budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych⁸⁶.

Wskazuje to na szczególną rolę pozapredmiotowego, aktywnego udziału ucznia w życiu szkoły (szczególnie w samorządzie uczniowskim), pożądane wykorzystanie przez nauczyciela aktywizujących metod nauczania oraz kształcenie kompetencji obywatelskich kontynuowanych w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie na kolejnych etapach edukacyjnych. Z zalecanych warunków, wprowadzając nie wprost, ale w powiązaniu z interpretacją treści szczegółowych, wynika kluczowe miejsce edukacji regionalnej

⁸⁵ D. Babińska, J. Bracisiewicz, J. Choińska-Mika, G. Okła, A. Pawlicki, Komentarz do podstawy programowej przedmiotów Historia oraz Historia i społeczeństwo, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska, MEN, Warszawa, s. 72.

⁸⁶ Podstawa programowa przedmiotu „Historia i społeczeństwo”. Klasy IV-VI, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 34.

w nauczaniu przedmiotu. Edukacja regionalna pojmowana jest jako odwołanie się do miejsca zamieszkania ucznia, dziejów jego miejscowości, ulicy, dzielnicy i regionu.

Podobnie jak nauczanie przyrody na IV etapie edukacyjnym w przypadku uczniów, którzy wybiorą humanistyczną ścieżkę rozwoju, tak samo nauczanie historii i społeczeństwa pełnić będzie szczególną funkcję w edukacji uczniów, którzy wybiorą matematyczno-przyrodniczą ścieżkę rozwoju i w tym obszarze dokonają wyboru przedmiotów maturalnych oraz planować będą swoje dalsze kształcenie. Obowiązkowy wątek tematyczny „Ojczysty Panteon i ojczyste spory” zapewni im kontynuację fundamentów wychowania patriotycznego, natomiast 3 pozostałe wątki wybrane według klucza epokowego lub tematycznego służyć będą poszukiwaniu dziedzictwa epok: mają jednocześnie charakter poznawczy i wychowawczy. Najważniejsze wskazania dotyczące ich realizacji mówią o:

Szerokim uwzględnieniu problematyki ojczystej i regionalnej.

Interdyscyplinarnym charakterze zajęć z możliwością ich realizowania przez nauczycieli różnych specjalności.

Prowadzeniu zajęć z wykorzystaniem bogatego spektrum tekstów kultury, szczególnie polskiej i regionu⁸⁷.

Co wynika z powyższych wskazań dla procesu monitorowania?

W nauczaniu przedmiotowym źródłami równorzędnymi źródłom pisanim powinny być różnego rodzaju źródła ikonograficzne (malarstwo, satyra itp.), muzyczne (muzyka poważna, ale i pieśni rewolucyjne, żołnierskie, polska muzyka rockowa okresu stanu wojennego itp.), filmowe (np. filmy dokumentalne i historyczne). Przykładowo: dla historii najnowszej filmy Wajdy np. *Człowiek z marmuru*, *Człowiek z żelaza*, *Katyń*, *Autobiografia Perfektu* lub *Przeżyj to sam* grupy Lombard, *Mury Kaczmareckiego*. Jednocześnie interdyscyplinarny charakter zajęć oznacza ich pomocniczą rolę wobec wymagań egzaminu maturalnego z języka polskiego⁸⁸. Wynika stąd też konieczność odwoływania się do niektórych lektur z języka polskiego. Odwołania do pozycji literackich mogą być zastosowane na różne sposoby np. w warstwie poleceń dla ucznia – ułatwi to korelację z j. polskim i spełni wynikający z komentarza do podstawy interdyscyplinarny charakter przedmiotu, pomocniczy wobec egzaminu maturalnego z j. polskiego. Przykładowe propozycje dotyczące legendy napoleońskiej to: B. Prus *Lalka*, lektura obowiązkowa (*Pamiętnik starego subiekta*). Z kolei oblężenie Mantui we Włoszech i walki w Hiszpanii (oblężenie Saragossy, Somosierra) obecne są w powieści S. Żeromskiego *Popioły*.

Zalecane warunki podkreślają szerokie uwzględnianie problematyki regionalnej, także co do wykorzystywanych tekstów kultury. Dotyczy to wszystkich wątków. W warstwie ćwiczeniowej (poleceń dla ucznia) uwzględnienie problematyki regionalnej nie sprawi większych problemów. Poczynając od średniowiecza po współczesność, możliwe jest zaplanowanie poleceń dla ucznia o takim stopniu ogólności, aby możliwe były do realizacji w każdym miejscu Polski. Mogą dotyczyć dziejów miejscowości, przynależności państwowej, udziału w powstaniach bądź postawy wobec powstań, architektury (np. kościoły, zamki, pałace), osób dobrze zasłużonych w dziejach miejscowości: księżęta dzielnicowi, działacze w dziedzinie gospodarki i kultury, powstańcy, postacie z pomników i tablic, patroni szkół i ulic itp. Wskazaną metodą może być projekt uczniow-

⁸⁷ Podstawa programowa przedmiotu „Historia i społeczeństwo”. Liceum, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 66.

⁸⁸ D. Babiańska, J. Bracisiewicz, J. Choińska-Mika, G. Okła, A. Pawlicki, Komentarz do podstawy programowej przedmiotów Historia oraz Historia i społeczeństwo, s. 83.

ski. Wymaga to uzupełnienia poleceń dla ucznia – uwzględnić też należy poszukiwanie informacji z wykorzystaniem Internetu. W warstwie ćwiczeniowej uwzględnienie kultury regionu również nie sprawi problemu.

Podstawa programowa przedmiotu historia i społeczeństwo dopuszcza możliwość realizacji wątku tematycznego zaproponowanego przez nauczyciela. Zdaniem autorów poradnika, biorąc pod uwagę występujące w zalecanych warunkach odwołania do problematyki regionalnej, szczególnie pożądanym modelem byłaby realizacja wątku regionalnego opracowanego przez nauczyciela dla własnego regionu. Istnieją już tego rodzaju gotowe propozycje programowe zawarte w zasobach portali edukacyjnych⁸⁹.

Zalecane warunki realizacji przedmiotu historia i społeczeństwo dla IV etapu edukacyjnego nie wskazują wprost zalecanych metod, ale z interpretacji zapisów podstawy programowej wynika, że pożądane będzie wykorzystanie metod aktywizujących i technologii informacyjno-komunikacyjnej oraz metody projektu, szczególnie w realizacji treści regionalnych.

Dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie na III i IV etapie edukacyjnym zalecane warunki wskazują, podobnie jak w przypadku historii i społeczeństwa w szkole podstawowej, na kluczowe znaczenie kształtowania wymienionych tam postaw uczniowskich. Aby to umożliwić, szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia,
- wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym,
- uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne,
- brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły i w innych sytuacjach społecznych,
- pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i szerszych społeczności,
- mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego,
- brali udział w życiu społeczności lokalnej,
- nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi i instytucjami publicznymi,
- uczestniczyli w obywatelskich kampaniach i działaniach oraz korzystali z różnych form komunikowania się w sprawach publicznych,
- budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych⁹⁰.

Jak zatem należy interpretować powyższe zapisy? Ze szczegółowej analizy podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie wynika, iż wymienione wskazania należy łączyć z konkretnymi zapisami dotyczącymi przedmiotowych wymagań szczegółowych. Znajdziemy w różnych miejscach wymagania stwierdzające, że uczeń w nauczaniu przedmiotowym:

1. Opracowuje projekty konkretnych dokumentów.

⁸⁹ Za: http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=47:programy-nauczania&Itemid=992.

⁹⁰ Podstawa programowa przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 110.

2. W miarę swoich możliwości włącza się w konkretne działania, bierze udział w konkretnych akcjach społecznych i działaniach obywatelskich, projektuje działania.
3. W miarę swoich możliwości nawiązuje kontakty z instytucjami i podejmuje z nimi współpracę.
4. Podejmuje działania, np. w ramach wolontariatu.

Podstawa programowa określa też pożądaną metodę realizacji⁹¹.

Ze względu na cele przedmiotu wiedza i społeczeństwo, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym – nie mniej niż 10%.

Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy, a poszczególne zadania w projekcie mogą być wykonywane indywidualnie. Jednocześnie: „wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej 1 projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu”⁹².

Zalecane warunki omawiają również precyzyjnie etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela – traktować to należy jako wskazanie obowiązkowe. Komentarz do podstawy wskazuje też na pożądane wykorzystywanie pozostałych metod aktywizujących⁹³.

Zalecane warunki w powiązaniu z wymaganiami szczegółowymi oraz zalecaną metodą projektu wskazują na zakładany czynnościowy aspekt nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Tak pojmowana edukacja obywatelska powinna być „szkołą demokracji”.

Znaleźć to musi odzwierciedlenie w zapisach nauczycielskich w dzienniku szkolnym: zapisy tematów lekcji wskazujące na rodzaj wykorzystywanych metod, odrębne oceny za realizację projektu uczniowskiego – co najmniej 1 ocena w każdym roku nauczania przedmiotu. Kontynuacją wybranych treści WOS z III etapu edukacyjnego jest przedmiot podstawy przedsiębiorczości, realizowany w zakresie podstawowym na IV etapie edukacyjnym. Natomiast jego kontynuacją jest przedmiot uzupełniający ekonomia w praktyce nauczany na IV etapie edukacyjnym, który podobnie jak WOS powinien być realizowany przede wszystkim z wykorzystywaniem metody projektu.

O czym należy pamiętać?

Komentarz do podstawy programowej wskazuje na różne możliwości realizacji podstaw przedsiębiorczości i „ekonomii w praktyce w warunkach szkolnych: równoległe lub jednego po drugim”⁹⁴. Warto przyjąć stały model obowiązujący w konkretnej szkole. Zapewni to spójne i efektywne nauczanie obu przedmiotów. Realizacja 2 pozostałych przedmiotów zaliczanych do edukacji historycznej i obywatelskiej (filozofia, etyka) również wymaga uwzględnienia zalecanych warunków i sposobu realizacji podanych w podstawie programowej.

Podsumowując, edukacja historyczna i obywatelska łączy 2 tradycje edukacyjne: kształcenie nowoczesnego, młodego – bo w swoich korzeniach dziewiętnastowiecznego – patriotyzmu oraz oświeceniową tradycję obywatelskości kojarzoną zazwyczaj z dziedzictwem rewolucji francuskiej i amerykańskiej. Pozostaje pytanie: jak monitorować realizację podsta-

⁹¹ Podstawa programowa przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 110.

⁹² Podstawa programowa przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 111.

⁹³ A. Pacewicz, A. Waśkiewicz, Komentarz do podstawy programowej „Wiedza o społeczeństwie”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 122.

⁹⁴ J. Korba, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Ekonomia w praktyce”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 4. Edukacja historyczna, s. 135-136.

wy programowej z edukacji historycznej i obywatelskiej w warunkach szkolnych? Aktualne pozostają wszystkie wskazania wymienione wcześniej dla edukacji przyrodniczej. Oczywiście stosowane arkusze diagnostyczne mają swoją odrębność i specyfikę.

Ze względu na specyfikę edukacji historycznej i obywatelskiej monitorować należy m.in.:

1. Metody pracy z uczniem na zajęciach przedmiotowych z zakresu edukacji historycznej i obywatelskiej (szczególnie wykorzystanie metod aktywizujących i metody projektu).
2. Zapewnienie przez szkołę w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie kształcenia kompetencji obywatelskich ucznia poprzez planowanie i podejmowanie rzeczywistych działań.
3. Planowanie treści i zadań z zakresu edukacji regionalnej w nauczaniu przedmiotów historia oraz historia i społeczeństwo.

Przykład fragmentu arkusza przeznaczonego dla nauczycieli przedmiotów z zakresu edukacji historycznej i obywatelskiej, możliwego do wykorzystania przez dyrektora szkoły:

Pytanie kluczowe: w jakim stopniu w pracy z podstawą programową edukacji historycznej i obywatelskiej przestrzega się zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej?

Badana zależność: stosowanie w szkole wskazań do realizacji podstawy programowej zawartych w zalecanych warunkach i sposobach realizacji podstawy programowej.

Pytania kwestionariuszowe:

1. Nauczyciele edukacji historycznej i obywatelskiej powinni w nauczaniu wykorzystywać metody aktywizujące i warsztatowe.

a. Które z podanych metod od początku roku szkolnego zastosowali nauczyciele historii lub historii i społeczeństwa (można podkreślić kilka)?

- dyskusja,
- debata,
- praca z tekstem źródłowym,
- praca w grupach,
- burza mózgów,
- analiza przypadku,
- wycieczka.

b. Które z podanych metod od początku roku szkolnego zastosowali nauczyciele wiedzy o społeczeństwie (można podkreślić kilka)?

- dyskusja,
- debata,
- praca z tekstem źródłowym,
- praca w grupach,
- burza mózgów,
- analiza przypadku,
- wycieczka.

2. Ważną rolę w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie odgrywa projekt edukacyjny.

Ile średnio projektów uczniowskich w bieżącym roku szkolnym przypada w szkole na klasę objętą nauczaniem WOS?

• zrealizowanych: _____

• w trakcie realizacji: _____

Ważną rolę w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie odgrywa przygotowanie ucznia do udziału w życiu publicznym. Dlatego uczniowie powinni w ramach realizacji zajęć WOS i w trakcie realizacji projektów edukacyjnych planować i podejmować rzeczywiste działania.

Spośród podanych działań podkreśl te, w których w bieżącym roku szkolnym uczestniczyli uczniowie klas objętych nauczaniem WOS?

- działania jednorazowe, np. szkolna kampania informacyjna na temat praw ucznia/równouprawnienia kobiet,
- dłuższy projekt, np. wolontariat na rzecz bezdomnych zwierząt, uporządkowanie zaniedbanego cmentarza, miejskiego parku,
- akcja społeczna, np. kampania na rzecz obrony praw człowieka, kampania na rzecz wysokiej frekwencji w wyborach lokalnych.

Czy każdy uczeń klasy objętej nauczaniem WOS, przynajmniej raz w poprzednim roku szkolnym, wziął udział w społecznym działaniu?

TAK/NIE

Edukacja artystyczna i kulturalna

Przedmiotami z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej są plastyka i muzyka (realizowane na II i III etapie edukacyjnym), zajęcia artystyczne (przedmiot uzupełniający na II i IV etapie edukacyjnym), wiedza o kulturze (zakres podstawowy, IV etap edukacyjny), a także 3 przedmioty realizowane tylko w zakresie rozszerzonym na IV etapie edukacyjnym (historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i wiedza o kulturze antycznej).

Zalecane warunki przedmiotów plastyka i muzyka dla II i III etapu edukacyjnego mają następujące wspólne cechy:

1. Określone jest pożądane wyposażenie szkoły, aby możliwa była prawidłowa realizacja zajęć.
2. Uczniowie powinni mieć zapewniony kontakt z „żywą” muzyką i sztukami plastycznymi w szkole i poza szkołą dzięki wyjazdom zorganizowanym przez szkołę.
3. Szkoła powinna stworzyć warunki do publicznej prezentacji twórczości, prac i wytworów uczniów.
4. Nauczyciel powinien uwzględniać możliwości uczniów i dostosować do nich wymagania edukacyjne.

Wynikają stąd duże oczekiwania wobec szkoły, która odpowiada za realizację zalecanych warunków. Ponadto w przypadku muzyki, komentarz do podstawy programowej stwierdza: „w nauczaniu przedmiotu szczególne znaczenie posiada aktywność muzyczna nauczyciela, który musi umieć grać i śpiewać, prowadzić zespół muzyczny, inspirować twórczą aktywność uczniów”⁹⁵. Zbliżony charakter, co do zalecanych warunków, ma przedmiot uzupełniający zajęcia artystyczne realizowany na III i IV etapie edukacyjnym. Podstawa programowa podaje przykładowe rodzaje zajęć (zespół wokalny, zajęcia plastyczne), pozostawiając w gestii szkoły opracowanie szczegółowej ich oferty. Wskazania dotyczące zalecanych warunków wymieniają projekt jako jedną z form realizacji zajęć i podkreślają konieczność prezentacji efektów pracy uczniów w środowisku (udział w koncertach, przeglądach i konkursach) oraz współpracy między szkołami w trakcie realizacji zajęć. W przypadku zajęć plastycznych konieczna jest korelacja realizowanych treści z językiem polskim i historią, co nakłada na nauczycieli obowiązek współpracy w tym zakresie. Chociaż w tym przypadku podstawa programowa nie określa wprost wymagań dotyczących wyposażenia szkoły, należy zakładać zbliżony jego charakter do zajęć z plastyki. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż wskazania dotyczące zalecanych warunków realizacji zajęć technicznych są podobne do wyżej omówionych dla zajęć ar-

⁹⁵ M. Radziejowska, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Muzyka”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 7. Edukacja artystyczna i kulturalna, s. 35.

tystycznych (oferta szkoły, dostosowanie do zainteresowań uczniów, projekt jako jedna z możliwości realizacji).

Wskazania dotyczące realizacji przedmiotu wiedza o kulturze (IV etap, zakres podstawowy) są dość związane i podkreślają perspektywę „użytkownika” kultury. Podstawowym zadaniem nauczyciela jest tu rozwijanie u ucznia aktywnej postawy i motywowanie do różnych form udziału w kulturze. Komentarz do podstawy wskazuje szeroko rozumiany projekt jako najlepszy sposób organizacji pracy podczas zajęć wiedzy o kulturze⁹⁶. Przykładowe formy projektu to: prezentacja, blog, forum lub strona internetowa. Oprócz tych form wypowiedzi podstawa podkreśla aktywny udział ucznia w przedsięwzięciach artystycznych (wystawa, happening itp.) oraz organizowanie przez niego prostych działań o charakterze kulturalnym.

Dla przedmiotu historia muzyki zaleca się przede wszystkim słuchanie utworów oraz ćwiczenia instrumentalne, co ponownie wskazuje na rolę wyposażenia pracowni szkolnej oraz zapewnienie pozaszkolnych form kontaktów w tym zakresie (udział uczniów w koncertach i spektaklach muzycznych). W przypadku historii sztuki brak jest zalecanych warunków realizacji podstawy programowej, ale z wymagań szczegółowych wynika konieczność odpowiedniego wyposażenia biblioteki szkolnej.

Z kolei dla przedmiotu język łaciński i kultura antyczna zalecane warunki realizacji podstawy programowej nakładają na szkołę obowiązek przeprowadzenia zajęć w ramach innych przedmiotów nauczania (głównie j. polski, historia, plastyka), w trakcie których uczniowie zastosują zdobyte kompetencje (np. toposy antyczne w literaturze, symbolika antyczna w sztuce). Z punktu widzenia monitorowania podstawy programowej znaleźć to powinno odzwierciedlenie we współdziałaniu nauczycieli w ramach zespołów przedmiotowych oraz w odpowiednich zapisach w dokumentacji szkolnej.

Jak zatem można monitorować realizację podstawy programowej z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej?

Oprócz przykładów i sposobów już omówionych w części dotyczącej edukacji historycznej i obywatelskiej oraz przyrodniczej występują nowe możliwości.

Ze względu na specyfikę edukacji artystycznej i kulturalnej monitorować należy m.in.:

1. Wpływ wyposażenia szkoły na realizację podstawy programowej z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej.
2. Zapewnienie przez szkołę realizacji wymaganych aktywności uczniów (np. udział w wystawach, koncertach, realizacja projektów własnych).
3. Zapewnienie przez szkołę kontaktu ucznia ze sztuką lub muzyką.

W przypadku przedmiotów z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej podstawa programowa na ogół mówi o rozpoznaniu możliwości i zainteresowań ucznia. Wynika stąd kolejny obszar wymaganego monitorowania. W tych edukacjach warto też pamiętać o monitorowaniu pracy z uczniem zdolnym. **Monitorowanie pracy z uczniem zdolnym to problem wielopredmiotowy:** każdy z przedmiotów nauczania ma zbliżone obszary wymagające monitorowania. Są to m.in.:

1. Sposoby identyfikowania uzdolnień przedmiotowych.
2. Możliwości rozwijania zainteresowań i zdolności ucznia w pracy nauczyciela przedmiotu.
3. Rozwijanie uzdolnień i zainteresowań ucznia z danego obszaru na innych przedmiotach nauczania.

⁹⁶ I. Kurz, Komentarz do podstawy programowej przedmiotu „Wiedza o kulturze”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 7. Edukacja artystyczna i kulturalna, s. 51.

4. Sposoby pracy i oceniania ze względu na różnice w stylu uczenia się oraz specyfikę przedmiotu na danym etapie edukacyjnym.

Wychowanie fizyczne

Specyfika dotycząca realizacji zajęć wychowania fizycznego wynika nie tylko ze szczególnego charakteru tych zajęć i wskazań zawartych w zalecanych warunkach, lecz także z odrębnych przepisów dotyczących dopuszczalnych form realizacji 2 godzin obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego. Wymagania szczegółowe zawarte w podstawie programowej odnoszą się do zajęć wychowania fizycznego prowadzonych w systemie klasowo-lekcyjnym w ramach następujących bloków tematycznych:

- diagnoza sprawności i aktywności fizycznej oraz rozwoju fizycznego,
- trening zdrowotny,
- sporty całego życia i wypoczynek,
- bezpieczna aktywność fizyczna i higiena osobista,
- sport (dotyczy II, III i IV etapu edukacyjnego),
- taniec (dotyczy II i III etapu edukacyjnego),
- edukacja zdrowotna (dotyczy III i IV etapu edukacyjnego)⁹⁷.

Dla wszystkich etapów edukacyjnych zaleca się:

1. Rozwijanie własnej oferty programowej przez szkołę (dotyczącej też zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych) z wykorzystaniem wymagań szczegółowych podstawy programowej.
2. Odwoływanie się w trakcie realizacji zajęć do wiedzy uzyskanej w nauce innych przedmiotów i dotyczącej biologii człowieka, zapobiegania chorobom oraz umiejętności psychospołecznych.
3. Zapewnienie przez szkołę warunków realizacji wymagań szczegółowych określonych w podstawie programowej poprzez:
 - prowadzenie zajęć w sali gimnastycznej lub w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu zastępczym, bądź na boisku szkolnym,
 - zapewnienie przez szkołę urządzeń i sprzętu sportowego niezbędnych do zdobycia przez uczniów umiejętności i wiadomości oraz rozwinięcia sprawności określonych w podstawie programowej.

Szczególnie zalecane są zajęcia ruchowe na zewnątrz budynku szkolnego, w środowisku naturalnym. Ponadto dla II i IV etapu edukacyjnego zaleca się pełnienie przez ucznia w porozumieniu z nauczycielem roli inicjatora i organizatora różnych form aktywności fizycznej, a także nabycie przez niego umiejętności dokonywania samooceny sprawności fizycznej. Wynika stąd, iż nauczyciel wychowania fizycznego powinien planować swoją pracę w taki sposób, aby zrealizować powyższe założenia. Zasady realizacji edukacji zdrowotnej w ramach zajęć wychowania fizycznego zostały omówione w miejscu poświęconym edukacji przyrodniczej.

Zagadnieniem kluczowym dla realizacji zajęć wychowania fizycznego jest kwestia form realizacji 2 godzin obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego. Rozstrzygać to powinna opracowana dla konkretnej szkoły procedura uwzględniająca jej uwarunkowania. Natomiast realizacja tej procedury powinna podlegać monitorowaniu.

Jak zatem można monitorować realizację podstawy programowej z zakresu wychowania fizycznego?

⁹⁷ Podstawa programowa przedmiotu „Wychowanie fizyczne”, [w:] Podstawa programowa z komentarzami, tom 8. Wychowanie fizyczne, s. 38.

Ze względu na specyfikę wychowania fizycznego monitorować należy m.in.:

1. Formy realizacji 2 godzin obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego.
2. Zapewnienie przez szkołę urządzeń i sprzętu sportowego niezbędnych do zdobycia przez uczniów umiejętności i wiadomości oraz rozwinięcia sprawności określonych w podstawie programowej.

Jakie metody badawcze zastosujemy do monitorowania zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej (niezależnie od rodzaju edukacji)?

1. **Wywiad** przeprowadzony wśród uczestników procesu monitorowania (np. nauczycieli, uczniów lub dyrektora szkoły).
2. **Obserwacje** o różnym charakterze, np. przegląd szkoły, obserwacja zajęć, hospitacja (w tym diagnozująca).
3. **Kwestionariusze ankiet** (różnego rodzaju arkusze monitorowania).
4. **Analiza dokumentów** (m.in. dokumentacji szkolnej).

Zapamiętaj!

1. Każdy przedmiot nauczania ma swoją specyfikę, dotyczącą m.in. metod pracy i zalecanych pomocy dydaktycznych.
2. Informacje dotyczące specyfiki przedmiotu nauczania zawarto w punkcie podstawy programowej *Zalecane warunki i sposób realizacji*.
3. Zalecanych warunków i sposobu realizacji dla danego przedmiotu nie należy analizować w oderwaniu od wskazań, które opracowano dla pozostałych przedmiotów nauczania znajdujących się w obrębie jednej edukacji.
4. Cenne wskazania dotyczące warunków realizacji podstawy programowej zawiera komentarz autorów podstawy, niekiedy wynikają one z analizy treści podstawy programowej.
5. Realizację zalecanych warunków monitorować można na wiele sposobów, przede wszystkim z wykorzystaniem następujących metod i narzędzi: wywiad, obserwacja, arkusz monitorowania, analiza dokumentów.
6. Monitorowanie realizacji zalecanych warunków i sposobu realizacji odnosi się również do pożądanego wyposażenia szkoły i zaopatrzenia jej w pomoce dydaktyczne.

Co wynika z rozdziału poświęconego monitorowaniu zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- zna i stosuje w nauczaniu przedmiotu wskazania wynikające z zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej,
- stosuje w nauczaniu przedmiotu metody nauczania specyficzne dla jego edukacji zgodnie ze wskazaniami zawartymi w podstawie programowej,
- wypracował, sam lub w zespole przedmiotowym, system monitorowania realizacji wskazań, wynikających z zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej,
- monitoruje swoje działania dotyczące realizacji podstawy programowej,
- postrzega nauczany przedmiot holistycznie w kontekście wielopredmiotowym i w odniesieniu do wszystkich szczebli nauczania.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- docenia rolę zalecanych warunków i sposobu realizacji, zapisanych w podstawie programowej dla poszczególnych edukacji,
- sprawdza stopień realizacji wskazań zawartych w zalecanych warunkach realizacji podstawy programowej z wykorzystaniem dokumentacji pedagogicznej oraz narzędzi monitorowania,

- inspiruje nauczycieli do skutecznej realizacji wskazań, wynikających z zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- chętnie angażuje się w działania związane z realizacją zajęć lekcyjnych z wykorzystaniem metod aktywizujących,
- aktywnie uczestniczy w realizacji projektów uczniowskich,
- potrafi integrować wiedzę z różnych przedmiotów nauczania oraz różnych etapów nauczania,
- docenia rolę obserwacji i doświadczeń oraz wycieczek szkolnych dla efektywności uczenia się.

Organizacja procesu monitorowania

Wśród podmiotów odpowiedzialnych za proces monitorowania podstawy programowej należy wymienić przede wszystkim nauczycieli poszczególnych przedmiotów i zajęć edukacyjnych, zespoły nauczycielskie oraz dyrektora szkoły. Zadania wymienionych powyżej podmiotów można określić w 4 obszarach działań. Są to:

- planowanie i organizacja procesów edukacyjno-wychowawczych,
- realizacja procesów edukacyjno-wychowawczych,
- badanie i analiza efektów realizacji procesów edukacyjno-wychowawczych,
- doskonalenie zachodzących w szkole procesów edukacyjno-wychowawczych.

Zadania nauczycieli

Tabela 23. Przykładowe zadania nauczyciela

Aspekty działań	Zadania
Planowanie i organizacja procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • gruntowne poznanie podstawy programowej nie tylko swojego etapu kształcenia, lecz także poprzedniego i następnego, ponieważ wiadomości i umiejętności zdobyte na wcześniejszym etapie stanowią bazę do realizacji zajęć na następnym etapie edukacyjnym, • wybór, modyfikacja lub opracowanie programu nauczania, • analiza proponowanego do szkolnego zestawu programu pod kątem jego zgodności z podstawą programową oraz możliwości dostosowania jego realizacji do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów, • wnioskowanie do dyrektora o dopuszczenie programu do użytku w szkole, • rozpoznanie możliwości psychofizycznych i potrzeb rozwojowych, sposobów uczenia się oraz sytuacji społecznej każdego ucznia, • opracowanie planu działań edukacyjnych na dany rok szkolny, • precyzyjne i jednoznaczne formułowanie celów edukacyjnych, najlepiej w ujęciu operacyjnym, • ustalenie wymagań edukacyjnych, czyli zgodnego z podstawą programową zestawu wiadomości i umiejętności do opanowania na danym etapie kształcenia i/lub w danej klasie, • uporządkowanie i hierarchizacja ustalonych celów zgodnie z przyjętą taksonomią, • dobór treści kształcenia umożliwiających realizację założonych celów, • dostosowanie treści kształcenia do poziomu i możliwości uczniów, • poinformowanie uczniów o stawianych przed nimi celach uczenia się i oczekiwaniach, • organizacja zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć dydaktyczno-wyrównawczych i specjalistycznych odpowiednich do rozpoznanych potrzeb uczniów, • uwzględnienie w planach dydaktycznych zalecanych sposobów i warunków realizacji podstawy programowej, • wybór podręcznika znajdującego się na liście MEN, • planowanie działań dotyczących realizacji ogólnych zadań szkoły.

<p>Realizacja procesów edukacyjno-wychowawczych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • przekazywanie wiadomości, rozwijanie umiejętności i kształtowanie właściwych postaw traktuje się jako wzajemnie uzupełniające się i nierozłączne wymiary pracy dydaktycznej, • realizacja podstawy programowej z uwzględnieniem osiągnięć uczniów z poprzedniego etapu edukacyjnego, • nauczanie i uczenie uczenia się, • tworzenie atmosfery sprzyjającej uczeniu się, • kształtowanie postawy uczenia się przez całe życie, • stosowanie metod aktywizujących uczniów w procesie nauczania – uczenia się, • stosowanie metod pracy dostosowanych do potrzeb uczniów, • motywowanie uczniów do aktywnego uczenia się, • tworzenie warunków do pracy samodzielnej i zespołowej, • stosowanie nowatorskich rozwiązań służących rozwojowi uczniów, • realizacja podstawy programowej z uwzględnieniem zalecanych warunków i sposobów wdrażania, • indywidualizacja procesu kształcenia, • stwarzanie warunków do osiągnięcia przez uczniów różnorodnych sukcesów edukacyjnych na miarę ich możliwości, • zapewnienie uczniom bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego, • wprowadzanie uczniów w świat wartości i norm społecznych, • realizacja działań antidyskryminacyjnych, • współpraca z rodzicami na rzecz rozwoju uczniów, • wspieranie uczniów w trudnych sytuacjach, • udzielanie uczniom wspierających informacji zwrotnych pozwalających się uczyć, • ocenianie osiągnięć edukacyjnych uczniów w odniesieniu do postawionych wymagań, • informowanie uczniów o postępach w nauce, • zapobieganie niepowodzeniom edukacyjnym uczniów.
<p>Badanie i analiza efektów realizacji procesów edukacyjno-wychowawczych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • monitorowanie i analiza postępów rozwoju każdego ucznia, z uwzględnieniem jego możliwości rozwojowych, • monitorowanie i badanie efektów kształcenia, • sprawdzanie na koniec półrocza i roku szkolnego realizacji treści określonych w podstawie programowej, • samoewaluacja postępowania dydaktycznego i wychowawczego.
<p>Doskonalenie zachodzących w szkole procesów edukacyjno-wychowawczych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • doskonalenie metod i form pracy dydaktycznej i wychowawczej, • modyfikacja i doskonalenie działań edukacyjno-wychowawczych, • podniesienie wyników kształcenia i wychowania.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania zespołów nauczycielskich

Tabela 24. Przykładowe zadania zespołów nauczycielskich

Aspekty działań	Zadania
Planowanie i organizacja procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • analiza podstawy programowej, • badanie zgodności programów nauczania z podstawą programową, • wnioskowanie do dyrektora o dopuszczenie programu do użytku w szkole, • wybór podręczników po uprzednim sprawdzeniu, czy znajdują się na liście MEN, • opracowanie przedmiotowego systemu oceniania w celu przekazania uczniom precyzyjnych wymagań edukacyjnych, • planowanie i organizowanie procesów edukacyjnych w sposób sprzyjający uczeniu się.
Realizacja procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • wspólne poszukiwanie najefektywniejszych metod pracy z uczniami, • wymiana doświadczeń w zakresie realizacji ogólnych zadań szkoły, • realizacja przedsięwzięć o charakterze interdyscyplinarnym.
Badanie i analiza efektów realizacji procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • badanie postępów uczniów, • monitorowanie i analiza wyników kształcenia na poziomie klasy i szkoły, • analiza wyników sprawdzianu i egzaminów zewnętrznych oraz wyników ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej, • obserwacja postaw i zachowań uczniów.
Doskonalenie zachodzących w szkole procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • wdrażanie wniosków z prowadzonych badań i analiz wyników kształcenia i wychowania, • w razie potrzeb wprowadzanie zmian w szkolnym systemie kształcenia i wychowania, • doskonalenie procesów edukacyjnych i wychowawczych.

Źródło: opracowanie własne.

Zadania dyrektora

Tabela 25. Przykładowe zadania dyrektora

Aspekty działań	Zadania
Planowanie i organizacja procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • programowanie i planowanie pracy szkoły, • sprawdzanie, czy proponowane do szkolnego zestawu programy nauczania są zgodne z podstawą programową, • dopuszczanie do użytku w szkole programów zgodnych z podstawą programową, • stwarzanie warunków do wszechstronnego rozwoju uczniów, ze szczególnym uwzględnieniem zalecanych sposobów i warunków realizacji podstawy programowej, • zobowiązanie nauczycieli do zapoznania się z podstawą programową danych zajęć edukacyjnych, • powołanie zespołu zadaniowego w celu przeanalizowania szkolnego programu wychowawczego pod kątem jego zgodności z podstawą programową i dopuszczonymi do użytku szkolnego programami nauczania, • sprawowanie nadzoru pedagogicznego na etapie planowania i organizowania procesów edukacyjnych i wychowawczych, • inspirowanie nauczycieli do podejmowania nowatorskich działań, innowacji i eksperymentów pedagogicznych.
Realizacja procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • dbałość o warunki i przebieg procesu kształcenia i wychowania, • systematyczne kontrolowanie dokumentacji przebiegu nauczania, • sprawowanie nadzoru pedagogicznego nad realizacją procesów edukacyjnych i wychowawczych, • kontrolowanie zgodności działań nauczycieli z obowiązującym prawem, analiza dzienników zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, dokumentacji nauczycielskich zespołów klasowych i przedmiotowych, • obserwacja zajęć prowadzonych przez nauczycieli, • zapewnianie nauczycielom pomocy i wsparcia w realizacji zadań określonych w podstawie programowej, • dokumentowanie działań związanych z monitorowaniem realizacji podstawy programowej.
Badanie i analiza efektów realizacji procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • kierowanie procesem monitorowania realizacji podstawy programowej, • badanie znajomości obowiązującej podstawy programowej wśród nauczycieli, • badanie efektów kształcenia i wychowania, • analiza stopnia realizacji treści nauczania określonych w podstawie programowej, • badanie, w jaki sposób nauczyciele indywidualizują proces kształcenia, • analiza zgodności tematyki zajęć z realizowanymi programami nauczania, • analiza stopnia realizacji minimalnej liczby godzin zajęć edukacyjnych.
Doskonalenie zachodzących w szkole procesów edukacyjno-wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> • wskazywanie kierunków zmian w szkolnym systemie kształcenia i wychowania, • inicjowanie działań służących doskonaleniu procesów edukacyjnych i wychowawczych, • podejmowanie działań organizacyjnych zapewniających właściwą realizację podstawy programowej.

Źródło: opracowanie własne.

Tak więc, za właściwą organizację monitorowania realizacji podstawy programowej w szkole odpowiadają nauczyciele, zespoły nauczycielskie i dyrektor szkoły.

Przykład

Pani Nowak została zapoznana przez dyrektora szkoły z zadaniami nauczyciela wynikającymi z organizacji procesu monitorowania realizacji podstawy programowej. Stwierdziła, że z większości zadań wywiązuje się prawidłowo. Więcej uwagi postanowiła poświęcić adnotacjom w swoim planie pracy dydaktycznej dotyczącym indywidualizacji pracy na zajęciach.

Przykład

Pan Nowak, jako przewodniczący zespołu przedmiotowego, zaproponował uwzględnienie w planie pracy zespołu zadania polegającego na wspólnym ustaleniu preferowanych form i metod pracy z uczniem o specyficznych i specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Tabela 26. Propozycja procedury monitorowania realizacji podstawy programowej

UWARUNKOWANIA PROCEDURY	<ul style="list-style-type: none"> • Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977), • Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2011 roku w sprawie obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego (Dz.U. Nr 175, poz.1042), • Rozporządzenie MEN z dnia 12 sierpnia 1999 roku w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. Nr 67, poz. 756) ze zmianą z dnia 10 sierpnia 2009 roku (Dz.U. Nr 131, poz. 1079), • Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. Nr 36 z 1992 roku, poz. 155) z późniejszymi zmianami (Dz.U. z 1993 roku, Nr 83, poz. 390 i Dz.U. z 1999 roku, Nr 67, poz. 753), • Rozporządzenie MENiS z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz.U. z 2007 r. Nr 214, poz. 1579), • Rozporządzenie MEN z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z dnia 22 lutego 2012 roku, poz. 204), • Rozporządzenie MEN z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. z dnia 3 lipca 2012 roku, poz. 752), • Rozporządzenie MEN z dnia 7 października 2009 roku w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. Nr 168, poz. 1324) ze zmianą z dnia 10 maja 2013 roku (Dz.U. z dnia 14 maja 2013 roku, poz. 560), • Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 roku, poz. 532), • Statut szkoły.
WŁAŚCICIEL PROCEDURY	Nazwa szkoły
UŻYTKOWNICY PROCEDURY	Rada pedagogiczna

LP.	STANOWISKO ODPOWIEDZIALNE ZA DZIAŁANIE	DZIAŁANIE	TERMIN	SPOSÓB DZIAŁANIA
1.	Nauczyciele	zapoznają się z podstawą programową danych zajęć edukacyjnych	na początku czerwca	w formie pracy samokształceniowej lub podczas posiedzenia zespołu przedmiotowego
2.	Nauczyciele / zespół nauczycieli	analizują wybrany przez siebie program nauczania pod kątem zgodności z podstawą programową	do 10 czerwca	wypełniają arkusz analizy programu stanowiącego załącznik do procedury
3.	Nauczyciele / zespół nauczycieli	wnioskują do dyrektora szkoły o dopuszczenie wybranego programu do użytku w szkole	do 10 czerwca	w formie obowiązującego wniosku stanowiącego załącznik do procedury
4.	Dyrektor szkoły	dopuszcza program do użytku w szkole	do 15 czerwca	po upewnieniu się, że program nauczania jest zgodny z podstawą programową
5.	Nauczyciele poszczególnych zajęć edukacyjnych	opracowują plany edukacyjne, z uwzględnieniem zadań szkoły oraz zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej	do 15 września	plany określają: tematy zajęć, liczbę godzin na ich realizację, wymagania edukacyjne w formie szczegółowych celów operacyjnych oraz procedury osiągnięcia założonych celów
6.	Dyrektor szkoły	kontroluje dzienniki zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych	raz w miesiącu	analizuje liczbę i tematykę zrealizowanych zajęć
7.	Dyrektor szkoły	obserwuje zajęcia edukacyjne prowadzone przez nauczycieli	zgodnie z terminami ustalonymi w planie nadzoru pedagogicznego	bada znajomość podstawy programowej przez nauczyciela, analizuje stopień realizacji zadań określonych w podstawie programowej

8.	Nauczyciele poszczególnych zajęć edukacyjnych	monitorują liczbę zrealizowanych godzin zajęć edukacyjnych	po I półroczu	w formie arkusza monitorowania
9.	Nauczyciele poszczególnych zajęć edukacyjnych	monitorują stopień realizacji treści podstawy programowej oraz zalecane formy ich realizacji	pod koniec roku szkolnego	w formie arkusza monitorowania
10.	Zespoły nauczycieli	monitorują stopień realizacji ogólnych zadań szkoły, proponują sposoby rozwiązania ewentualnych trudności w ich realizacji	dwa razy w roku szkolnym – po I półroczu i na koniec roku szkolnego	w formie arkusza monitorowania
11.	Wychowawca	przedstawia dyrektorowi i radzie pedagogicznej wnioski z realizacji podstawy programowej w danej klasie	na plenarnym posiedzeniu rady pedagogicznej na zakończenie roku szkolnego	w formie wniosków
12.	Dyrektor szkoły	analizuje zgromadzone dane dotyczące realizacji podstawy programowej oraz formułuje wnioski do dalszej pracy	dwa razy w roku szkolnym – po I półroczu i na koniec roku szkolnego	w formie wniosków i rekomendacji

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik nr 1

Przykładowy arkusz oceny programu kształcenia ogólnego

Podmiot oceniający (imię i nazwisko nauczyciela lub nazwa zespołu)

.....

Autor / autorzy programu.....

Tytuł programu.....

Przedmiot nauczania / zajęcia edukacyjne.....

Etap kształcenia.....

Lp.	Oceniany aspekt	Ocena	
		TAK	NIE
1.	Program obejmuje co najmniej 1 etap edukacyjny i dotyczy edukacji wczesnoszkolnej (kształcenia zintegrowanego), przedmiotu, ścieżki edukacyjnej, bloku przedmiotowego lub ich części (niepotrzebne skreślić).		
2.	Zawiera szczegółowe cele kształcenia.		
3.	Zawiera szczegółowe cele wychowania.		
4.	Treści programu są zgodne z treściami nauczania zawartymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego.		
5.	Wskazuje sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania, z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów.		
6.	Wskazuje sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania, z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od warunków, w jakich program będzie realizowany.		
7.	Zawiera opis założonych osiągnięć uczniów.		
8.	Zawiera propozycje kryteriów oceny.		
9.	Proponuje metody sprawdzania osiągnięć uczniów.		
10.	Jest poprawny pod względem merytorycznym.		
11.	Jest poprawny pod względem dydaktycznym.		
12.	Proponuje optymalną liczbę godzin realizacji.		
13.	Inne uwagi o programie dotyczące np.: zaproponowanych materiałów edukacyjnych, wymaganej bazy dydaktycznej, treści wykraczających poza podstawę programową (opis).		

imię i nazwisko

nauczyciela lub przewodniczącego zespołu

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik nr 2

Propozycja wniosku o dopuszczenie do użytku programu

.....

miejsowość, data

.....

.....

nazwa szkoły

Na podstawie art. 22a ust. 2 *Ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2004 roku Nr 256, poz. 2572 z późniejszymi zmianami), w związku z §2 pkt 2 *Rozporządzenia MEN z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. z dnia 3 lipca 2012 roku, poz. 752) wnioskuję / wnioskujemy o dopuszczenie do użytku szkolnego w roku szkolnym programu nauczania:

- etap kształcenia
- przedmiot nauczania / zajęcia edukacyjne
- autor / autorzy programu
- tytuł programu
- wydawnictwo

Uzasadnienie

Program spełnia wymagania opisane w *Rozporządzeniu MEN z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. z dnia 3 lipca 2012 roku, poz. 752) oraz zawiera wszystkie treści nauczania określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego z *Rozporządzenia MEN z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 30 sierpnia 2012 roku, poz. 977).

Jest dostosowany do potrzeb edukacyjnych uczniów, dla których został przeznaczony.

.....

podpis nauczyciela / nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Dokumentowanie realizacji zadań wynikających z podstawy programowej

Wizja konieczności dokumentowania realizacji zadań wynikających z podstawy programowej sprawia, że zarówno nauczyciele, jak i dyrektorzy szkół czują się przytłoczeni ilością tzw. „papierów”, które przyjdzie im stworzyć, by dostarczyć dowodów na właściwą realizację zapisów podstawy programowej. *Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego* nakłada jednak na szkołę obowiązek monitorowania realizacji podstawy programowej. Nie ma sensu ukierunkowanie energii na narzekanie, iż po raz kolejny w szkole mamy do czynienia z przerostem biurokracji, lepiej zastanowić się nad tym, jak do niezbędnego minimum ograniczyć dokumentowanie realizacji podstawy programowej, a bardziej skoncentrować się na jakości realizacji podstawy programowej oraz zaplanowaniu i wdrażaniu działań służących poprawie efektywności kształcenia.

Źródła informacji o realizacji podstawy programowej niewymagające tworzenia odrębnych narzędzi monitorowania

Odwołując się do wcześniejszych spostrzeżeń zawartych w poradniku, postaramy się wskazać możliwości dokumentowania realizacji zadań wynikających z podstawy programowej w kontekście różnych aspektów monitorowania. Zależać będzie nam również na ukazaniu źródeł informacji, które dokumentują realizację podstawy programowej. W niniejszym rozdziale nie przewidujemy jeszcze propozycji, dotyczących narzędzi monitorowania, wraz z określonymi celami znajdują się one w rozdziale *Narzędzia monitorowania podstawy programowej*.

Pragniemy przywołać schemat 3, który ilustruje proces monitorowania działań związanych z realizacją podstawy programowej. Zastanawialiśmy się wówczas m.in., na ile niezbędne jest dokumentowanie monitorowania w aspekcie wyboru programu nauczania. Stwierdziliśmy, że nie ma potrzeby konstruowania dodatkowego narzędzia diagnozującego trafność wyboru programu nauczania w kontekście podstawy programowej, bowiem uznaliśmy, że dotychczas funkcjonujące wnioski o dopuszczenie programu nauczania sprawdzają zgodność programu z podstawą programową.

Warunkiem sine qua non prawidłowej realizacji podstawy programowej jest jej doskonała znajomość przez nauczycieli. Istotne jest, by nauczyciel – samodzielnie lub w zespole przedmiotowym – wnikliwie przeanalizował zapisy programu, który będzie stanowił podstawę jego pracy i miał pewność, iż program umożliwia realizację wszystkich treści podstawy programowej.

W tym momencie wniosek o dopuszczenie do użytku szkolnego określonego programu nauczania staje się narzędziem monitorowania i jest dowodem, iż nauczyciel zbadał go i deklaruje jego zgodność z podstawą programową. Szkolny zestaw programów nauczania jest, zgodnie z ideą nowej podstawy programowej, jednym z 3 najistotniejszych dokumentów funkcjonujących w szkołach. Stąd wszyscy dyrektorzy dokumentują wszelkie działania związane z tworzeniem szkolnego zestawu programów nauczania.

Szkolny zestaw programów nauczania wraz z dokumentacją potwierdzającą proces jego powstawania stanowi źródło informacji na temat realizacji podstawy programowej.

Kolejnym krokiem w procesie planowania pracy dydaktycznej jest tworzenie **planu pracy dydaktycznej** na dany rok szkolny przez każdego nauczyciela. Mówiąc o tym etapie planowania, zwracaliśmy uwagę na to, że w planie mogłyby się znaleźć zapisy wskazujące

na treści szczegółowe z podstawy programowej realizowane na zaplanowanych zajęciach. Po raz kolejny podkreślaliśmy tu konieczność dobrej znajomości podstawy programowej poszczególnych przedmiotów przez nauczycieli ją realizujących. Dokument ten jest również odpowiednim miejscem na adnotacje o planowanej realizacji ogólnych zadań szkoły, a także o spełnianiu zalecanych warunków i sposobów realizacji, na co wskazywaliśmy w **rozdziałach** *Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły* i *Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej*. Plan pracy dydaktycznej powinien pozostawać dokumentem „żywym” i „otwartym”, by spełniał swoje funkcje, zatem nauczyciel powinien go modyfikować, uwzględniając potrzeby uczniów.

Tak przygotowany **edukacyjny plan pracy** stanie się doskonałym źródłem informacji o realizacji podstawy programowej.

Zarówno przy doborze programu nauczania, jak i w procesie planowania pracy dydaktycznej przez poszczególnych nauczycieli szczególnie ważną rzeczą jest znajomość podstawy programowej i to ona powinna, naszym zdaniem, stać się przede wszystkim przedmiotem monitorowania. Proponujemy w związku z tym uwzględnienie w arkuszu monitorowania dla nauczyciela modułu poświęconego znajomości podstawy.

Autorzy poradnika uznali także, iż nie ma konieczności przygotowywania narzędzia, które wykorzystywane byłoby do śledzenia bieżących działań pedagogicznych nauczyciela w zakresie wdrażania treści szczegółowych podstawy programowej. **Proces dydaktyczny jest dokumentowany w dziennikach lekcyjnych**, gdzie znajdują się zapisy dotyczące realizacji treści wynikających z podstawy programowej. Wskazywaliśmy na potrzebę uwzględniania w nich w miarę możliwości zalecanych warunków i sposobów realizacji. Z powyższych rozważań wynika, iż w temacie lekcji możemy zawrzeć informacje nie tylko o treściach nauczania, lecz także o metodach pracy na lekcji, głównym celu zajęć, kształconych umiejętnościach, wykorzystywanych środkach dydaktycznych. Nie oczekuje się, iż nauczyciel będzie zawierał te informacje przy okazji każdego tematu zajęć. Należy to czynić okazjonalnie, w sposób umożliwiający zdiagnozowanie uwzględniania przez nauczyciela zalecanych warunków i sposobów realizacji.

Uznaliśmy także, że **prace uczniów** mogą stanowić źródło informacji na temat realizowanych treści programowych oraz sposobów ich realizacji. Najistotniejszym dowodem właściwego wdrażania podstawy programowej będą **wyniki testów pedagogicznych**.

Elementy podstawy programowej a źródła informacji o monitorowaniu realizacji podstawy programowej

Uważamy, że półroczna autorefleksja nauczyciela, oceniająca stopień realizacji podstawy programowej podczas podsumowujących posiedzeń rady pedagogicznej będzie doskonałym sposobem **monitorowania realizacji treści** szczegółowych podstawy programowej.

Rozdział *Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły* poświęcony był **głównym zadaniem**, wskazanym we wstępie do podstawy programowej dla wszystkich typów szkół.

Naszym zdaniem, monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły winno być przede wszystkim domeną **zespołów przedmiotowych**, ponieważ większość z tych zadań należy realizować w szkole w sposób systemowy. Rozwój kompetencji monitorować powinni wszyscy nauczyciele na swoich przedmiotach, ale należy w pewien sposób zebrać i usystematyzować informacje dotyczące kształcenia kompetencji kluczowych.

Dobrze i efektywnie działające zespoły nauczycielskie mogłyby pokusić się o ocenę postępów uczniów w procesie kształcenia kompetencji kluczowych W cyklu półrocz-

nym i rocznym należałoby wnikliwiej przyjrzeć się kompetencjom uczniów. Warto byłoby przygotowywać informacje dotyczące stopnia opanowania przez uczniów poszczególnych kompetencji i zaprezentować je na zajęciach otwartych oraz na podsumowujących posiedzeniach rady pedagogicznej.

Autorzy poradnika przypisali szczególną rolę umiejętności uczenia się, w związku z tym uważają, iż powinno istnieć narzędzie monitorowania działań nauczycielskich w zakresie wyposażania uczniów w umiejętność uczenia się. Planowe i systemowe wyposażanie uczniów w tę umiejętność powinno być **diagnozowane bezpośrednio w czasie pracy z uczniem**, w formie pytań kierowanych.

Źródłem informacji na temat stopnia opanowania przez uczniów kompetencji kluczowych są również **wyniki egzaminów zewnętrznych**, które sprawdzają większość umiejętności wskazanych we wstępie do podstawy programowej. Doskonałym źródłem informacji o stopniu spełniania wymagań, o których mowa, są też prezentacje **uczniowskich projektów edukacyjnych**. Z całą pewnością wskazane byłoby również zespołowe monitorowanie innych zadań ogólnych szkoły. Warto pokusić się, by w zespołach przedmiotowych ustalić, jakie treści z zakresu np. edukacji medialnej czy edukacji zdrowotnej są w stanie wdrażać nauczyciele poszczególnych przedmiotów. Zapobiegnie to powtarzaniu kształcenia tych samych umiejętności z pominięciem innych. Współpraca umożliwi również prawidłowy przebieg procesu monitorowania. Warto, by w narzędziu do monitorowania działań nauczyciela w zakresie realizacji ogólnych zadań szkoły pojawiły się pytania o sposób wdrażania zadania.

Podobnie jak w przypadku kompetencji kluczowych źródłem informacji na temat realizacji zadań z zakresu edukacji medialnej i zdrowotnej dla potrzeb monitorowania mogą być wynik egzaminu zewnętrznego, umiejętności uczniów prezentowane w czasie pracy metodą projektu, jak również **wytwory pracy uczniów**.

Wspominaliśmy już o tym, że monitorowanie wdrażania systemu wartości wskazanych we wstępie do podstawy programowej, powinno wiązać się z monitorowaniem wdrażania programu wychowawczego szkoły. Monitorowanie procesu kształcenia postaw nie powinno ograniczać się do analizy dokumentu wewnątrzszkolnego, jakim jest program wychowawczy, powinniśmy również przyjrzeć się spójności między **programem wychowawczym a planami pracy wychowawców klasowych**. W zespołach nauczycieli uczących w danej klasie (zespołach klasowych) i w zespołach wychowawczych wskazane byłoby dokonanie wnikliwego sprawdzenia zgodności planów pracy wychowawców klasowych z programem wychowawczym. Z rozważań zawartych w rozdziale poświęconym monitorowaniu efektów realizacji podstawy programowej wynika, że za dobrą realizację zadań związanych z kształtowaniem pożądanych postaw uczniów odpowiadają nie tylko nauczyciele wychowawcy, lecz także „przedmiotowcy”. Stąd dostrzegamy konieczność zaangażowania zespołów nauczycielskich w proces monitorowania wdrażania systemu wartości oraz **efektów działań wychowawczych**.

W szkołach istnieją zespoły klasowe i to na ich barkach spoczywa odpowiedzialność za realizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a więc za pewien aspekt planowania i organizacji indywidualizacji nauczania. Na poziomie kontaktu z uczniem za indywidualizację pracy odpowiada nauczyciel. W związku z tym każdy nauczyciel powinien zadać sobie pytanie, w jaki sposób realizuje zadanie związane z indywidualizacją nauczania.

Źródłem informacji o indywidualizacji nauczania będzie więc dokumentacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz dokumentacja form pomocy udzielanych

uczniowi, owym źródłem może być także plan edukacyjny nauczyciela, arkusze obserwacji prowadzonych przez niego zajęć oraz dokumentacja potwierdzająca dostosowanie wymagań edukacyjnych.

Podstawa programowa dla gimnazjum i liceum wskazuje na szczególną rolę nauczania politechnicznego oraz podkreśla znaczenie uczenia się języków obcych. Przypomnijmy tylko, że zdaniem autorów poradnika, monitorowanie przedmiotów przyrodniczych i ścisłych leży w gestii nauczycieli tych przedmiotów i mieści się, naszym zdaniem, w **monitorowaniu treści i efektów** realizacji podstawy programowej. Podobnie ma się rzecz z monitorowaniem skuteczności nauczania języków obcych.

Monitorowanie zadania związanego ze szczególną rolą języka polskiego rozumieliśmy już jako automatyczną czynność, którą powinien wykonywać każdy nauczyciel. Proces monitorowania w tym przypadku powinien mieć charakter systematyczny, a okresową ocenę stopnia realizacji tego zadania należy powierzyć **dyrektorowi szkoły, który obserwuje zajęcia nauczycieli**.

Jak pisaliśmy w rozdziale *Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły*, nauczyciele, realizując zadanie dotyczące przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym, mogą sygnalizować stosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych na zajęciach, dokonując **w dzienniku lekcyjnym stosownych adnotacji**. Nie widzimy potrzeby tworzenia odrębnego narzędzia do systematycznego monitorowania realizacji tego zadania.

W rozdziale *Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej* rozpatrywaliśmy monitorowanie oceniania na 2 płaszczyznach, dla których wspólną częścią jest podstawa programowa. Wskazywaliśmy na szczególną rolę diagnoz pedagogicznych oraz na konieczność wykorzystania wyników egzaminów zewnętrznych. Mówiliśmy o monitorowaniu efektów działań wychowawczych.

Rozważania pozwoliły na ustalenie, że źródłem informacji, dotyczących stopnia prawidłowości organizowanego w szkole oceniania, mogą być: wypełnione kwestionariusze ankiet dla uczniów, rodziców i nauczycieli, kartoteki testów opracowane przez nauczycieli, adnotacje z zajęć obserwowanych przez dyrektora szkoły itp.

Ocenianie jest jednak przede wszystkim sposobem jakościowego monitorowania realizacji podstawy programowej. Pokazuje efekty i pozwala na ocenę poziomu opanowania przez uczniów wiadomości i umiejętności.

Źródłem informacji o jakościowym monitorowaniu realizacji treści podstawy programowej będą zatem oceny cząstkowe, półroczne i roczne, analizy ilościowe i jakościowe diagnoz i badań wyników nauczania, w tym egzaminów próbnych, a ostatecznie analizy i interpretacje wyników egzaminów zewnętrznych.

Dokumentowanie monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym

W rozdziale poświęconym monitorowaniu gospodarowania czasem edukacyjnym pokrótce omówiliśmy ramowe plany nauczania dla poszczególnych etapów edukacyjnych, szanse i zagrożenia związane z ich realizacją oraz przyjrzeliliśmy się możliwościom monitorowania zapisów ramowych planów nauczania w kontekście realizacji podstawy programowej. Ustaliliśmy, iż nauczyciel powinien czuć się odpowiedzialny za ilościowe monitorowanie podstawy programowej swojego przedmiotu w kontekście ramowych planów nauczania, cyklicznie monitorować liczbę zrealizowanych przez siebie godzin i w przypadku, gdy dostrzeżenie zagrożenie związane z niezrealizowaniem wymaganej

liczby zajęć, zgłaszać ów fakt dyrektorowi. Informacje tak zgromadzone powinny być potwierdzone wyrywkową kontrolą dyrektora. Dyrektor w cyklu półrocznym i rocznym powinien dokonać sprawdzenia liczby godzin wypracowanych przez każdego nauczyciela.

Źródłami informacji będą więc w tym przypadku dzienniki lekcyjne, dzienniki zajęć rewalidacyjnych, informacje przekazane przez nauczycieli, kalendarz roku szkolnego, kalendarz imprez szkolnych, trzyletnie plany nauczania.

Dokumentowanie działań w zakresie monitorowania wdrażania zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej

Dokumentowanie działań w tym zakresie nie zawsze wymaga tworzenia odrębnych narzędzi. Uważamy, że źródłem informacji mogą być wspomniane już przez nas zapisy w dziennikach lekcyjnych i dziennikach zajęć pozalekcyjnych. Warunki i sposoby realizacji to cenne informacje, które powinny znaleźć się w planach pracy edukacyjnej poszczególnych nauczycieli. Dokumentem potwierdzającym zgodność wdrażania podstawy programowej z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji może być również harmonogram imprez i wycieczek szkolnych, dokumentacja pracy zespołów nauczycielskich czy dokumentacja uczniowskich projektów edukacyjnych. Pewne informacje dotyczące respektowania zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej możemy odnaleźć w wytworach prac uczniów i ich zeszytach przedmiotowych.

Niemniej proponujemy w półrocznym i rocznym arkuszu monitorowania uwzględnienie pytań dotyczących wdrażania zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej. Uważamy takie działanie za celowe, chociażby do czasu nabrania przez nauczycieli kompetencji w zakresie respektowania zapisów podstawy programowej.

Jakie zatem doświadczenia mają pan i pani Nowak w zakresie dokumentowania realizacji zadań wynikających z podstawy programowej?

Przykład

Pani Nowak uświadomiła sobie, że dotychczas nie przywiązywała wagi do właściwego dokumentowania działań związanych z wdrażaniem podstawy programowej. Zauważyła, że zbyt mało uwagi poświęcała redagowaniu tematów lekcji. Postanowiła zadbać o to, by w miarę możliwości formułować tematy zajęć, uwzględniając informacje o stosowanych metodach pracy.

Przykład

Pan Nowak, jako przewodniczący zespołu przedmiotowego, postanowił zaproponować jego członkom uwzględnienie w planie pracy zespołu zadania dotyczącego dokumentowania realizacji ogólnych zadań szkoły.

Właściwy przebieg monitorowania wynika z dobrej organizacji tego procesu i celności zadań dla poszczególnych nauczycieli, zespołów nauczycielskich i dyrektora.

Zapamiętaj!

1. Nie wszystkie działania związane z monitorowaniem realizacji podstawy programowej wymagają tworzenia odrębnych narzędzi.
2. Dokumentowanie działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej należy ograniczyć do niezbędnego minimum.
3. Celowym jest użycie narzędzi monitorowania w cyklu półrocznym i rocznym.

Co wynika z rozdziału poświęconego dokumentowaniu realizacji zadań z podstawy programowej dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- dobierając program nauczania lub opiniując program, sprawdza jego zgodność z podstawą programową,
- opracowuje plan pracy edukacyjnej, zawierający informacje dotyczące wymagań z podstawy programowej, realizowanych zadań ogólnych i zalecanych warunków i sposobów realizacji,
- systematycznie monitoruje przebieg procesu dydaktycznego,
- ocenia postępy edukacyjne uczniów zgodnie z wewnątrzszkolnymi zasadami oceniania,
- indywidualizuje pracę z uczniami,
- kształtuje postawy uczniów wskazane w podstawie programowej,
- monitoruje liczbę zrealizowanych godzin,
- realizuje treści przedmiotowe zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji,
- ma świadomość treści edukacyjnych, które można skorelować,
- podchodzi refleksyjnie do szkolnego systemu oceniania,
- planuje i realizuje przedsięwzięcia, umożliwiające realizację treści podstawy programowej zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji,
- dokumentuje swoje działania w tym zakresie.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- kontroluje monitorowanie realizacji podstawy programowej, prowadzone przez nauczycieli i zespoły nauczycielskie,
- monitoruje wdrażanie podstawy programowej, ze szczególnym uwzględnieniem zgodności działań z ramowymi planami nauczania,
- w cyklu półrocznym i rocznym dokumentuje realizację podstawy programowej,
- stara się do niezbędnego minimum ograniczyć procedurę dokumentowania działań w zakresie monitorowania.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- uczestniczy w prawidłowo przebiegającym procesie kształcenia,
- zyskuje czas, który nauczyciele oszczędzili w optymalnie zorganizowanym procesie dokumentowania działań związanych z monitorowaniem podstawy programowej.

Monitorowanie i dokumentowanie działań w tym zakresie służy przede wszystkim zapewnieniu uczniowi udziału w prawidłowo przebiegającym procesie kształcenia, z uwzględnieniem potrzeb i możliwości jego indywidualnego rozwoju.

Narzędzia monitorowania podstawy programowej

Rozdział ten poświęcimy przede wszystkim propozycjom narzędzi służących monitorowaniu podstawy programowej. Zastanowimy się nad zależnością między celem monitorowania w kontekście różnych aspektów monitorowania a trafnym doбором narzędzi. Przypomnimy o zasadach, które powinny obowiązywać osobę planującą, organizującą, prowadzącą i analizującą wyniki badania. Postaramy się wskazać wiarygodne źródła, dotyczące możliwości pozyskania narzędzi do monitorowania realizacji podstawy programowej. Zaproponujemy narzędzia monitorowania, dbając o to, by ograniczyć do niezbędnego minimum dokumentację związaną z monitorowaniem podstawy programowej.

Zasady tworzenia narzędzi monitorowania

Punktem wyjścia do prawidłowego przeprowadzenia monitorowania musi być wyraźnie określony **cel badania**. Bez świadomości celu, zarówno prowadzący badanie, jak i respondenci, nie identyfikują się z badaniem, zatem monitorowanie ma tylko wtedy sens, gdy wszyscy jego uczestnicy mają świadomość użyteczności monitorowania. Proponując narzędzia, kierować będziemy się aspektami monitorowania wskazanymi w rozdziale *Różne aspekty monitorowania oraz ich znaczenie dla rozwoju ucznia*, a więc monitorowaniu poddamy realizację treści oraz głównych zadań szkoły. W przykładowym narzędziu uwzględnimy monitorowanie efektów oraz zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej. Ponadto przedstawimy propozycję narzędzi, które pozwolą na monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym.

Zasady obowiązujące w czasie monitorowania:

- triangulacja,
- rzetelność,
- trafność.

W czasie prowadzenia monitorowania powinno się uwzględnić określone zasady, dzięki którym prowadzone badanie będzie wiarygodne i wewnętrznie spójne. Pierwszą istotną zasadą jest **zasada triangulacji**, którą powinnyśmy identyfikować jako konieczność pozyskiwania danych, informacji z różnych źródeł lub z wykorzystaniem różnych metod ich gromadzenia. W końcu triangulacja może polegać na tym, iż różne osoby zbierają dane czy informacje. Ważną zasadą jest również **rzetelność**, która przyczynia się przede wszystkim do tego, że badanie jest spójne. Rzetelność możemy osiągać w różny sposób, np. poprzez adekwatny dobór próby badawczej, posługiwanie się „zblizonymi” narzędziami, czyli takimi, w których uzyskamy odpowiedzi na to samo pytanie z różnych źródeł i punktów widzenia. Rzetelność osiąga się także poprzez profesjonalizm osób prowadzących badanie oraz wiarygodność i autentyczność zgromadzonych informacji, danych. O merytoryczności monitorowania decyduje jego **trafność**. Monitorowaniu powinniśmy poddać to, co rzeczywiście wymaga diagnozy i na temat czego mamy wystarczającą wiedzę, by zadać trafne pytanie.

Jak dobrze wybrać narzędzie monitorowania?

Przy wyborze narzędzi monitorowania najistotniejszym kryterium powinien być dla nas cel monitorowania, ale nie wolno zapominać również o innych czynnikach warunkujących trafny dobór narzędzia. Musimy więc uwzględnić typ i specyfikę szkoły, w której prowadzone jest badanie. Monitorowanie wdrażania podstawy programowej w wielu szkołach przebiega od pewnego czasu. W związku z tym funkcjonują już propozycje różnych narzędzi. Ważne jest, byśmy do tych propozycji, podobnie jak tych przedstawionych w niniejszym poradniku, podchodzili w sposób refleksyjny, uwzględ-

nijając przede wszystkim to, co ma być przedmiotem badania. Jedne z najbardziej poprawnych metodycznie i merytorycznie propozycji narzędzi odnajdziemy na stronie internetowej Systemu Ewaluacji Oświatowej, poświęconej nadzorowi pedagogicznemu (www.npseo.pl). Przygotowaniem tych narzędzi zajmowali się przeszkoleni ewaluatorzy, więc są to narzędzia, którym możemy zaufać, bowiem przygotowywane zostały przez osoby kompetentne. Nie oznacza to jednak, że są uniwersalne i pozwolą na realizację celów założonych przez osobę prowadzącą badanie.

Za wybór narzędzia, przy pomocy którego prowadzone jest w szkole badanie, odpowiada dyrektor. Każde badanie prowadzone na terenie szkoły musi odbywać się za jego wiedzą i zgodą. Nawet nauczyciel, który na własne potrzeby wykorzystuje przygotowane przez siebie narzędzie, powinien poinformować o tym dyrektora i uzyskać jego akceptację.

Dlaczego warto monitorować realizację podstawy programowej w cyklu półrocznym i rocznym?

Mówiąc o różnych aspektach monitorowania, sugerowaliśmy stworzenie narzędzia, które umożliwi ich zdiagnozowanie w cyklu półrocznym i rocznym. Szczególnie istotne wydaje nam się narzędzie do monitorowania realizacji podstawy programowej w cyklu półrocznym, gdyż będzie to dobry moment na dostrzeżenie słabych i mocnych stron realizacji podstawy programowej, zaplanowanie i podjęcie ewentualnych działań naprawczych, podzielenie się dobrymi praktykami, związanymi z wdrażaniem podstawy programowej. Proponujemy zatem narzędzia monitorujące realizację podstawy programowej do wykorzystania w I półroczu roku szkolnego. Sądzymy, że bez trudności można je zmodyfikować na potrzeby zbadania realizacji podstawy programowej w cyklu rocznym lub w cyklu edukacyjnym. Diagnoza realizacji podstawy programowej w cyklu rocznym wymaga zmodyfikowania arkusza monitorowania w taki sposób, by nauczyciel i zespoły nauczycielskie mogły pokazać wartość dodaną swoich działań w zakresie wdrażania podstawy programowej.

Co proponujemy?

Uznaliśmy także za stosowne, by zaproponować 3 rodzaje narzędzi: arkusz monitorowania realizacji podstawy programowej dla nauczyciela, zespołów przedmiotowych i dyrektora szkoły. Przedstawimy również propozycje innych narzędzi do diagnoz, które można stworzyć i wykorzystać, aby uwiarygodnić badanie i przestrzegać zasad triangulacji, rzetelności i trafności.

Pobieżna analiza narzędzi może wywołać wrażenie, że są one do siebie niezmiernie podobne i w zasadzie dotyczą tego samego. Przygotowując tak narzędzia, kierowaliśmy się przede wszystkim potrzebą spojrzenia na te same zagadnienia z różnych punktów widzenia, nade wszystko z punktu widzenia nauczyciela, zespołów nauczycielskich i dyrektora szkoły.

Pamiętajmy, że dla uzyskania rzetelnego obrazu realizacji podstawy programowej, o pewne aspekty możemy pytać również uczniów, np. o zalecane warunki i sposoby realizacji podstawy programowej, o metody czy formy pracy na zajęciach. Uczniowie mogą stać się też dla nas, w kontekście monitorowania, źródłem informacji o efektach realizacji ogólnych zadań szkoły. Również inna dokumentacja szkolna, np. dzienniki lekcyjne, dzienniki zajęć pozalekcyjnych, dzienniki zajęć rewalidacyjnych, dydaktyczno-wyrównawczych, korekcyjno-kompensacyjnych, dziennik biblioteki szkolnej, dziennik świetlicy szkolnej, dokumentacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej, kronika szkolna, materiały wypracowane przez uczniów metodą projektów, dokumentacja wy-

cieczek szkolnych, strona internetowa szkoły itp. mogą być źródłem wiedzy w procesie monitorowania.

Proponowane przez nas narzędzia nie mają charakteru uniwersalnego. Z całą pewnością istnieje konieczność ich modyfikowania pod kątem potrzeb określonej szkoły. Nie zakładamy również, że muszą być one wykorzystywane w całości, ale wykorzystane w ten sposób, naszym zdaniem, umożliwią uzyskanie w miarę pełnego obrazu stanu realizacji podstawy programowej.

Zdajemy sobie sprawę, że nauczyciel zobligowany do wypełnienia arkuszy monitorowania, będzie miał dużo pracy, ale być może wypełniony arkusz ograniczy inną sprawozdawczość nauczyciela, związaną np. z podsumowaniem półrocza lub roku szkolnego. Dobrze przygotowany plan dydaktyczny, uwzględniający treści z podstawy programowej, ogólne zadania szkoły, zalecane warunki i sposoby realizacji, z pewnością wesprze nauczyciela w wykazaniu prawidłowej realizacji podstawy programowej. Rzetelnie wypełnione proponowane przez nas arkusze monitorowania dadzą dyrektorowi szkoły gwarancję, że nauczyciele znają nie tylko wymagania przedmiotowe, lecz także realizują ogólne zadania szkoły.

Proponowane narzędzia monitorowania podstawy programowej

Poniższe narzędzia są opracowaniem własnym autorów poradnika.

**ARKUSZ MONITOROWANIA
REALIZACJI PODSTAWY PROGRAMOWEJ
DLA NAUCZYCIELA**

Cel główny: monitorowanie realizacji podstawy programowej z (przedmiot)
w (klasie) w I półroczu roku szkolnego

Cele kierunkowe:

- opis i analiza realizacji treści przedmiotowych,
- opis i analiza realizacji głównych zadań szkoły,
- opis i analiza efektów realizacji podstawy programowej,
- opis i analiza gospodarowania czasem edukacyjnym,
- opis i analiza zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej.

Pytania kluczowe:

W jaki sposób odbywa się planowanie pracy w zakresie wdrażania podstawy programowej?

W jaki sposób przebiega realizacja podstawy programowej?

Jakie są efekty realizacji podstawy programowej?

Prowadzący zajęcia

Droga Koleżanko, Drogi Kolego!

Zwracam się do Pani/Pana z prośbą o rzetelne wypełnienie poniższego arkusza monitorowania realizacji podstawy programowej. Wypełniony arkusz powoli nam na wnikliwą diagnozę działań podejmowanych w związku z realizacją zapisów tego dokumentu. Opracowany przez Panią/Pana arkusz wesprze moje działania w obszarze monitorowania wdrażania podstawy programowej w naszej szkole. Uprzejmie proszę o przedłożenie w kancelarii szkoły uzupełnionego arkusza w terminie 7 dni przed planowanym podsumowującym posiedzeniem Rady Pedagogicznej.

Dziękuję za terminowe i sumienne wypełnienie arkusza

Dyrektor szkoły Jan Skuteczny

A. Monitorowanie realizacji treści z podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	
1. Z jakich źródeł informacji korzystał/a Pan/Pani, zdobywając wiedzę na temat nowej podstawy programowej?		
2. W jakich formach doskonalenia, poświęconych nowej podstawie programowej uczestniczył/a Pan/Pani w I półroczu roku szkolnego		
3. Jak wykorzystuje Pan/Pani na etapie planowania i realizacji pracy pedagogicznej posiadane wiadomości i nabyte umiejętności w zakresie wdrażania podstawy programowej?		
4. Czy w planie pracy dydaktycznej uwzględnił/a Pan/Pani informacje dotyczące wymagań szczegółowych z podstawy programowej?	TAK	NIE

5. Czy w planie pracy dydaktycznej uwzględnił/a Pan/Pani informacje dotyczące zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej?	TAK	NIE
6. Jakiego rodzaju modyfikacji dokonywał/a Pan/Pani w planie pracy dydaktycznej?		
7. Co stanowiło powód wprowadzania zmian w planie pracy dydaktycznej?		
8. Jakie korzyści dla rozwoju ucznia przyniosły wprowadzone modyfikacje?		
9. Czy prowadzi Pan/Pani obowiązujący w szkole arkusz monitorowania realizacji treści programowych?	TAK	NIE
10. Jakie działania planuje Pan/Pani podjąć w II półroczu bieżącego roku szkolnego w związku z wdrażaniem treści podstawy programowej?		

B. Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela
1. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia umiejętności czytania?	
2. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia myślenia matematycznego?	
3. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia myślenia naukowego?	
4. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia umiejętności komunikowania się w języku ojczystym i języku/językach obcych?	
5. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi?	
6. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia umiejętności uczenia się?	
7. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie kształcenia umiejętności pracy zespołowej?	
8. Na kształcenie, której/których z kompetencji kluczowych zamierza Pan/Pani zwrócić szczególną uwagę w II półroczu?	
9. Na czym polegała Pana/Pani współpraca z biblioteką szkolną?	

10. Jakie działania zamierza Pan/Pani podjąć w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji medialnej?	
11. Jakie zadania z zakresu edukacji prozdrowotnej zrealizował/a Pan/Pani?	
12. Jakie działania zamierza Pan/Pani podjąć w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji prozdrowotnej?	
13. Do kształcenia których ze wskazanych we wstępie do podstawy programowej wartości przywiązywał/a Pan/Pani największą wagę?	
14. Na kształcenie których wartości zamierza Pan/Pani zwrócić szczególną uwagę w II półroczu?	

C. Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela
1. Jak ocenia Pan/Pani poziom zgodności obszarów aktywności wskazanych w PSO z wymaganiami podstawy programowej Pana/Pani przedmiotu? Co o tym świadczy?	
2. W jaki sposób zapoznał/a Pan/Pani uczniów z PSO?	
3. W jaki sposób dokonuje Pan/Pani bieżącego oceniania uczniów?	
4. Jaką informację zwrotną otrzymują od Pana/Pani uczniowie?	
5. W jakim stopniu przekazywana przez Pana/Panią informacja dotycząca postępów edukacyjnych ucznia dociera do jego rodziców?	
6. W jaki sposób informacja zwrotna przekazywana przez Pana/Panią wpłynęła na rozwój ucznia? (można podać przykład, przykłady)	
7. W jaki sposób dokonał/a Pan/Pani diagnozy wstępnej i etapowej poziomu wiadomości i umiejętności uczniów?	
8. Jak ocenia Pan/Pani przyrost wiadomości i umiejętności swoich uczniów w kontekście diagnoz: wstępnej i etapowej?	
9. W jaki sposób wspierał/a Pan/Pani swoich uczniów w pokonywaniu trudności dydaktycznych?	
10. W jaki sposób wspierał/a Pan/Pani swoich uczniów w rozwijaniu ich uzdolnień?	

11. Jak wykorzystał/a Pan/Pani wnioski z analizy i interpretacji wyników egzaminu zewnętrznego w pracy dydaktycznej?	
12. W które ze wskazanych we wstępie do podstawy programowej wartości i postaw, Pana/Pani zdaniem, zostali wyposażeni już uczniowie?	

D. Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	
1. Jaką liczbę godzin swojego przedmiotu zrealizował/a Pan/Pani w I półroczu?		
2. Jakiej liczby godzin swojego przedmiotu nie zrealizował/a Pan/Pani w I półroczu i z jakich przyczyn?		
3. Czy zgłaszał/a Pan/Pani potrzebę wprowadzenia zmian wynikających z niezrealizowania zaplanowanej liczby godzin?	TAK	NIE
4. Jeśli na pytanie 3 odpowiedział/a Pan/Pani twierdząco, to jakie sposoby rozwiązania problemu związanego z niezrealizowaniem zaplanowanej liczby godzin Pan/Pani proponuje?		
5. W jaki sposób uwzględni Pan/Pani zapisy związane z gospodarowaniem czasem edukacyjnym wskazane we fragmencie zalecane warunki i sposoby realizacji?		
6. Jak ocenia Pan/Pani swoje działania w zakresie efektywnego wykorzystania czasu na prowadzonych przez siebie zajęciach?		

Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela
1. Które ze wskazanych w zalecanych warunkach i sposobach realizacji form i metod pracy wykorzystywał/a Pan/Pani na zajęciach?	
2. Jakie działania podejmował/a Pan/Pani w zakresie zwiększania szans edukacyjnych uczniów zdolnych i uczniów mających trudności w nauce?	
3. W jaki sposób stymulował/a Pan/Pani naturalną dociekliwość poznawczą uczniów?	
4. Jakie działania podejmuje Pan/Pani w celu zaangażowania ucznia w proces nauczania – uczenia się?	

Wnioski do dalszej pracy w II półroczu roku szkolnego:

.....

.....

.....

.....

.....
(data)

.....
(podpis nauczyciela)

Komentarze i objaśnienia do arkusza

Część A

Pytania 1-3 podkreślają konieczność systematycznej pracy wszystkich nauczycieli nad doskonaleniem umiejętności wdrażania podstawy programowej. Warto pamiętać o tym, że formą doskonalenia może być również praca samokształceniowa nauczyciela bądź jego zaangażowanie w działania sieci współpracy i samokształcenia, proponowane przez ośrodki doskonalenia nauczycieli. Celem tak skonstruowanych pytań jest m.in. pozyskanie informacji dotyczących celowości i przydatności systematycznego rozwoju nauczyciela.

Pytania 4 i 5 to pytania o zawartość planów edukacyjnych, tworzonych przez nauczycieli. Wydaje nam się celowym zamieszczenie w planie edukacyjnym informacji o tym, które treści szczegółowe z podstawy programowej oraz jakie procedury osiągania założonych celów edukacyjnych proponuje nauczyciel przy planowanych treściach/materiałach nauczania. Pozwoli to na refleksyjne wdrażanie podstawy programowej, a z drugiej strony ułatwi nauczycielowi monitorowanie tego procesu.

Pytania 6-8 to pytania o modyfikacje wprowadzone w planie edukacyjnym. Wydają się one celowe wówczas, gdy determinowane są potrzebami uczniów i wpływają na ich rozwój. Większość planów edukacyjnych jest modyfikowana przez nauczycieli w ciągu roku szkolnego.

Pytanie 9 to pytanie o systematyczne monitorowanie realizacji treści programowych.

Pytanie 10 to pytanie o działania doskonalące, służące efektywnemu wdrażaniu treści podstawy programowej.

Część B

Pytania 1-7 to pytania o działania nauczyciela związane z kształceniem kompetencji kluczowych, wskazanych we wstępie do podstawy programowej dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum.

Pytanie 8 to pytanie o tę kompetencję lub te kompetencje, na kształceniu których, zdaniem nauczyciela, powinien on się skupić w dalszej pracy. Pytanie 8 zachęci nauczyciela do refleksji nad tym, jak kształci on kompetencje kluczowe. Odpowiedź na pytanie może z jednej strony być odpowiedzią wskazującą, jakie kompetencje, z punktu widzenia własnego przedmiotu, uważa nauczyciel za ważne, z drugiej zaś przemyśleniem, które z kompetencji kluczowej poświęcił najmniej czasu.

Pytania 9-10 są związane z realizacją edukacji medialnej i dalszymi planami w tym obszarze. Zagadnienia te wyeksponowane są we wstępie do podstawy programowej.

Pytania 11-12 są związane z realizacją edukacji zdrowotnej i dalszymi planami nauczyciela w tym zakresie; edukacja zdrowotna określona została jako zadanie szkoły w części wstępnej do podstawy programowej.

Pytania 13-14 to pytania o działania nauczyciela związane z kształceniem postaw wskazanych we wstępie do podstawy programowej dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum oraz dalsze plany w tym zakresie.

Część C

Pytania 1-2 to pytania o zgodność Przedmiotowego Systemu Oceniania z wymaganiami podstawy programowej oraz o sposób zapoznania uczniów z PSO.

Pytania 3-6 dotyczą bieżącego oceniania uczniów oraz sposobów przekazywania uczniowi i jego rodzicom informacji na temat umiejętności, które posiadał uczeń, umie-

jętności, nad którymi powinien jeszcze pracować, jak należy poprawić błędy i niedociągnięcia oraz co powinien zrobić dalej, by nauczyć się tego, czego nie umie, i jak ma dalej pracować. Po raz kolejny pragniemy przypomnieć, iż informację dotyczącą oceniania nauczyciele odnajdą w artykule Zbigniewa Marciniaka *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*⁹⁸.

Pytania 7-8 to pytania o sposób prowadzenia diagnoz edukacyjnych oraz wykorzystywanie ich wyników dla rozwoju ucznia.

Pytania 9-10 dotyczą działań podejmowanych przez nauczyciela w obszarze indywidualizacji pracy z uczniem mającym trudności w nauce i uczniem zdolnym tak, aby każdy z nich osiągnął sukces edukacyjny.

Pytanie 11 to pytanie o sposób wykorzystywania wniosków z analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych dla rozwoju ucznia.

Pytanie 12 to pytanie o efekty działań nauczyciela w sferze wychowawczej.

Część D

Pytania 1-3 to pytania o realizację godzin przedmiotu nauczanego przez nauczyciela, wskazanych w ramowych planach nauczania.

Pytanie 4 to pytanie kierowane do tych nauczycieli, którzy zgłosili problemy z realizacją godzin zaplanowanych na I półrocze; w pytaniu oczekuje się od nauczyciela wskazania propozycji rozwiązania problemu niezrealizowanych godzin.

Pytanie 5 dotyczy tych przedmiotów, dla których w zalecanych warunkach i sposobach realizacji znajdują się sugestie na temat gospodarowania czasem edukacyjnym.

Pytanie 6 to pytanie o osobistą refleksję nauczyciela, związaną z efektywnym wykorzystaniem czasu na zajęciach edukacyjnych; warto, by ocena została zweryfikowana w zestawieniu z innym źródłem, np. obserwacją dyrektora czy lekcją otwartą.

Część E

Pytanie 1 to pytanie o formy i metody pracy wykorzystywane przez nauczyciela zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji podstawy programowej.

Pytanie 2 to pytanie o indywidualizację pracy z uczniem zdolnym i uczniem mającym trudności w nauce.

Pytanie 3 to pytanie o sposoby rozbudzania dociekliwości poznawczej i zainteresowań ucznia.

Pytanie 4 to pytanie o działania sprzyjające aktywnemu uczestnictwu ucznia w procesie nauczania – uczenia się.

⁹⁸ Podstawa programowa z komentarzami. Język polski. Tom 2, s. 11.

**ARKUSZ MONITOROWANIA
REALIZACJI PODSTAWY PROGRAMOWEJ
DLA ZESPOŁU NAUCZYCIELI**

Cel główny: monitorowanie realizacji podstawy programowej w zespole nauczycieli w I półroczu roku szkolnego

Cele kierunkowe:

- opis i analiza realizacji treści przedmiotowych,
- opis i analiza realizacji głównych zadań szkoły,
- opis i analiza efektów realizacji podstawy programowej,
- opis i analiza gospodarowania czasem edukacyjnym,
- opis i analiza zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej.

Pytania kluczowe:

W jaki sposób odbywa się planowanie pracy związanej z wdrażaniem podstawy programowej?

W jaki sposób przebiega realizacja podstawy programowej?

Jakie są efekty realizacji podstawy programowej?

Członkowie zespołu:

-
-
-
-
-

Droży Państwo!

Zwracam się do Państwa z prośbą o rzetelne wypełnienie poniższego arkusza monitorowania podstawy programowej. Wypełniony arkusz powoli mi na wnikliwą diagnozę działań podejmowanych przez zespoły nauczycielskie w związku z realizacją zapisów podstawy programowej. Opracowany przez Państwa arkusz wesprze moje działania w obszarze monitorowania wdrażania podstawy programowej w naszej szkole. Uprzejmie proszę przewodniczącego zespołu o przedłożenie w kancelarii szkoły uzupełnionego arkusza w terminie 7 dni przed planowanym podsumowującym posiedzeniem Rady Pedagogicznej.

Dziękuję za terminowe i sumienne wypełnienie arkusza

Dyrektor szkoły Jan Skuteczny

A. Monitorowanie realizacji treści z podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczycieli
1. W jaki sposób zespół wspierał nauczycieli w procesie planowania i realizacji treści przedmiotowych podstawy programowej?	
2. Jakie formy kształcenia, poświęcone nowej podstawie programowej, odbyły się w I półroczu roku szkolnego	
3. Jakie przedsięwzięcia wspierające realizację wymagań szczegółowych z podstawy programowej zrealizował zespół?	

4. Jakie korzyści dla rozwoju edukacyjnego ucznia przyniosła współpraca nauczycieli w Państwa zespole?	
--	--

B. Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczycieli
1. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia umiejętności czytania?	
2. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia myślenia matematycznego?	
3. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia myślenia naukowego?	
4. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia umiejętności komunikowania się w języku ojczystym i języku/językach obcych?	
5. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi?	
6. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia umiejętności uczenia się?	
7. Jakie działania podejmowali członkowie zespołu w zakresie kształcenia umiejętności pracy zespołowej?	
8. Na kształcenie której/których z kompetencji kluczowych zamierza Państwo zwrócić szczególną uwagę w II półroczu?	
9. Które treści z zakresu edukacji medialnej udało się zrealizować członkom Państwa zespołu?	
10. Jakie działania zamierza Państwo podjąć w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji medialnej?	
11. Jakie zadania z zakresu edukacji prozdrowotnej zrealizował Państwa zespół?	
12. Jakie działania zamierza Państwo podjąć w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji prozdrowotnej?	
13. Jak oceniają Państwo zgodność opracowanych przez siebie planów pracy wychowawczej z programem wychowawczym szkoły?	

14. W jaki sposób jako nauczyciele przedmiotów wspierali Państwo realizację treści wychowawczych wpisanych w podstawę programową?	
15. Jak oceniają Państwo efektywność podejmowanych działań wychowawczych?	
16. Jakie korzyści dla rozwoju ucznia dostrzegają Państwo w pracy wychowawczej?	
17. W jaki sposób planowali Państwo indywidualizację nauczania?	
18. W jaki sposób członkowie zespołu indywidualizowali proces nauczania?	
19. Co Państwa zdaniem można usprawnić, by zapewnić uczniom optymalne możliwości rozwoju?	

C. Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczycieli
1. Jakie efekty edukacyjne uzyskali Państwo uczniowie?	
2. Jakie czynniki brali Państwo pod uwagę, dokonując oceny półrocznej uczniów?	
3. Jaką informację zwrotną wraz z oceną półroczną otrzymali od Państwa uczniowie?	
4. W jaki sposób przekazali Państwo informację dotyczącą ocen półrocznych rodzicom ucznia?	
5. W jaki sposób dokonali Państwo diagnoz wstępnych i etapowych poziomu wiadomości i umiejętności uczniów?	
6. Jak oceniają Państwo przyrost wiadomości i umiejętności swoich uczniów w kontekście wyników diagnoz: wstępnej i etapowej?	
7. W jaki sposób wspierali Państwo swoich uczniów w pokonywaniu trudności dydaktycznych?	
8. W jaki sposób wspierali Państwo swoich uczniów w rozwijaniu ich uzdolnień?	
9. Jak wykorzystali Państwo wnioski z analizy i interpretacji wyników egzaminu zewnętrznego w pracy dydaktycznej?	
10. W które ze wskazanych we wstępie do podstawy programowej wartości i postawy, Państwa zdaniem, zostali wyposażeni już uczniowie?	

D. Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczycieli	
1. Jaką liczbę godzin zrealizowali Państwo w I półroczu ze swoich przedmiotów w poszczególnych klasach?		
2. Jakiej liczby godzin nie udało się Państwu zrealizować z przedmiotów w poszczególnych klasach w I półroczu i z jakich przyczyn?		
3. Czy zgłaszali Państwo potrzebę wprowadzania zmian wynikających z niezrealizowania zaplanowanej liczby godzin?	TAK	NIE
4. Jeśli na pytanie 3 odpowiedzieli Państwo twierdząco, to jakie sposoby rozwiązania problemu związanego z niezrealizowaniem zaplanowanej liczby godzin Państwo proponują?		
5. Jak oceniają Państwo swoje działania w kategoriach efektywnego wykorzystania czasu na zajęciach pozalekcyjnych oraz w trakcie realizowanych przez siebie przedsięwzięć?		

E. Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	
1. Które ze wskazanych w zalecanych warunkach i sposobach realizacji form i metod pracy wykorzystywali nauczyciele zespołu na zajęciach?		
2. Jakie działania podejmowali Państwo w zakresie zwiększania szans edukacyjnych uczniów zdolnych i uczniów mających trudności w nauce?		
3. W jaki sposób stymulowali Państwo naturalną dociekliwość poznawczą uczniów?		
4. Jakie działania podejmują Państwo w celu zaangażowania ucznia w proces nauczania – uczenia się?		

Wnioski do dalszej pracy w II półroczu roku szkolnego:

.....

.....

(data)

.....
 Podpisy członków zespołu

.....

Komentarze i objaśnienia do arkusza

Część A

Pytanie 1 to pytanie o proces wspierania nauczycieli – członków zespołu na etapie planowania i realizacji planów edukacyjnych.

Pytanie 2 to pytanie o działania zespołu w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli w zakresie wdrażania podstawy programowej.

Pytanie 3 to pytanie o zrealizowane przedsięwzięcia, np. spotkania, wycieczki, konkursy, projekty edukacyjne, przygotowane plansze, pomoce dydaktyczne, gazetki, które wspierały wdrażanie podstawy programowej.

Pytanie 4 to pytanie o efekty pracy zespołu oraz ich znaczenie dla rozwoju uczniów.

Część B

Pytania 1-7 to pytania o działania zespołu związane z kształceniem kompetencji kluczowych wskazanych we wstępie do podstawy programowej dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum.

Pytanie 8 to pytanie o tę kompetencję lub te kompetencje, na kształceniu których, zdaniem członków zespołu, powinien on się skupić w dalszej pracy.

Pytania 9-10 są związane z realizacją edukacji medialnej i dalszymi planami nauczycieli w tym obszarze.

Pytania 11-12 są związane z realizacją edukacji zdrowotnej i dalszymi planami nauczycieli – członków zespołu w tym zakresie.

Pytania 13-16 to pytania o działania nauczycieli związane z kształceniem postaw; wymagają one od zespołu oceny zgodności planów pracy wychowawców klasowych z programem wychowawczym szkoły oraz efektywności działań wychowawczych podejmowanych przez zespół; pytania wymagają znajomości i refleksyjnego podejścia nauczycieli do wartości wskazanych w podstawie programowej w kontekście nauczanego przez nauczyciela przedmiotu; konieczne jest również wskazanie wpływu oddziaływań wychowawczych na rozwój ucznia.

Pytania 17-18 to pytania o realizację indywidualizacji procesu nauczania.

Pytanie 19 to pytanie o dalsze plany, których celem jest zapewnienie optymalnego rozwoju uczniów.

Część C

Pytania 1-4 to pytania o sposoby oceniania uczniów, osiągnięte przez nich wyniki oraz sposoby przekazywania uczniom i ich rodzicom informacji zwrotnej, dotyczącej efektów kształcenia.

Pytania 5-6 to pytania o sposób prowadzenia diagnoz edukacyjnych oraz o wykorzystywanie wyników prowadzonych analiz dla rozwoju uczniów.

Pytania 7-8 to pytania dotyczące działań podejmowanych przez członków zespołu w obszarze indywidualizacji pracy z uczniem mającym trudności w nauce i uczniem zdolnym; pytania ograniczone zostały do sposobów indywidualizacji pracy z uczniem, ponieważ naszym zdaniem praca w zespole sprzyjać powinna wymianie doświadczeń w indywidualizowaniu pracy z uczniem.

Pytanie 9 to pytanie o sposób wykorzystywania przez zespół wniosków z analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych dla rozwoju uczniów.

Pytanie 10 to pytanie o efekty działań nauczycieli – członków zespołu w sferze wychowawczej; niemal identyczne pytanie kierowane było do indywidualnego nauczyciela; pytanie w arkuszu dla zespołu służyć ma dyskusji na temat postaw uczniów oraz ustaleniu wspólnych kierunków oddziaływań wychowawczych.

Część D

Pytania 1-3 to pytania o realizację godzin z przedmiotów nauczanych przez członków zespołu, wskazanych w ramowych planach nauczania.

Pytanie 4 to pytanie kierowane do tych zespołów, których członkowie zgłaszali problemy z realizacją zaplanowanych na I półrocze godzin; w pytaniu oczekuje się wskazania propozycji rozwiązania problemu niezrealizowanych godzin.

Pytanie 5 to pytanie o zespołową refleksję nauczycieli, związaną z efektywnym wykorzystaniem czasu na zajęciach lekcyjnych, pozalekcyjnych oraz w trakcie realizowanych przedsięwzięć; pytanie sprzyjać będzie wymianie doświadczeń w zakresie sposobów umiejętnego gospodarowania czasem na zajęciach z uczniami.

Część E

Pytanie 1 to pytanie o formy i metody pracy wykorzystywane przez nauczycieli zespołu zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji podstawy programowej.

Pytanie 2 to pytanie o indywidualizację pracy z uczniem zdolnym i uczniem mającym trudności w nauce.

Pytanie 3 to pytanie o sposoby rozbudzania przez członków zespołu dociekliwości poznawczej i zainteresowań uczniów.

Pytanie 4 to pytanie o działania podejmowane przez członków zespołu, sprzyjające aktywnemu uczestnictwu ucznia w procesie dydaktycznym.

ARKUSZ MONITOROWANIA PODSTAWY PROGRAMOWEJ DLA DYREKTORA SZKOŁY

Cel główny: monitorowanie realizacji podstawy programowej w Szkole.....
w I półroczu roku szkolnego

Cele kierunkowe:

- opis i analiza realizacji treści przedmiotowych,
- opis i analiza realizacji głównych zadań szkoły,
- opis i analiza efektów realizacji podstawy programowej,
- opis i analiza gospodarowania czasem edukacyjnym,
- opis i analiza zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej.

Pytania kluczowe:

W jaki sposób odbywa się planowanie pracy związanej z wdrażaniem podstawy programowej?

W jaki sposób przebiega realizacja podstawy programowej?

Jakie są efekty realizacji podstawy programowej?

A. Monitorowanie realizacji treści z podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela		Uwagi dyrektora szkoły
1. Z jakich źródeł informacji korzystali nauczyciele, zdobywając wiedzę na temat nowej podstawy programowej?			
2. W jakich formach doskonalenia, poświęconych podstawie programowej, uczestniczyli nauczyciele w I półroczu roku szkolnego			
3. Czy w planach pracy dydaktycznej nauczyciele uwzględnili informacje dotyczące wymagań szczegółowych z podstawy programowej?	TAK	NIE	
4. Czy w planach pracy dydaktycznej nauczyciele uwzględnili informacje dotyczące głównych zadań szkoły?	TAK	NIE	
5. Czy w planach pracy dydaktycznej nauczyciele uwzględnili informacje dotyczące zalecanych warunków i sposobów realizacji treści z podstawy programowej?	TAK	NIE	

6. Jakiego rodzaju modyfikacji dokonywali nauczyciele w planach pracy dydaktycznej i z czego one wynikały?		
7. Jakie przedsięwzięcia wspierające realizację wymagań szczegółowych z podstawy programowej zrealizowane zostały w zespołach nauczycielskich?		
8. Jakie korzyści dla rozwoju edukacyjnego ucznia przyniosła współpraca nauczycieli w zespołach?		
9. Czy nauczyciele prawidłowo uzupełnili obowiązujący w szkole arkusz monitorowania realizacji treści programowych?	TAK	NIE
10. Jakie działania planują podjąć nauczyciele w II półroczu bieżącego roku szkolnego w związku z wdrażaniem treści podstawy programowej?		

B. Monitorowanie realizacji głównych zadań szkoły

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	Uwagi dyrektora szkoły
1. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia umiejętności czytania?		
2. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia myślenia matematycznego?		
3. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia myślenia naukowego?		
4. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia umiejętności komunikowania się w języku ojczystym i języku/językach obcych?		

5. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi?		
6. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia umiejętności uczenia się?		
7. Jakie działania podejmowali nauczyciele w zakresie kształcenia umiejętności pracy zespołowej?		
8. Na kształcenie, której/których z kompetencji kluczowych nauczyciele zamierzają zwrócić szczególną uwagę w II półroczu?		
9. Które treści z zakresu edukacji medialnej udało się zrealizować nauczycielom?		
10. Jakie działania zamierzają podjąć nauczyciele w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji medialnej?		
11. Jakie zadania z zakresu edukacji prozdrowotnej zrealizowali nauczyciele?		
12. Jakie działania zamierzają podjąć nauczyciele w II półroczu w celu realizacji zadań z zakresu edukacji prozdrowotnej?		
13. Jak nauczyciele oceniają zgodność opracowanych przez siebie planów pracy wychowawczej z programem wychowawczym szkoły?		
14. W jaki sposób nauczyciele przedmiotów wspierają realizację treści wychowawczych wpisanych w podstawę programową?		

15. Jak nauczyciele oceniają efektywność podejmowanych działań wychowawczych?		
16. Jakie korzyści dla rozwoju ucznia dostrzegają nauczyciele w pracy wychowawczej?		
17. W jaki sposób nauczyciele planują indywidualizację nauczania?		
18. W jaki sposób nauczyciele indywidualizowali proces nauczania?		
19. Co, zdaniem nauczycieli, można usprawnić, by zapewnić optymalne możliwości rozwoju ucznia?		

C. Monitorowanie efektów realizacji podstawy programowej

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	Uwagi dyrektora szkoły
1. Jakie sukcesy edukacyjne uzyskali uczniowie?		
2. Jakie czynniki brali pod uwagę nauczyciele, dokonując oceny półrocznej uczniów?		
3. Jaką informację zwrotną wraz z oceną półroczną otrzymali od nauczycieli uczniowie?		
4. W jaki sposób nauczyciele przekazali informację dotyczącą ocen półrocznych rodzicom ucznia?		
5. W jaki sposób nauczyciele dokonują diagnoz wstępnych i etapowych poziomu wiadomości i umiejętności uczniów?		
6. Jak nauczyciele oceniają przyrost wiadomości i umiejętności swoich uczniów w kontekście diagnoz: wstępnej i etapowej?		

7. W jaki sposób nauczyciele wspierają swoich uczniów w pokonywaniu trudności dydaktycznych?		
8. W jaki sposób nauczyciele wspierają swoich uczniów w rozwijaniu ich uzdolnień?		
9. Jak nauczyciele wykorzystują wnioski z analizy i interpretacji wyników egzaminu zewnętrznego w pracy dydaktycznej?		
10. W które ze wskazanych we wstępie do podstawy programowej wartości i postawy, zdaniem nauczycieli, zostali wyposażeni uczniowie?		

D. Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela		Uwagi dyrektora szkoły
1. Jaką liczbę godzin zrealizowali nauczyciele w I półroczu ze swoich przedmiotów w poszczególnych klasach?			
2. Jakiej liczby godzin nie udało się nauczycielom zrealizować z przedmiotów w poszczególnych klasach w I półroczu i z jakich przyczyn?			
3. Czy nauczyciele zgłaszali potrzebę wprowadzania zmian wynikających z niezrealizowania zaplanowanej liczby godzin?	TAK	NIE	
4. Jeśli w pytaniu 3 nauczyciele odpowiadali twierdząco, to jakie sposoby rozwiązania problemu związanego z niezrealizowaniem zaplanowanej liczby godzin zaproponowali?			
5. Jak nauczyciele oceniają swoje działania w kategoriach efektywnego wykorzystania czasu na zajęciach pozalekcyjnych oraz w trakcie realizowanych przez siebie przedsięwzięć?			

E. Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji

Pytanie badawcze	Odpowiedź / opis / uwagi / spostrzeżenia nauczyciela	Uwagi dyrektora szkoły
1. Jakie dokumenty wewnętrzne szkolne świadczą o tym, że nauczyciele wdrażają podstawę programową z wykorzystaniem zalecanych warunków i sposobów realizacji?		
2. Jak ocenia Pan/Pani wdrażanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej?		
3. Które z zalecanych warunków i sposobów realizacji nie są respektowane i z jakich przyczyn?		
4. Jakie działania podejmuje Pan/Pani w celu zaangażowania nauczycieli w przestrzeganie zaleceń wskazanych w podstawie programowej?		

Wnioski do dalszej pracy w II półroczu roku szkolnego:

.....

.....

.....

.....

.....

.....
(data)

.....
Podpis dyrektora szkoły

Komentarze i objaśnienia do arkusza

Część A

Pytania 1-2 to pytania o właściwą organizację doskonalenia zawodowego w kontekście potrzeb nauczycieli wynikających z wdrażania podstawy programowej; dyrektor, obok lidera WDN, powinien czuwać nad tym, by kompetencje nauczycieli w zakresie wprowadzanych w oświacie zmian były systematycznie rozwijane i doskonalone.

Pytania 3-5 to pytania o uwzględnianie przez nauczycieli zaleceń/ustaleń dotyczących informacji zawartych w planach edukacyjnych nauczycieli.

Pytanie 6 to pytanie o rodzaj i zakres modyfikacji, dokonywanych przez nauczycieli w planach edukacyjnych; uzyskana informacja pozwoli na stwierdzenie, na ile refleksyjnie nauczyciele podchodzą do realizowanych przez siebie planów edukacyjnych, czym kierują się w procesie wprowadzania zmian, na ile dbają o indywidualizację pracy z uczniem oraz efekty i efektywność swoich działań pedagogicznych.

Pytanie 7 to pytanie o zrealizowane przedsięwzięcia, które wspierały wdrażanie podstawy programowej.

Pytanie 8 to pytanie o to, jakie korzyści dla rozwoju ucznia daje współpraca nauczycieli.

Pytania 9 i 10 to pytania o harmonijną realizację wymagań szczegółowych wskazanych w podstawie programowej oraz dalsze plany nauczycieli w tym zakresie.

Część B

Pytania 1-7 to pytania o działania nauczycieli związane z kształceniem kompetencji kluczowych.

Pytanie 8 to pytanie o tę kompetencję lub te kompetencje, na kształceniu której/których nauczyciele zamierzają się skupić w dalszej pracy.

Pytania 9-10 są związane z realizacją edukacji medialnej i dalszymi planami nauczycieli w tym obszarze.

Pytania 11 - 12 są związane z realizacją edukacji zdrowotnej i dalszymi planami nauczycieli w tym zakresie.

Pytania 13-16 to pytania o działania nauczycieli związane z kształceniem postaw uczniów, sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu.

Pytania 17-18 to pytania o prawidłowość przebiegu indywidualizacji procesu nauczania.

Pytanie 19 to pytanie o dalsze plany, których celem jest zapewnienie optymalnego rozwoju uczniów, w tym o plany dotyczące funkcjonowania różnych obszarów pracy szkoły.

Część C

Pytania 1-4 to pytania o sposoby oceniania uczniów, osiągnięte przez nich wyniki oraz sposoby przekazywania uczniom i ich rodzicom informacji zwrotnej dotyczącej efektów kształcenia; odpowiedź na pytania pozwoli dyrektorowi ocenić prawidłowość funkcjonowania w szkole systemu oceniania.

Pytania 5-6 to pytania o sposób prowadzenia diagnoz edukacyjnych oraz o wykorzystywanie wyników analiz dla rozwoju uczniów.

Pytania 7-8 dotyczą działań podejmowanych przez nauczycieli w obszarze indywidualizacji pracy z uczniem mającym trudności w nauce i uczniem zdolnym.

Pytanie 9 to pytanie o sposób wykorzystywania przez nauczycieli wniosków z analizy i interpretacji wyników egzaminów zewnętrznych dla rozwoju uczniów i do podnoszenia efektywności kształcenia w szkole.

Pytanie 10 to pytanie o efekty działań nauczycieli w sferze wychowawczej.

Część D

Pytania 1-3 to pytania o realizację godzin z przedmiotów nauczanych przez nauczycieli w poszczególnych klasach wskazanych w ramowych planach nauczania.

Pytanie 4 to pytanie kierowane do tych nauczycieli, którzy zgłaszali problemy z realizacją godzin zaplanowanych na I półrocze.

Pytanie 5 to pytanie o refleksję nauczycieli związaną z efektywnym wykorzystaniem czasu na zajęciach.

Część E

Pytanie 1 to pytanie o źródła informacji dotyczące wdrażania podstawy programowej zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji.

Pytanie 2 to pytanie o ocenę prawidłowości wdrażania podstawy programowej zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji.

Pytanie 3 to pytanie o analizę niedociągnięć i ich przyczyn w zakresie wdrażania podstawy programowej zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji.

Pytanie 4 to pytanie o działania dyrektora wspierające nauczycieli we wdrażaniu podstawy programowej, zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji.

Arkusz monitorowania
realizacji treści podstawy programowej z przedmiotu

.....
w latach

Lp.	Treści szczegółowe podstawy programowej	Realizacja treści podstawy programowej																					
		Klasa Ia 2013/2014						Klasa IIa 2014/2015						Klasa IIIa 2015/2016									
		I półrocze			Rok szkolny			I półrocze			Rok szkolny			I półrocze			Rok szkolny						
		0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2				

0 – zaplanowane wymaganie nie zostało zrealizowane,
1 – zaplanowane wymaganie zrealizowano w stopniu podstawowym,
2 – zaplanowane wymaganie zrealizowano w stopniu ponadpodstwowym

Wnioski i rekomendacje po I półroczu klasy I
.....
.....
.....
(data) (podpis nauczyciela)

Wnioski i rekomendacje do pracy po klasie I
.....
.....
.....
(data) (podpis nauczyciela)

Wnioski i rekomendacje po I półroczu klasy II
.....
Wnioski i rekomendacje do pracy po klasie II
.....
.....
(data) (podpis nauczyciela)

Wnioski i rekomendacje po I półroczu klasy III
.....
.....

Wnioski i rekomendacje do pracy na kolejnym etapie edukacyjnym
.....
.....
(data) (podpis nauczyciela)

Zaproponowany powyżej arkusz monitorowania jest narzędziem monitorowania szczegółowych treści edukacyjnych w ramach określonego przedmiotu. Jest to arkusz przeznaczony na cały cykl edukacyjny, pozwala na cykliczne monitorowanie realizacji wymagań podstawy programowej. Daje on uproszczony obraz jakościowej realizacji treści szczegółowych. Prowadzony ma on być przez nauczyciela po to, by właśnie nauczyciel dokonywał oceny stopnia realizacji treści podstawy programowej, nie jako efektu osiągniętego przez ucznia, ale jako oceny poziomu zrealizowania zapisów podstawy programowej w zakresie własnego przedmiotu.

Wiele wymagań edukacyjnych, wskazanych w podstawie programowej, osiąganych jest poprzez wielokrotne powracanie do nich w kolejnych przedziałach czasowych. Zaproponowana przez nas skala: 0, 1, 2 dostarczać ma informacji na temat tego, na ile udało się nauczycielowi zrealizować określone wymaganie zaplanowane w danym roku szkolnym.

Wnioski i rekomendacje po każdym przedziale czasowym (półroczu) pozwolą nauczycielowi na właściwe planowanie dalszej pracy pedagogicznej. Dyrektor dzięki arkuszowi uzyska informację na temat rytmicznej i harmonijnej realizacji podstawy programowej z danego przedmiotu.

Wnioski i rekomendacje do pracy na kolejnym etapie edukacyjnym mogą być cenną informacją dla zainteresowanych nauczycieli, rozpoczynających pracę z zespołem uczniów, szczególnie wówczas, gdy np. mamy do czynienia z zespołem szkół.

Arkusz pomocniczy
monitorowania gospodarowania czasem
dla nauczyciela
w roku szkolnym

Przedmiot nauczania
Imię i nazwisko nauczyciela

Klasa	Minimalna liczba godzin do realizacji w cyklu kształcenia	Liczba godzin zrealizowanych w latach poprzednich	Liczba godzin do realizacji w roku szkolnym	I półrocze		II półrocze		Łącznie zrealizowana liczba godzin w roku szkolnym	Liczba godzin do realizacji w kolejnych latach
				Zaplanowana liczba godzin	Zrealizowana liczba godzin	Zaplanowana liczba godzin	Zrealizowana liczba godzin		

Przyczyny niezrealizowania godzin w I półroczu:

Przyczyny niezrealizowania godzin w II półroczu:

WNIOSKI DO DALSZEJ PRACY:

Arkusze monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym jest narzędziem pomocniczym dla nauczyciela, a jednocześnie ważnym źródłem informacji dla dyrektora szkoły. Arkusz zapewni obu zainteresowanym stronom możliwość systematycznego monitorowania liczby zrealizowanych godzin, zaplanowanych do realizacji w danym roku szkolnym w perspektywie liczby godzin przewidzianej na cykl kształcenia.

Arkusze pozwolą wskazać przyczyny niezrealizowania zaplanowanej liczby godzin. Informacja ta umożliwi przede wszystkim ograniczenie przyczyn braku realizacji zaplanowanej liczby godzin oraz możliwie szybką interwencję ze strony nauczyciela i dyrektora, która służyć ma zniwelowaniu skutków wystąpienia zdarzeń zaburzających planową pracę.

Informacje wynikające z arkusza mogą stać się punktem wyjścia do zaplanowania działań naprawczych w krótkiej i dłuższej perspektywie. Można zastanowić się nad tym, co należy zrobić, by zadziałać „tu i teraz” w celu osiągnięcia założeń określonych w ramowych planach nauczania. Arkusz umożliwi również wyciągnięcie wniosków na przyszłość, by planując pracę w kolejnych cyklach kształcenia, unikać sytuacji, w których prawidłowa realizacja ramowych planów nauczania i podstawy programowej zostanie zagrożona.

Wyobraźmy sobie sytuację, że dyrektor nie uwzględni kalendarza, o którym mowa w rozdziale *Monitorowanie gospodarowania czasem edukacyjnym*. Może to zakłócić realizację ramowych planów nauczania i podstawy programowej wówczas, gdy zajęcia edukacyjne z danego przedmiotu zaplanowane są w dni, które najczęściej wypadają jako dni wolne od zajęć. Skuteczny dyrektor szybko zorientuje się, że niemożliwe jest dobre rozplanowanie czasu edukacyjnego bez opracowanego kalendarza roku szkolnego. Efektywnych dni tygodnia w każdym roku szkolnym powinno być mniej więcej tyle samo i zarówno nauczyciel, jak i dyrektor muszą zadbać o to, by tak się stało.

Powyższy arkusz uznaliśmy za niezmiernie ważny dla umiejętnego gospodarowania czasem edukacyjnym.

Arkusz pomocniczy
 monitorowania gospodarowania czasem
 dla DYREKTORA
 w roku szkolnym
 KLASA

Lp.	Przedmiot	Minimalna liczba godzin do realizacji w cyklu kształcenia	Liczba godzin zrealizowanych w roku szkolnym	Liczba godzin do realizacji w roku szkolnym	Liczba zrealizowanych godzin w roku szkolnym		Razem liczba zrealizowanych godzin w latach	Pozostało do realizacji w roku szkolnym /latach	Liczba godzin niezrealizowanych, przyczyny
					I półrocze	II półrocze			
	język polski	510							
	język obcy nowożytny	290							
	muzyka	95							
	plastyka	95							
	historia i społeczeństwo	130							
	przyroda	290							
	matematyka	385							
	zajęcia komputerowe	95							
	zajęcia techniczne	95							
	wychowanie fizyczne	385							
	godzina z wychowawcą	95							

Roczne oświadczenie nauczyciela

Część A

Oświadczam, że w roku szkolnym w klasie zrealizowałem/am / nie zrealizowałem/am* zaplanowanych do realizacji wymagań szczegółowych, wskazanych w podstawie programowej kształcenia ogólnego z przedmiotu dla etapu edukacyjnego.

.....

(podpis nauczyciela)

.....,

(miejscowość, data)

*niepotrzebne skreślić

Część B

Wypełnić w przypadku niezrealizowania wymagań szczegółowych podstawy programowej.

Których wymagań szczegółowych podstawy programowej nie zrealizowano?
Propozycje rozwiązania problemu:
Wnioski do dalszej pracy:

.....

(podpis nauczyciela)

.....,

(miejscowość, data)

Powyższe narzędzie przeznaczone jest do monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym dla dyrektora szkoły w cyklu rocznym dla określonego zespołu klasowego. Pozwala ono dyrektorowi śledzić rytmiczność realizacji godzin wynikających z ramowych planów nauczania w danej klasie ze wszystkich obowiązkowych przedmiotów w cyklu półrocznym i rocznym. Taka funkcja arkusza umożliwi podjęcie interwencji w przypadku zauważenia nieprawidłowości w przebiegu realizacji godzin zaplanowanych na zajęcia edukacyjne i podjęcie skutecznych działań, które ograniczą negatywne skutki tego typu nieprawidłowości.

W połączeniu z pomocniczym arkuszem przeznaczonym dla nauczyciela dyrektor ma jednocześnie informację o przyczynach nieprawidłowości, które skomentowane zostały przez autorów w omówieniu arkusza pomocniczego dla nauczyciela. Z kolei roczne oświadczenie nauczyciela pozwala na monitorowanie procesu zrealizowania bądź niezrealizowania zaplanowanych wymagań szczegółowych, wskazanych w podstawie programowej kształcenia ogólnego danego przedmiotu. Umożliwia to dyrektorowi szkoły nie tylko śledzenie liczby godzin wypracowanych zgodnie z ramowym planem nauczania, lecz także pomoże w kolejnym roku szkolnym wyegzekwować realizację treści edukacyjnych pominiętych w poprzednim roku.

Podobnej konstrukcji jest arkusz przeznaczony do monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym w trzyletnim cyklu kształcenia, jednakże uwzględnia on również złożenie przez nauczycieli oświadczenia o zrealizowaniu wszystkich wymagań szczegółowych podstawy programowej.

Każde z tych narzędzi może zostać uzupełnione o zajęcia rewalidacyjne czy zajęcia wychowania do życia w rodzinie, dla których ustalono minimalny wymiar godzin, przy czym dla zajęć wychowania do życia w rodzinie liczba godzin dla ucznia wskazana została w przepisach w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego⁹⁹.

⁹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz.U. Nr 67, poz. 756, z późn. zm.).

Arkuszy zbiorczy
 monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym
 i realizacji treści nauczania
 w cyklu kształcenia

Lp.	Przedmiot nauczania	Minimalny wymiar godzin do realizacji na II etapie edukacyjnym	Liczba zrealizowanych godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych			Łącznie liczba zrealizowanych godzin w cyklu edukacyjnym
			Klasa IV 2013/2014	Klasa V 2014/2015	Klasa VI 2015/2016	

OŚWIADCZENIE

Oświadczam, że w latach 2013-2016 zrealizowałem/am wszystkie wymagania szczegółowe wskazane w podstawie programowej kształcenia ogólnego mojego przedmiotu na II etapie edukacyjnym zgodnie z zalecanymi warunkami i sposobami realizacji.

przedmiot

.....

podpis nauczyciela

.....

.....

(miejscowość, data)

Mówiąc o narzędziach monitorowania podstawy programowej, warto zwrócić uwagę na fakt, że **wartością dodaną** prowadzonego dzięki nim monitorowania będzie dobra **znajomość podstawy programowej przez wszystkich nauczycieli** zatrudnionych w szkole. Na wszystkich płaszczyznach funkcjonowania pracowników pedagogicznych szkoły wykształci się odpowiedzialność za prawidłowe wdrażanie podstawy programowej. Nie proponujemy dodatkowego arkusza monitorowania dla takich pedagogicznych pracowników szkoły, jak: pedagog szkolny, logopeda, nauczyciel bibliotekarz, nauczyciel opiekun świetlicy, bowiem wszyscy ci pracownicy współpracują w ramach różnych zespołów, więc mają możliwość włączenia się w proces monitorowania wdrażania podstawy programowej. Konstrukcja zaproponowanych przez nas arkuszy pozwoli na ich modyfikację i dostosowanie w celu zbudowania arkusza dedykowanego tym nauczycielom.

Jak z wypełnieniem powyższych narzędzi poradzili sobie pan i pani Nowak?

Przykład

Pani Nowak ucieszyła się, że nie została zobowiązana do podjęcia działań, służących wypracowaniu narzędzia do monitorowania realizacji podstawy programowej. Pani Nowak zdaje sobie sprawę, że uzupełnienie wszystkich obowiązujących ją arkuszy monitorowania zajmie sporo czasu. Najpierw podda refleksji realizację wymagań podstawy programowej, posłuży się tutaj opracowanym już we wrześniu arkuszem monitorowania realizacji treści podstawy programowej. Zajmie jej to niewiele czasu, w końcu w swoich ocenach ma się posłużyć skalą 0, 1, 2. Więcej czasu z pewnością poświęci na wypełnienie pozostałych arkuszy. Najmniej przyjazny jest dla pani Nowak arkusz pomocniczy monitorowania gospodarowania czasem edukacyjnym. Obawy, jakie dotknęły panią Nowak, związane są z faktem, że poloniście wkradły się rachunki. Jasne cele pomogą jednak pani Nowak przełamać opór.

Przykład

Pan Nowak, gdy zobaczył ilość papierów, jaką wręczył mu dyrektor, poczuł narastającą frustrację i przytłoczenie zadaniem. Szybko jednak zorientował się, że jeden z arkuszy ma już w swoim komputerze, wszak wcześniej skorzystał z Excela. Gdy pan Nowak wyciszył emocje, zorientował się, że opracowany przez niego plan pracy dydaktycznej będzie doskonałym źródłem informacji do pozostałych arkuszy. Wystarczy refleksyjnie podejść do własnych działań pedagogicznych. Ponadto uświadomił sobie, że praca w zespole nauczycieli pomoże mu w ocenie realizacji ogólnych zadań szkoły.

Zapamiętaj!

1. Proces monitorowania musi być działaniem celowym.
2. Monitorowanie będzie wiarygodne wówczas, gdy przestrzegać będziemy zasad triangulacji, rzetelności i trafności.
3. Pytania otwarte pozwolą na pokazanie innowacyjnych i ciekawych rozwiązań pedagogicznych proponowanych przez nauczyciela.
4. Dobór narzędzi monitorowania pozostaje indywidualną decyzją dyrektora szkoły.

Co wynika z rozdziału poświęconego narzędziom monitorowania podstawy programowej dla świadomego ucznia, refleksyjnego nauczyciela i skutecznego dyrektora?

REFLEKSYJNY NAUCZYCIEL:

- zna cele monitorowania,
- dostrzega rolę monitorowania w procesie właściwego wdrażania podstawy programowej,
- ma świadomość zależności między celem monitorowania a doбором trafnych narzędzi,
- zna zasady obowiązujące w procesie monitorowania,
- wykorzystuje proponowane narzędzia monitorowania,
- ocenia stopień wywiązywania się z realizacji podstawy programowej.

SKUTECZNY DYREKTOR:

- sprawdza monitorowanie realizacji podstawy programowej prowadzone przez nauczycieli i zespoły nauczycielskie,
- refleksyjnie dobiera narzędzia monitorowania,
- wskazuje na zalety przedłożonych przez niego propozycji narzędzi monitorowania,
- wykorzystuje narzędzia pozwalające na monitorowanie realizacji podstawy programowej w kontekście ramowych planów nauczania,
- ma poczucie bezpieczeństwa wynikające z prawidłowo prowadzonego monitorowania wdrażania podstawy programowej.

ŚWIADOMY UCZEŃ:

- ma świadomość, iż wszelkie działania podejmowane w szkole służą jego rozwojowi,
- włącza się w proces monitorowania realizacji podstawy programowej,
- identyfikuje się ze społecznością szkolną.

Dobrze przygotowane narzędzia monitorowania realizacji podstawy programowej pozwalają na wskazanie mocnych i słabych stron pracy szkoły w tym obszarze. **Prawidłowo przeprowadzona diagnoza wdrażania podstawy programowej umożliwi modyfikowanie działań i wprowadzanie zmian służących rozwojowi uczniów.**

Wykorzystanie wyników monitorowania realizacji podstawy programowej w pracy nauczycieli i szkoły

Różne aspekty monitorowania i ich znaczenie dla prawidłowej realizacji podstawy programowej zostały omówione w poszczególnych częściach rozdziału *Różne aspekty monitorowania oraz ich znaczenie dla rozwoju ucznia*. W każdym z wymienionych tam aspektów (monitorowanie realizacji treści z podstawy programowej, zadań szkoły, efektów realizacji podstawy programowej, gospodarowania czasem edukacyjnym, zalecanych warunków i sposobów realizacji) nauczyciel powinien być świadomym uczestnikiem procesu. **Jego działaniom dydaktycznym, wychowawczym i opiekuńczym towarzyszy wykonywanie zadań z zakresu monitorowania.** Nawet jeżeli nauczycielskie postrzeganie procesu monitorowania jest nie w pełni świadome i sformalizowane, to jednak, planując pracę czy prowadząc chociażby dokumentację szkolną, staje się on uczestnikiem procesu monitorowania. Jeżeli odnotowanej w dzienniku liczbie zrealizowanych godzin nauczania przedmiotu towarzyszy niekiedy refleksja „czy zdążę zrealizować treści nauczania w danym okresie semestru, roku szkolnego, cyklu nauczania” – to jest już świadomym uczestnikiem procesu monitorowania.

Monitorowanie jest więc, z punktu widzenia nauczyciela przedmiotu, procesem zbierania informacji dotyczących jego działań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych. Natomiast zasadniczym celem tak rozumianego monitorowania jest modyfikowanie działań nauczyciela, jeżeli taką potrzebę wskazują wyniki monitorowania.

Wykorzystanie wyników monitorowania w pracy nauczyciela

1. Wykorzystanie wyników monitorowania doraźnego.

Jeżeli nauczyciel w realizacji konkretnych działań dostrzega występujący problem, np. negatywny wynik sprawdzianu, zdecydowanie gorszy w porównaniu z poprzednimi wynikami, niezwłocznie podejmuje określone działania (ustala przyczyny niepowodzeń uczniów, ocenia dobór narzędzi itp.). Szybkiej i adekwatnej reakcji wymaga każde duże odchylenie od średniej dla danego procesu czy zjawiska. Występowanie powtarzających się, częstych i nieusprawiedliwionych nieobecności ucznia, który wcześniej nie miał problemów z frekwencją, jeżeli nie jest przyczyną choroby – powinno zostać zauważone w procesie monitorowania frekwencji uczniów i spotkać się z adekwatnym działaniem wyjaśniającym oraz naprawczym.

2. Wykorzystanie wyników monitorowania dokonanego w cyklu półrocznym.

Po dokonaniu monitorowania w cyklu półrocznym (semestralnym) nauczyciel powinien dokonać ewentualnych zmian wynikających z efektów monitorowania. Zakres wprowadzonych zmian dotyczyć może działań możliwych do realizacji w drugim semestrze roku szkolnego. Przykładem mogą być niepokojące wyniki klasyfikacji bądź słaby wynik próbnego sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego. W tym drugim przypadku: jeżeli już od stycznia podejmiemy działania mające na celu wyrównanie braków, coś jeszcze można osiągnąć. W tym przypadku niepokojący sygnał z monitorowania wyników nauczania powinien zostać odczytany wcześniej – najpóźniej na koniec roku szkolnego poprzedzającego sprawdzian/egzamin/maturę.

3. Wykorzystanie wyników monitorowania dokonanego w cyklu rocznym.

Wyniki monitorowania dokonanego w cyklu rocznym powinny zostać wykorzystane w cyklu kształcenia. Monitorując realizację podstawy programowej na koniec roku szkolnego, ustalimy zakres zmian dotyczących zadań koniecznych do zrealizowania

w cyklu kształcenia, w tym dotyczących np. treści ujętych w planach nauczycielskich w kontekście podstawy programowej, gospodarowania czasem edukacyjnym itp.

4. Wykorzystanie wyników monitorowania dokonanego w cyklu kształcenia.

Jeżeli monitorowanie stwierdza występowanie w placówce edukacyjnej zjawisk pozytywnych, utwierdza nas w przekonaniu o prawidłowości procesów edukacyjnych. Tego rodzaju wynik jest cenny, natomiast towarzyszące mu samozadowolenie już nie. Gorzej jest, gdy w wyniku monitorowania w okresie cyklu kształcenia stwierdzimy występowanie zjawisk negatywnych. Świadczy to wtedy o popełnionych błędach w realizacji podstawy programowej i jednocześnie o błędach dotyczących monitorowania jej realizacji. Natomiast uzyskana w ten sposób wiedza możliwa będzie do wykorzystania dopiero dla kolejnej grupy uczniów w kolejnym cyklu edukacyjnym. Dowodzi to tego, że niektóre błędy popełnione w monitorowaniu różnych aspektów realizacji podstawy programowej mogą być nieodwracalne. Dla przykładu: błędy popełnione w monitorowaniu efektów kształcenia, najpierw na poziomie nauczyciela, później szkoły (nadzoru dyrektora) mogą być nieodwracalne i skutkować negatywnym wynikiem egzaminów zewnętrznych.

Jakie rodzaje informacji uzyskuje się w wyniku monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego?

W wyniku monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego dyrektor szkoły oraz nauczyciele uzyskują różnorodne informacje, które winny zostać wykorzystane przede wszystkim do doskonalenia zachodzących w szkole procesów edukacyjnych i wychowawczych. W zależności od rodzajów metod badawczych zastosowanych w procesie monitorowania mogą to być następujące rodzaje informacji:

- **wywiady** pozwolą zgromadzić informacje na temat realizacji podstawy programowej istotne z punktu widzenia uczestników procesu, np. nauczycieli, uczniów lub dyrektora; uzyskane w ten sposób dane prezentują przede wszystkim informacje o doświadczeniach uczestników procesu realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego, o ich przeżyciach i doznaniach, ocenach, spostrzeżeniach i interpretacjach, jak również o trudnościach i sukcesach wynikających z realizacji zadania, jakim jest wdrażanie podstawy programowej kształcenia ogólnego,
- **obserwacje** natomiast dostarczają wiedzy o rzeczywistych działaniach podejmowanych przez uczestników procesu realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego, cenne jest także i to, że dostarczają również istotnych informacji o kontekście działań w zakresie realizacji podstawy programowej, co pozwala określić istotne uwarunkowania gwarantujące efektywność pracy w tym zakresie,
- **ankiety** stanowią źródło informacji o rozkładzie cech, zjawisk, o ich częstotliwości i intensywności, np. na temat preferowanych przez nauczycieli metod realizacji podstawy programowej czy realizacji zalecanych warunków i sposobów jej wdrażania,
- **analiza dokumentów** pozwala zgromadzić dane o formalnych aspektach realizacji podstawy programowej, np. w zakresie przestrzegania procedur dopuszczania do użytku w szkole programów nauczania bądź podręczników, ponadto daje orientację w zakładanych celach i preferowanych wartościach, jak również o sposobach wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego.

Jakie formy i sposoby uporządkowania i odwzorowania danych uzyskanych w procesie monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego stosuje się najczęściej?

Zgromadzone w wyniku monitorowania różnorodne dane, aby mogły zostać wykorzystane, winny być uporządkowane i zanalizowane. Najczęściej stosuje się następujące sposoby uporządkowania i odwzorowania danych zgromadzonych w procesie monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego:

- **dane uzyskane z wywiadów** egzemplifikuje się zazwyczaj w formie zestawień ilościowych lub cytatów, np. na temat trudności i sukcesów związanych z realizacją podstawy programowej,
- **wyniki obserwacji** przedstawiane są formie opisów, np. zdarzeń, osób, miejsc, działań bądź zestawień ilościowych i cytatów; mogą to być opisy działań uczniów i nauczycieli w zakresie kształcenia kompetencji kluczowych oraz realizacji tak zwanych zadań ogólnych szkoły,
- **wyniki ankiet** odwzorowuje się najczęściej w formie tabel, zestawień ilościowych, proporcji, wykresów czy cytatów; mogą to być np. wykresy na temat stopnia realizacji treści określonych w podstawie programowej poszczególnych zajęć edukacyjnych,
- **wyniki analiz dokumentów** to np.: streszczenia dokumentów, ich omówienia, fragmenty dokumentów, wypisy z dokumentów lub ich fotografie, jak również zestawienia sporządzane na podstawie dokumentów; mogą to być zestawienia godzin poszczególnych zajęć edukacyjnych zrealizowanych w cyklu półrocznym, rocznym czy w cyklu kształcenia, omówienia sposobów realizacji podstawy programowej zawartych w nauczycielskich planach edukacyjnych.

Jakie są formy syntezy danych uzyskanych w procesie monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego?

Wynikiem monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego są:

- **dowody** – dane, informacje, wiedza zgromadzone w procesie monitorowania realizacji podstawy programowej,
- **konkluzje** – synteza uzyskanych danych, informacji, uogólnienia dotyczące znaczenia zebranych dowodów poprzez proces ich redukcji, reprezentacji i weryfikacji,
- **sądy** – połączenie konkluzji z wartościami, np.: szkoła efektywnie realizuje podstawę programową kształcenia ogólnego, zadowolona fakt, że zostały zrealizowane wszystkie treści podstawy programowej kształcenia ogólnego lub w szkole brakuje systemowych działań w zakresie wyposażania uczniów w kompetencje kluczowe,
- **rekomendacje** – praktyczne wskazówki, sugerowane kierunki przyszłych działań, zmian w szkolnym systemie kształcenia lub w organizacji pracy szkoły – odpowiedź na pytanie: *co robić dalej, aby było lepiej?*

Wpływ rady pedagogicznej na proces monitorowania i wykorzystanie jego wyników

Na sam proces monitorowania, a szczególnie na wykorzystanie wyników monitorowania niebagatelny wpływ ma rada pedagogiczna. Współpraca i współdziałanie nauczycieli świadczące o tym, że rada pedagogiczna stanowi spójny zespół działają na korzyść prawidłowej realizacji procesu monitorowania, a w szczególności sprzyjają wdrażaniu wniosków z monitorowania realizacji podstawy programowej. I odwrotnie, rada pedagogiczna podzielona i zatowiszowana działa na niekorzyść skutecznej realizacji powyższych zadań. Tak samo niebezpieczne jest przekonanie o własnej bardzo dobrej pracy. Wygłaszana niekiedy opinia „nauczyciele w żadnej szkole nie pracują tak dobrze jak w naszej” jest przejawem uwiązdu idei szkoły jako samodoskonającej się organizacji. Co grozi, jeżeli rada pedagogiczna działa na niekorzyść procesu monitorowania? Zagroza wtedy zniekształcenie samej idei monitorowania. Może występować pozorne wykonywanie zadań i biurokratyczny formalizm.

Jakie sygnały świadczą o potrzebie poprawy efektywności nauczania i jak można je dostrzec?

Podstawowe źródło informacji o efektywności realizacji podstawy programowej stanowią oceny szkolne: cząstkowe i klasyfikacyjne. Mają one walor informacyjny i stanowią mogą podstawę do dokonania pogłębionej analizy pod kątem przygotowania uczniów do egzaminów zewnętrznych. Pamiętać należy, iż wszelkie prognozowanie dotyczące egzaminów na podstawie ocen szkolnych może być zawodne. Bywa i tak, że wyniki egzaminów zewnętrznych i oceny uzyskane w trakcie klasyfikacji wewnątrzszkolnej są całkowicie rozbieżne. Rozbieżności wyników egzaminu i oceniania wewnątrzszkolnego mogą wystąpić w przypadku klas równoległych i szczególnie wtedy wymagana jest pogłębiona analiza i poszukiwanie przyczyn: prawidłowość oceniania w szkole (zgodność PSO z WSO, stosowane formy pisemnych prac kontrolnych, uwzględnienie wagi ocen cząstkowych przy ocenianiu klasyfikacyjnym). Zły wynik egzaminów zewnętrznych wymaga zdecydowanych działań na rzecz poprawy efektów kształcenia.

Patrząc planistycznie, z perspektywy długofalowej działalności szkoły, porażkę można przekuć na przyszłe sukcesy. Warto w tym miejscu zastanowić się nad cenną umiejętnością wykorzystywania popełnionych błędów. Przecież każdy znacząco niższy od oczekiwanego przez nas wynik egzaminów zewnętrznych będzie dowodem na popełnienie błędów: w planowaniu pracy, nauczaniu, wykorzystywanych metodach, kontrolowaniu wyników nauczania, monitorowaniu procesu dydaktycznego i w nadzorze kierownictwa szkoły. Błąd szkoły jako instytucji, błąd nauczycielski, błąd dyrektora – niczym nie różnią się od błędu uczniowskiego. O wykorzystywaniu błędów w nauczaniu matematyki tak mówiła w 1987 r. prof. Zofia Krygowska:

Profilaktyka dydaktyczna, na którą składa się przewidywanie możliwych nieporozumień i zapobieganie im wiąże się głęboko z rozsądnym, dydaktycznym wykorzystaniem błędów. „Errando discimus”. Jeżeli nieporozumienie uzewnętrznia się dostatecznie wcześniej, podkreślam: dostatecznie wcześniej, w postaci błędu, to jest to „błogosławiony błąd”, który można i trzeba wykorzystać dla postępu¹⁰⁰.

Dwa słowa z powyższego cytatu zawierają to, co stanowi kluczową rolę monitorowania: „dostatecznie wcześniej”. Monitorowanie jest po to, aby dostatecznie wcześniej ujawnić nieprawidłowości i niezwłocznie przystąpić do ich naprawienia.

Egzaminy zewnętrzne spowodowały, że obszar efektywności nauczania jest szczególnie wrażliwy na negatywne wyniki monitorowania i potrzeba wdrożenia skutecznej interwencji na poziomie szkoły nie budzi w tym przypadku wątpliwości. Jest to zasadą ogólną, która z reguły działa. Występujące różnice dotyczyć mogą spraw zasadniczych: plan naprawczy realny, konkretny, wdrażany i monitorowany czy plan naprawczy pozorny, formalny i tworzony dla ewentualnej kontroli? Tej sprawie dobrze służy element konkurencyjności. Wszędzie tam, gdzie szkoła jest postrzegana jako instytucja rynkowa, świadcząca usługę edukacyjną, rywalizująca o uczniów – z reguły jest lepiej. Konkurencyjność szkół pozytywnie wpływa na jakość realizacji podstawy programowej i jej monitorowanie. Wtedy na ogół z sukcesem realizowany jest schemat:

1. Poprawne monitorowanie danego obszaru.
2. Szybka reakcja na nieprawidłowości (wykorzystanie wyników monitorowania).
3. Poprawa jakości.

¹⁰⁰ Z. Krygowska, *Zrozumieć błąd w matematyce*, [w:] J. Żabowski (red.), *O nauczaniu matematyki*, Płock 2011, s. 51.

Konkurencyjność placówek oświatowych w sytuacji niżu demograficznego występuje samoistnie na szczeblu gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, nawet w miastach mniejszej wielkości. Ponadto, w wielu miastach szkoły samorządowe, w tym także podstawowe, rywalizują o uczniów z placówkami prowadzonymi przez inne podmioty. Pozostaje jeszcze liczny segment szkół podstawowych znajdujących się w małych miejscowościach. Znika tam element konkurencyjności w rozumieniu rywalizacji o ucznia. Uczniowie i tak przyjdą czy raczej zostaną dowiezieni do jedynej w gminie gimnazjum, niezależnie od wyniku sprawdzianu kończącego szkołę podstawową. Co zrobić w tej sytuacji?

Jedną z recept jest jawna i otwarta analiza wyników sprawdzianu/egzaminu gimnazjalnego z uwzględnieniem kontekstu wyników. O znaczeniu kompetencji i spójności rady pedagogicznej, dla prawidłowego przebiegu procesu monitorowania, wspomniano już we wcześniejszej części rozdziału. Do omówienia pozostaje problem skutecznego zarządzania szkołą w kontekście realizacji zadań wynikających z procesu monitorowania realizacji podstawy programowej.

Zarządzanie szkołą a wykorzystanie wyników monitorowania

Osobą, która będzie miała decydujący wpływ na przebieg procesu monitorowania realizacji podstawy programowej oraz wykorzystanie wyników monitorowania jest dyrektor szkoły. Niezależnie od prezentowanego stylu przywództwa ważne jest, aby w tej sprawie dyrektor prezentował pełne przekonanie co do potrzeby i sensu realizowanych działań, a najlepiej entuzjazm. Tylko ten, kto płonie, jest w stanie zapalać innych. Stwierdzenie „bo musimy to robić”, pomimo swej racjonalności nikogo spośród rady pedagogicznej nie przekona do pełnego zaangażowania. Dobre zarządzanie dyrektora szkoły polega na podziale kompetencji między współpracowników oraz na delegowaniu uprawnień. Realizowane zadania początkowo wymagają dyskretnej uwagi w trakcie ich realizacji, po pewnym czasie możemy oczekiwać, iż będą wykonywane samodzielnie przez osobę lub zespół wyznaczony do ich realizacji. Tak też jest z monitorowaniem oraz wykorzystaniem jego wyników w praktyce szkolnej. Dyrektor we współpracy z radą pedagogiczną powinien wypracować obowiązujący na terenie szkoły model, w którym określi się: kto co robi i za co odpowiada. Warto do realizacji powyższych zadań zaangażować funkcjonujące już zespoły rady pedagogicznej. W tym przypadku jedynym poważnym zagrożeniem są wspomniane już działania pozorne. Jednak skuteczny dyrektor nie dopuści do takiej sytuacji. Nieprawidłowości funkcjonują i mają się dobrze, jeżeli występuje wewnętrzne przyzwolenie na ich trwanie wewnątrz instytucji.

Reasumując, skuteczne i dobre kierownictwo szkoły sprzyjające procesowi monitorowania to takie kierownictwo, które prezentuje następujące właściwości:

1. Ma miejsce podział kompetencji i delegowanie uprawnień; członkowie zespołu funkcjonują równie dobrze samodzielnie, jak i w sytuacji „bliskiego nadzoru”.
2. W bieżącym funkcjonowaniu dyrektor szkoły pełni funkcję straży pożarnej: działa rzadko i w „palących” sprawach.
3. Podstawową działalnością dyrektora szkoły jest działalność planistyczna, perspektywiczna i menedżerska.

Zaniedbanie działań w trzecim z tych obszarów może mieć niekorzystny wpływ na dalszą działalność placówki: negatywne skutki nie wystąpią od razu, lecz będą odroczone w czasie. Podobnie jest z nieprawidłowościami dotyczącymi procesu monitorowania i wykorzystania jego wyników w pracy szkoły. Nawet jeżeli negatywne skutki nie wystąpią od razu, to będą to skutki odroczone, które kiedyś wystąpią ze zwiększoną siłą jako skumulowanie zaniedbań i zaniechań.

Jak wykorzystać wyniki monitorowania realizacji podstawy programowej w pracy nauczycieli i szkoły?

Wymaganie z rozporządzenia o nadzorze pedagogicznym	Sposób wykorzystania wyników monitorowania realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego
<p>1. Szkoła realizuje koncepcję pracy ukierunkowaną na rozwój uczniów</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cele i założenia podstawy programowej kształcenia ogólnego uczynić jednym ze źródeł kreowania koncepcji pracy szkoły, • główne cele rozwoju szkoły skoncentrować na wspieraniu rozwoju uczniów, • umiejętnie równoważyć cele określone w podstawie programowej z potrzebami i oczekiwaniami uczniów oraz środowiska lokalnego, • dokonać modyfikacji koncepcji pracy szkoły, zgodnie z kierunkami polityki państwa oraz zmianami wprowadzanymi w systemie oświaty;
<p>2. Procesy edukacyjne są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie oraz wdrożenie spójnej i jednolitej koncepcji planowania pracy szkoły, w tym w zakresie planowania kierunkowego w cyklu trzyletnim, planowania operacyjnego w cyklu rocznym, planowania wynikowego zgodnie z duchem podstawy programowej oraz planowania metodycznego poszczególnych zajęć edukacyjnych, • wprowadzenie do praktyki szkolnej elementów oceniania kształtującego, w szczególności dotyczących informowania uczniów o stawianych przed nimi celach uczenia się i formułowanych oczekiwaniach, jak również przekazywania informacji zwrotnych pomagających się uczyć, • rzetelne i racjonalne dostosowanie wymagań do potrzeb i możliwości uczniów, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie indywidualizacji procesu kształcenia i wychowania, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie kształcenia umiejętności ucznia się uczniów;
<p>3. Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określonych w podstawie programowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wnikliwe zapoznanie się z podstawą programową nie tylko swojego etapu edukacyjnego, lecz także poprzedzającego i następnego, • w planowaniu i realizacji procesów edukacyjnych uwzględnienie osiągnięć uczniów z poprzedniego etapu edukacyjnego, • realizacja podstawy programowej z wykorzystaniem zalecanych warunków i sposobów jej realizacji, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie badania i analizy osiągnięć edukacyjnych uczniów;
<p>4. Uczniowie są aktywni</p>	<ul style="list-style-type: none"> • aktywizacja uczniów w procesie kształcenia, • wdrażanie uczniów do oceny koleżeńskiej i samooceny, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań szkoły w zakresie realizacji głównych zadań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego;
<p>5. Respektowane są normy społeczne</p>	<ul style="list-style-type: none"> • doskonalenie oddziaływań wychowawczych, • uczynienie wskazanych w podstawie programowej wartości i postaw celem i przedmiotem pracy wychowawczej, • rozwój i doskonalenie samorządności uczniowskiej, • systematyczne badanie i analiza efektów pracy wychowawczej;

<p>6. Szkoła lub placówka wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie diagnozy potrzeb, możliwości rozwojowych, sposobów uczenia się i sytuacji społecznej każdego ucznia, • tworzenie i realizacja oferty zajęć dodatkowych wspierających rozwój uczniów, zgodnie z wynikami przeprowadzonej diagnozy, • opracowanie i wdrożenie koncepcji działań antydyskryminacyjnych, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie indywidualizacji procesu kształcenia i wychowania;
<p>7. Nauczyciele współpracują w planowaniu i realizowaniu procesów edukacyjnych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uczynienie zagadnień związanych z realizacją podstawy programowej głównym celem i przedmiotem pracy oraz współpracy zespołów nauczycieli, w szczególności zespołów nauczycieli pracujących w jednym oddziale, • doskonalenie form współpracy w planowaniu, organizowaniu i modyfikowaniu realizowanych w szkole procesów edukacyjnych, • wprowadzanie potrzebnych i celowych zmian w szkolnym systemie kształcenia i wychowania;
<p>8. Promowana jest wartość edukacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie kreowania aspiracji edukacyjnych uczniów, • opracowanie i wdrożenie systemowych działań w zakresie motywowania uczniów do nauki, • promocja i upowszechnianie informacji na temat osiągnięć edukacyjnych i sukcesów uczniów;
<p>9. Rodzice są partnerami szkoły</p>	<ul style="list-style-type: none"> • doskonalenie metod i form współpracy z rodzicami w zakresie wspierania rozwoju ich dzieci, • uwzględnianie opinii i oczekiwań rodziców w planowaniu i organizowaniu procesów edukacyjno-wychowawczych;
<p>10. Wykorzystywane są zasoby szkoły oraz środowiska lokalnego na rzecz wzajemnego rozwoju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wzbogacanie i uzupełnianie bazy szkoły, w szczególności w celu zapewnienia zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej, • systematyczna i celowa współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi w środowisku na rzecz rozwoju uczniów;
<p>11. Szkoła lub placówka, organizując procesy edukacyjne, uwzględnia wnioski z analizy wyników sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego, egzaminu maturalnego, egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe i egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnianie wyników analizy sprawdzianu i egzaminów w planowaniu, organizowaniu i doskonaleniu procesów edukacyjno-wychowawczych, • uwzględnianie wyników ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej w planowaniu, organizowaniu i doskonaleniu procesów edukacyjno-wychowawczych, • uwzględnianie wyników innych badań wewnętrznych w planowaniu, organizowaniu i doskonaleniu procesów edukacyjno-wychowawczych, w tym w szczególności badań osiągnięć uczniów i losów absolwentów, • uwzględnianie wyników badań zewnętrznych w planowaniu, organizowaniu i doskonaleniu procesów edukacyjno-wychowawczych;

<p>12. Zarządzanie szkołą lub placówką służy jej rozwojowi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie coraz lepszych warunków do rozwijania samorządnej i samodzielnej pracy uczniów i wychowanków, • celowe wzbogacanie w miarę możliwości, odpowiednich warunków organizacyjnych do realizacji zadań wynikających z podstawy programowej kształcenia ogólnego, • opracowanie arkusza organizacyjnego szkoły oraz tygodniowego rozkładu zajęć edukacyjnych, • dopuszczanie do użytku w szkole zgodnych z podstawą programową programów nauczania, • doskonalenie procedur wewnętrznego nadzoru pedagogicznego nad realizacją podstawy programowej, • zapewnienie pomocy i wsparcia nauczycielom w realizacji ich zadań, wynikających w szczególności z wdrażania podstawy programowej i w ich doskonaleniu zawodowym w tym zakresie.
--	--

Monitorowanie a możliwości związane z pozyskaniem środków unijnych

Wyniki monitorowania powinny być wykorzystywane dla poprawy bazy i wyposażenia szkoły. Zalecane warunki i sposób realizacji podstawy programowej dla szeregu edukacji w sposób szczegółowy wskazują na pożądane wyposażenie i pomoce w szkole. Niekiedy nie wynika to wprost z treści zapisów w tym punkcie podstawy programowej. Dla części przedmiotów przyrodniczych sformułowano wskazania dotyczące zalecanych doświadczeń i eksperymentów. Oznacza to również wymagania dotyczące wyposażenia szkoły. Podobnie jest w przypadku przedmiotów artystycznych i wychowania fizycznego. Wskazania powyższe w sposób szczegółowy omówiono w rozdziale *Monitorowanie zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej*. Za prawidłowe wyposażenie w sprzęt i pomoce w miarę możliwości finansowych odpowiada nauczyciel przedmiotu w zakresie swojej edukacji. W sytuacji występujących braków powinien wnioskować do dyrektora szkoły. Z kolei dyrektor szkoły, odpowiadając za budżet i gospodarkę finansową swojej placówki, odpowiada również za dostosowanie jej wyposażenia do minimalnych wymagań wynikających z zalecanych warunków realizacji podstawy programowej. Możliwości w tym zakresie ma dość duże. Niezależnie od budżetu placówki może aplikować o fundusze unijne. Przygotowanie projektu konkursowego wymaga oczywiście wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Jednak korzyści mogą być znaczne:

1. Dodatkowe zajęcia dla uczniów (często w atrakcyjnych obszarach: zajęcia pozalekcyjne, TIK, języki obce).
2. Szkolenia dla nauczycieli.
3. Dodatkowe wyposażenie dla szkoły (często urządzenia z zakresu TIK).

Modelujący wpływ narzędzi monitorowania podstawy programowej na jakość procesu monitorowania.

Narzędzia monitorowania realizacji podstawy programowej na dobre zagościły w rzeczywistości szkolnej, poczynając od roku szkolnego 2009/2010, gdy do gimnazjów trafił arkusz monitorowania wdrażania podstawy programowej. W roku szkolnym 2012/2013 do szkół podstawowych trafiły narzędzia monitorujące realizację podstawy programowej na poziomie klas IV. Część z tych narzędzi wyszukać można w zasobach Internetu. Zawarte w arkuszach pytania, funkcjonujące i powszechnie znane od kilku lat, wywierają modelujący wpływ na podmioty rzeczywistości szkolnej: wiedzę, kompetencje i realizację zadań przez nauczycieli oraz problematykę nadzoru dyrektorów szkół. Jest

to wpływ niewątpliwie pozytywny, gdyż zwiększa znajomość podstawy programowej oraz umiejętności wykorzystania wyników monitorowania w pracy nauczycieli i szkół.

Zapamiętaj!

1. W centrum zainteresowania szkoły i nauczycieli znajduje się uczeń, a nie realizacja podstawy programowej.
2. Celem wszystkich działań naprawczych i doskonalących, wykorzystujących wyniki monitorowania realizacji podstawy programowej, jest dobro ucznia i jego wszechstronny rozwój rozumiany, zgodnie z duchem podstawy programowej kształcenia ogólnego, jako równowaga między wiedzą, umiejętnościami i postawami.
3. Im efektywniejsza jest szkoła, tym szerzej w planowaniu, organizowaniu i realizacji procesów edukacyjno-wychowawczych uwzględnia potrzeby i możliwości rozwojowe uczniów.
4. Dobra szkoła umiejętnie równoważy potrzeby i możliwości rozwojowe uczniów z wymaganiami podstawy programowej kształcenia ogólnego i umożliwia osiągnięcie sukcesu przez każdego ucznia na miarę jego możliwości rozwojowych.
5. Wykorzystanie wyników monitorowania do poprawy efektywności pracy szkoły zależy od prawidłowego funkcjonowania rady pedagogicznej i skutecznego przywództwa dyrektora szkoły.
6. Efekty kształcenia szkoły w dużym stopniu uzależnione są od prawidłowego przebiegu procesu monitorowania.
7. Monitorowanie stwarza szkole szansę wykorzystania terazniejszych błędów dla przyszłych sukcesów.
8. Planując proces monitorowania, powinniśmy uwzględniać potrzeby szkoły oraz korzystać z doświadczeń innych w tym zakresie, a także – z dostępnych narzędzi, modyfikując je dla własnych potrzeb.
9. Wykorzystując wyniki monitorowania dla poprawy efektywności, szkoła staje się samodoskonalącą się instytucją oświatową.

Wybrane aspekty monitorowania w dotychczasowej praktyce szkolnej

Refleksje dyrektora szkoły

MONITOROWANIE WDRAŻANIA

PODSTAWY PROGRAMOWEJ KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

1. Dane szkoły realizującej.

Zespół Szkół w Baruchowie

Szkoła Podstawowa im. I Armii Wojska Polskiego

Gimnazjum im. Marii Kretkowskiej

2. Cel/cele monitorowania.

Ocena stopnia realizacji podstawy programowej z poszczególnych edukacji przedmiotowych.

Ocena poprawności stosowania przez nauczycieli prawa oświatowego.

Wspomaganie nauczycieli w realizacji zadań dydaktycznych.

3. Opis działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej – kto, co, kiedy, w jakim czasie, cykliczność, jak, bariery i problemy na każdym etapie działań, doświadczenie zauważonych trudności i sposoby ich przewyżczenia.

Działania w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej poszczególnych edukacji przedmiotowych poprzez:	Odpowiedzialny	Termin	Przykłady wewnętrznych dokumentów szkoły
Opracowanie i przedstawienie dyrektorowi planu edukacyjnego w poszczególnych klasach z wyróżnieniem treści nauczania na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym. Plany edukacyjne są opracowywane/uzgadniane w zespołach przedmiotowych. Dyrektor, analizując plany edukacyjne, kontroluje je pod względem kompletności umieszczenia w nich podstawy programowej oraz kontroluje uwzględnianie w nich zalecanych warunków i sposobów realizacji podstawy programowej.	wszyscy nauczyciele	do 15 września	plany edukacyjne nauczycieli

<p>Prowadzenie kart realizacji podstawy programowej, zakładanych dla poszczególnych przedmiotów i klas.</p> <p>Karty zakłada, uzupełnia i przedstawia do wglądu dyrektorowi każdy nauczyciel. Karty są własnością szkoły i przechowywane są przez dyrektora, który wydaje je nauczycielom w celu uzupełnienia.</p> <p>Dyrektor kontroluje systematyczność realizacji podstawy programowej.</p> <p>W przypadku jakichkolwiek trudności z realizacją podstawy programowej nauczyciel zobowiązany jest niezwłocznie zgłosić ten fakt dyrektorowi wraz z propozycją zmian w planie edukacyjnym, która zapewni zrealizowanie koniecznych treści w cyklu kształcenia.</p>	wszyscy nauczyciele	po zakończeniu pierwszej i drugiej klasy danego etapu nauczania oraz w ostatniej klasie: do końca stycznia, marca i czerwca.	Przykład 1
<p>Analiza oświadczeń nauczycieli o stopniu realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu.</p> <p>Karty uzupełnia (lub odpowiada za uzupełnienie) i przedstawia do wglądu dyrektorowi wyznaczony nauczyciel.</p> <p>W przypadku jakichkolwiek trudności z realizacją minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej nauczyciel zobowiązany jest niezwłocznie zgłosić ten fakt dyrektorowi, który pomaga uniknąć problemu poprzez: zmiany w organizacji zastępstw doraźnych, zmiany w planie lekcji dnia, w którym będzie realizowany dany przedmiot oraz zmiany w przydziale godzin „dyrektorskich”.</p>	dyrektor	po zakończeniu pierwszej i drugiej klasy danego etapu nauczania oraz w ostatniej klasie: do końca stycznia, marca i czerwca.	Przykład 2
<p>Doraźne i planowe kontrole dzienników lekcyjnych.</p>	dyrektor	wg potrzeb lub harmonogramu kontroli	Przykład 3
<p>Obserwacje zajęć prowadzonych przez nauczycieli.</p>	dyrektor	według potrzeb lub harmonogramu obserwacji	Przykład 4
<p>Przeprowadzanie wewnętrznych sprawdzianów wiedzy i umiejętności uczniów.</p>	dyrektor	według harmonogramu sprawdzianów	Przykład 5
<p>Numerowanie kolejnych zajęć w dziennikach lekcyjnych.</p>	wszyscy nauczyciele	na bieżąco	

Kontrola realizacji treści nauczania wynikających z podstawy programowej przez nauczycieli zastępujących nieobecnego nauczyciela.	dyrektor	na bieżąco w trakcie zastępstwa	
Kontrola kart wycieczek i scenariuszy imprez szkolnych organizowanych na godzinach lekcyjnych pod kątem przydatności ich w realizacji podstawy programowej.	dyrektor	na bieżąco	

Przykład 1

Przykład karty monitorowania realizacji treści szczegółowych podstawy programowej
Karta realizacji podstawy programowej z matematyki w Zespole Szkół w Baruchowie,
Szkoła Podstawowej

Klasa

Nauczyciel (zakładający kartę)

(W przypadku zmiany nauczyciela danego przedmiotu w kolejnych latach szkolnych wszelkie zapisy dotyczące realizacji podstawy programowej nanoszone są na dokumencie pierwotnym.)

Treści nauczania – wymagania szczegółowe (z podstawy programowej)	Treści zrealizowane w klasie IV Rok szkolny 2012/2013	Treści zrealizowane w klasie V Rok szkolny 2013/2014	Treści zrealizowane w klasie VI Rok szkolny 2014/2015
1. Liczby naturalne w dziesiętkowym układzie pozycyjnym. Uczeń: 1) odczytuje i zapisuje liczby naturalne wielocyfrowe, 2) interpretuje liczby naturalne na osi liczbowej, 3) porównuje liczby naturalne, 4) zaokrągla liczby naturalne, 5) liczby w zakresie do 30 zapisane w systemie rzymskim przedstawia w systemie dziesiętkowym, a zapisane w systemie dziesiętkowym przedstawia w systemie rzymskim.	√ √ √		
.....			
.....			
Podpis nauczyciela oświadczającego o stopniu realizacji podstawy programowej			

Przykład 2

Przykłady oświadczeń o realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej zgodnie z ramowym planem nauczania

Oświadczenia nauczycieli Zespołu Szkół w Baruchowie o stopniu realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu.

(Rozporządzenia MEN z 7 lutego 2012 r.)

szkoła podstawowa – edukacja wczesnoszkolna

Terminy wypełnienia oświadczenia

Nauczyciel odpowiedzialny za zebranie oświadczeń

Minimalny wymiar godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu	Przedmiot	Liczba godzin zrealizowanych w kl. I	Podpis nauczyciela prowadzącego zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych po kl. II	Podpis nauczyciela prowadzącego zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych do stycznia, marca i czerwca w kl. III	Podpis nauczyciela prowadzącego zajęcia
1150	Edukacja polonistyczna, matematyczna, przyrodnicza,						
190	Język angielski						
95	Edukacja muzyczna						
95	Edukacja plastyczna						
95	Zajęcia komputer.						
290	Wych. fizyczne						

Uwagi:

Przyjąłem / łam do wiadomości

Data.....podpis..... Data.....podpis.....

Oświadczenia nauczycieli Zespołu Szkół w Baruchowie o realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu.

szkoła podstawowa II etap edukacyjny

Terminy wypełnienia oświadczenia

Nauczyciel odpowiedzialny za zebranie oświadczeń

Minimalny wymiar godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu	Przedmiot	Liczba godzin zrealizowanych w klasie IV	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych po klasie V	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych do stycznia, marca i czerwca w klasie VI	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia
510	Język polski						
290	Język angielski						
95	Muzyka						
95	Plastyka						
130	Historia i społeczeństwo						
290	Przyroda						
385	Matematyka						
95	Zajęcia komputerowe						
95	Zajęcia techniczne						
385	Wych. fiz.						
95	Zajęcia z wychowawcą						
Po 0.5 godziny w klasach V i VI	WDŻ						

Uwagi:

Przyjąłem do wiadomości

Datapodpis.....

Datapodpis.....

Datapodpis.....

Datapodpis.....

Datapodpis.....

Oświadczenia nauczycieli Zespołu Szkół w Baruchowie o realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu.

gimnazjum

Termin wypełnienia oświadczenia

Nauczyciel odpowiedzialny za zebranie oświadczeń

Minimalny wymiar godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu	Przedmiot	Liczba godzin zrealizowanych w klasie I	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych po klasie II	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia	Liczba godzin zrealizowanych do stycznia, marca i czerwca w klasie III	Podpis nauczyciela/li prowadzących zajęcia
450	Język polski						
450	Język angielski						
	Język niemiecki						
30	Muzyka						
30	Plastyka						
190	Historia						
65	Wiedza o społ.						
130	Geografia						
130	Biologia						
130	Chemia						
130	Fizyka						
385	Matematyka						
65	Informatyka						
385	Wych. fiz.						
30	Eduk. dla bezp.						
65	Zajęcia art.						
65	Zajęcia tech.						
95	Zajęcia z wychowawcą						
Po 14 godzin w każdej klasie	WDŻ						

Uwagi:.....

Przyjąłem do wiadomości

Data..... podpis..... Data..... podpis.....

Przykład 3

Przykład protokołu kontroli realizacji podstawy programowej wychowania fizycznego

PROTOKÓŁ KONTROLI nr ...

Niniejszy protokół dokumentuje realizowane przez Dyrektora czynności kontrolne, zgodnie z Planem Nadzoru Pedagogicznego.

Kontrola w zakresie realizacji podstawy programowej wychowania fizycznego.

Dotyczy:

Imię i nazwisko kontrolowanego	
Imię i nazwisko kontrolującego	dyrektor szkoły
Data kontroli:	15 lutego 2013 roku
Kontrolowane dokumenty:	1) dziennik lekcyjny 2) karta monitorowania podstawy programowej wychowania fizycznego
Forma kontroli:	1) kontrola dokumentów: dzienników lekcyjnych, które prowadzi nauczyciel dla każdego oddziału oraz kart monitorowania podstawy programowej z wychowania fizycznego (karty obejmują cykl edukacyjny), 2) analiza złożonego przez nauczyciela zapotrzebowania na środki niezbędne do realizacji podstawy programowej wychowania fizycznego.
Okres objęty kontrolą:	1 września 2012 roku - 30 stycznia 2013 roku
Uwagi i spostrzeżenia:	
Wnioski:	
Zalecenia pokontrolne:	

Baruchowo, dn.

Podpis kontrolującego:

Podpis kontrolowanego:

Przykład 4

Przykład protokołu obserwacji zajęć w szkole podstawowej:

Data obserwacji

Wypełnia nauczyciel

Imię i nazwisko nauczyciela	
-----------------------------	--

Przedmiot/forma zajęć		Klasa	
-----------------------	--	-------	--

Temat	
-------	--

Treści z podstawy programowej realizowane na obserwowanej lekcji/zajęciach	
--	--

Cele	
------	--

Pomoce i środki dydaktyczne	
-----------------------------	--

Wiodące metody	
----------------	--

Uwagi/spostrzeżenia nauczyciela	
---------------------------------	--

Wypełnia dyrektor

Założenia obserwacji	
----------------------	--

Zakres realizacji

techniki cichego czytania ze zrozumieniem	
redagowanie i pisanie tekstów, ze zwróceniem uwagi na błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne	
wykorzystywanie zdobytej wiedzy w działaniach praktycznych	
korzystanie z podanych informacji	
indywidualizacja procesu dydaktycznego	

Uwagi i zalecenia	
-------------------	--

Podpis nauczyciela

Podpis dyrektora

Przykład 5

Przykładowy harmonogram sprawdzianów wewnętrznych służących monitorowaniu efektów kształcenia

Harmonogram sprawdzianów przeprowadzanych przez dyrektora w Zespole Szkół w Baruchowie

2011/2012

Szkoła Podstawowa

Klasa	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	Przedmiot	Nauczyciel prowadzący zajęcia ¹
Ia									X		n. zinteg.	
Ib									X		n. zinteg.	
IIa					X						n. zinteg.	
IIb					X						n. zinteg.	
IIIa					X						n. zinteg.	
IIIb					X						n. zinteg.	
IVa									X		j. polski matemat. przyroda historia	
IVb									X		j. ang. muzyka plastyka	
Va					X						j. polski matemat. przyroda historia	
Vb					X						j. ang. plastyka	
VIa			X								sprawdzian próbny/ język ang.	
VIb			X									

Gimnazjum

Klasa	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	Przedmiot	Nauczyciel prowadzący zajęcia ¹
Ia	X										diagnoza wstępna: jęz. polski matematyka jęz. angielski	
Ib	X											
IIa								X			jęz. polski historia WOS matematyka fizyka biologia chemia geografia jęz. angielski jęz. niemiecki	
IIb								X				
IIIa		X									egzaminy próbne	
IIIb		X										

¹ Nauczyciele odpowiedzialni za dokonanie analizy wyników i stworzenie ewentualnych programów naprawczych.

O dokładnym terminie sprawdzianu dyrektor powiadamia z tygodniowym wyprzedzeniem.

Omówienie sprawdzianu (wyciągnięcie wniosków do dalszej pracy) odbywa się w ciągu 2 tygodni.

Zakresy analiz wyników poszczególnych sprawdzianów w szkole podstawowej

Sprawdzian klas I, II, III:

- technika cichego czytania ze zrozumieniem,
- redagowanie i pisanie tekstów, ze zwróceniem uwagi na błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne oraz ćwiczenia polegające na wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w działaniach praktycznych i polegające na korzystaniu z podanych informacji.

Sprawdzian klas IV:

- wyszukiwanie w tekstach i nazywanie części mowy, stopniowanie przymiotników oraz ćwiczenia ortograficzne,
- zapis liczb w układzie dziesiętkowym i zapis słowny liczb oraz algorytm odejmowania pisemnego z przekraczaniem progu dziesiętkowego, umiejętność radzenia sobie w rozwiązywaniu złożonych zadań z treścią,
- redagowanie i pisanie tekstów ze zwróceniem uwagi na błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne oraz ćwiczenia polegające na wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w działaniach praktycznych i polegające na korzystaniu z podanych informacji.

Sprawdzian klas V:

- praca z różnymi tekstami, algorytmy działań pisemnych i znajomość pojęć: suma, różnica, iloczyn, iloraz,
- redagowanie i pisanie tekstów ze zwróceniem uwagi na błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne oraz ćwiczenia polegające na wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w działaniach praktycznych i polegające na korzystaniu z podanych informacji.

Sprawdzian klas VI:

- redagowanie i pisanie tekstów ze zwróceniem uwagi na błędy językowe, ortograficzne i interpunkcyjne oraz ćwiczenia polegające na wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w działaniach praktycznych i polegające na korzystaniu z podanych informacji.

Zakres analiz wyników poszczególnych sprawdzianów w gimnazjum: sprawdzenie stopnia opanowania przez uczniów treści zawartych w podstawie programowej gimnazjum.

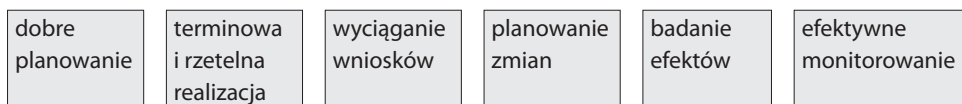
4. Efekty podjętych działań w zakresie monitorowania – jakie uzyskano efekty, dlaczego podjęte działania okazały się trwałe i efektywne, skąd to wiemy, kto i w jaki sposób to sprawdził.

Efekty potwierdzone wynikami kontroli, zadowalającymi wynikami sprawdzianów i egzaminów oraz zawartością dokumentów szkolnych:

- wszyscy nauczyciele znają podstawę programową i przepisy prawne dotyczące wdrażania nowej podstawy programowej,
- nauczyciele na bieżąco realizują podstawę programową na wszystkich etapach edukacyjnych i coraz lepiej wykorzystując bazę szkoły, starają się realizować zalecane warunki i sposoby realizacji podstawy programowej,
- uczniowie zdobywają wiedzę i umiejętności zgodne z podstawą programową,
- liczba godzin zajęć dydaktycznych z wszystkich przedmiotów przewyższa minimalną liczbę godzin z tych przedmiotów określoną w ramowych planach nauczania.

5. **Rekomendacje** – warunki konieczne do właściwej realizacji działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej, czego się wystrzegać, co gwarantuje sukces, jakie są warunki jego osiągnięcia.

Warunki konieczne do właściwej realizacji działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej.

Czego się wystrzegać?

Zaniechania monitorowania po pewnym czasie.

Co gwarantuje sukces?

Systematyczność nauczycieli i konsekwencja dyrektora.

Jakie są warunki jego osiągnięcia?

Odpowiedzialność wszystkich nauczycieli, dobra współpraca nauczyciel – nauczyciel i nauczyciel – dyrektor.

Tomasz Pawlicki

Dyrektor Zespołu Szkół w Baruchowie

MONITOROWANIE REALIZACJI PODSTAWY PROGRAMOWEJ W GIMNAZJUM

REFLEKSJE DYREKTORA SZKOŁY

Gimnazjum nr 2 w Wieniucu

Wieniec, ul. Szkolna 1

Brześć Kujawski

Cele monitorowania wdrażania podstawy programowej:

1. Ocena wybranych programów nauczania pod kątem zgodności z podstawą programową.
2. Kontrola realizacji podstawy programowej na wszystkich przedmiotach (systematyczność, rytmiczność, czas).
3. Kontrola nabywania i doskonalenia kompetencji kluczowych uczniów.
4. Efektywne wykorzystanie godzin dydaktycznych.

Realizacja podstawy jest obowiązkiem każdego nauczyciela, monitorować ją musi zarówno nauczyciel, jak i dyrektor. Dyrektor nie jest w stanie sam sprostać temu obowiązkowi, dlatego ważne jest najpierw uświadomienie wagi problemu, a później znalezienie sposobu, jak efektywnie go rozwiązać. Konieczna jest współpraca nauczycieli z dyrektorem. Takie ustalenie stało się punktem wyjścia w naszym gimnazjum do monitorowania realizacji podstawy programowej.

Dbając o spójność, przejrzystość i porównywalność dokumentów funkcjonujących w szkole, zaplanowano także jednolity sposób monitorowania podstawy programowej. Jej treści, obejmujące cykl kształcenia każdego przedmiotu w gimnazjum, zamieszczono w tabeli. W kolumnach obok umieszczone zostały lata szkolne przeznaczone na realizację podstawy. W związku z tym, że lekcje są numerowane, ustaliliśmy, że na wysokości zrealizowanego zapisu podstawy umieszczamy ten numer, dotyczy to także zastępstw.

MONITOROWANIE REALIZACJI PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Przedmiot..... Lata szkolne Klasa Wychowawca

Treści podstawy programowej	Klasa I 2012-2013 zrealizowano godzin	Klasa II 2013-2014 zrealizowano godzin	Klasa III 2014-2015 zrealizowano godzin	Uwagi
Minimalna liczba godzin Zrealizowano w cyklu 3-letnim				

Każdy nauczyciel zobowiązany jest do zliczenia na koniec **miesiąca, semestru i na koniec roku szkolnego liczby zrealizowanych godzin dydaktycznych** w poszczególnych klasach. Liczba godzin zapisywana jest nie tylko w dokumentacji nauczyciela (plany dydaktyczne, tabela wdrażania podstawy programowej), lecz także w dzienniku każdej klasy w odpowiednim miejscu. Ułatwia to monitorowanie wywiązania się nauczycieli z minimalnej liczby godzin, określonej dla poszczególnych przedmiotów. Mo-

onitoring ilościowy prowadzony jest przez dyrektora szkoły, a każdy nauczyciel bierze odpowiedzialność za realizację zewidencjonowanej liczby godzin. Ważna w tej kwestii jest systematyczność nanoszenia danych i analiza liczby godzin dydaktycznych niezrealizowanych przez nauczycieli (np. z powodu zwolnienia lekarskiego). Łatwo bowiem zaplanować uzupełnienie brakującej liczby godzin, np. na zastępstwach za nieobecnych nauczycieli.

Przy monitoringu wdrażania podstawy należy także pamiętać o specyfice nauczanego przedmiotu. W podstawie programowej z biologii i chemii ujęto przeprowadzanie eksperymentów i doświadczeń. Z kolei podstawa programowa z historii nakłada na nauczyciela obowiązek wprowadzenia rozprawki historycznej. W tabeli zatem należy pamiętać o ujęciu wskazanych w podstawie metod, np. projektu, czy wykorzystaniu TIK. Niektóre umiejętności doskonalone są wielokrotnie, systematycznie podczas wielu lekcji, np. na lekcjach języka polskiego treści zawarte w punkcie I.1.1) - I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystywanie zawartych w nich informacji, 1. Czytanie i słuchanie, 1) Uczeń odbiera komunikaty pisane, mówione oraz nadawane za pomocą środków audiowizualnych – rozróżnia informacje przekazane werbalnie oraz zawarte w dźwięku i obrazie. W takim wypadku, aby usprawnić monitoring, po rejestracji kilku lekcji poświęconych tej umiejętności warto zrobić adnotację o systematycznym ćwiczeniu tej umiejętności albo wybrać sobie jakiś znak, który będzie niósł taką informację (np. *).

Podstawa programowa określa także **umiejętności kluczowe**, które powinien opanować uczeń i które nauczyciele różnych przedmiotów są zobowiązani doskonalić. Należy zatem pamiętać o wprowadzeniu do tabeli adnotacji o tych umiejętnościach. Analiza tabeli pozwoli nauczycielowi przedmiotu na kontrolę realizacji także i tego wymagania oraz na weryfikację planu dydaktycznego. Dla dyrektora informacje zawarte w dokumencie to także możliwość kontroli spełniania przez nauczycieli tego wymagania. Monitoring realizacji podstawy kontrolowany jest co semestr przez dyrektora szkoły (zapisy w dziennikach i tabeli), a efekty pracy sprawdzane są przez:

- diagnozy etapowe umiejętności uczniów (po pierwszej klasie, po drugiej klasie, na egzaminach próbnych) z poszczególnych przedmiotów,
- badanie efektów kształcenia,
- realizację projektów.

Efekty podjętych działań:

1. Wysokie wyniki na egzaminie gimnazjalnym (np. w roku szkolnym 2011/2012 stanin siódmy, 2012/2013 – stanin szósty, czyli wynik wyższy od średniej gminy, powiatu, województwa i kraju, wysokie EWD).
2. Pełna realizacja podstawy programowej przed egzaminem gimnazjalnym.
3. Modyfikacja planów dydaktycznych poszczególnych przedmiotów.
4. Systematyczne doskonalenie umiejętności kluczowych.
5. Efektywne wykorzystanie liczby godzin przeznaczonych na poszczególne przedmioty.
6. Podniesienie jakości nauczania.
7. Dobre przygotowanie absolwentów do kontynuowania nauki w szkołach ponadgimnazjalnych typu maturalnego.
8. Dobra opinia o szkole w środowisku lokalnym i wysoka ocena spełniania wymagania *Efekty kształcenia* z ewaluacji zewnętrznej.

Aby proponowany sposób monitoringu realizacji podstawy programowej przyczyniał się do wzrostu wiadomości i umiejętności uczniów i poprawy efektywności pracy szkoły, muszą zostać spełnione następujące warunki:

1. Zrozumienie i akceptacja przez wszystkich nauczycieli istoty i celu monitoringu.
2. Systematyczność monitorowania wdrażanych treści.
3. Kontrola zapisów prowadzonych przez nauczycieli.
4. Analiza dokumentu w celu korekty planów dydaktycznych.

Monitorowanie wdrażania podstawy nie powinno być tylko czynnością statystyczną, ale musi skłaniać do refleksji nad efektywnością procesu dydaktycznego. Dlatego zapisy w tabeli, będącej zaledwie narzędziem, należy poddać badaniu i analizie. Nie wolno wpadać w rutynę, gdyż sama realizacja jakiegoś punktu z podstawy nie gwarantuje sukcesu dydaktycznego. Monitoring traci sens, jeśli nie jest prowadzony systematycznie, a nauczyciel wielokrotnie nie wraca do treści podstawy.

Agata Taczała
Dyrektor Gimnazjum nr 2 w Wieńcu

Refleksje nauczycieli

MONITOROWANIE WDRAŻANIA PODSTAWY PROGRAMOWEJ KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

1. Dane szkoły realizującej.

Zespół Szkół w Baruchowie

2. Cel/cele monitorowania.

Właściwa realizacja podstawy programowej.

3. Opis działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej – kto, co, kiedy, w jakim czasie, cykliczność, jak, bariery i problemy na każdym etapie działań, doświadczenie zauważonych trudności i sposoby ich przezwyciężania.

Jestem nauczycielką z dwudziestopięcioletnim stażem pracy pedagogicznej. Od wielu lat pracowałam z podstawą programową jako podstawowym źródłem informacji. Od chwili wejścia reformy programowej z 28 grudnia 2008 roku przywiązuję szczególną wagę do tego dokumentu, przede wszystkim z 2 powodów. Po pierwsze, dlatego, że podstawa programowa jest tym dokumentem, który powinien determinować wszelkie działania pedagogiczne, począwszy od momentu planowania, poprzez realizację, a następnie ewaluację podejmowanych działań. Po drugie – doskonale zdaję sobie sprawę, iż podstawa programowa to dokument, który już wyeliminował standardy wymagań egzaminacyjnych w gimnazjum, a od roku szkolnego 2015/2016 wyeliminuje standardy dla szkół podstawowych i szkół typu maturalnego.

Zdając sobie sprawę z rangi dokumentu, systematycznie monitoruję realizację podstawy programowej. Dokonuję monitorowania podstawy programowej z wykorzystaniem 2 obowiązujących mnie w szkole dokumentów: kart realizacji podstawy programowej i oświadczeń nauczycieli o stopniu realizacji minimalnego wymiaru godzin na realizację podstawy programowej danego przedmiotu.

Wykorzystując narzędzie – kartę realizacji podstawy programowej – odczuwam pewien niedosyt. Z mojego punktu widzenia jest to arkusz, który w niewielkim stopniu umożliwi jakościowe monitorowanie wymagań podstawy programowej. Istotne jest jednak to, że wypełnienie arkusza pozwala mi uporządkować przemyślenia dotyczące właściwego wdrażania podstawy programowej i daje bezpieczeństwo, że nie pominęłam żadnego z wymagań szczegółowych. Uczestniczyłam w formie doskonalenia zawodowego poświęconej kompetencjom kluczowym. Konieczność ich kształcenia uważam za ważny aspekt swojej pracy pedagogicznej i systematycznie dbam o to, by monitorować swoje działania w tym zakresie. Prowadzę jednak to monitorowanie w sposób intuicyjny i chętnie skorzystałabym z narzędzia umożliwiającego profesjonalne sprawdzenie poprawności realizowanych przeze mnie zadań w tym zakresie.

4. Efekty podjętych działań w zakresie monitorowania – jakie uzyskano efekty, dlaczego podjęte działania okazały się trwałe i efektywne, skąd to wiemy, kto i w jaki sposób to sprawdził.

Monitorowanie podstawy programowej daje mi poczucie bezpieczeństwa:

- że wypracowuję odpowiednią liczbę godzin potrzebnych do pełnej realizacji podstawy programowej,
- że realizuję podstawę programową w sposób zgodny z ramowymi planami nauczania,
- że właściwie realizuję treści przedmiotowe, co – moim zdaniem – przekłada się również na osiągnięte przez moich uczniów wysokie wyniki edukacyjne, np. bardzo wysokie wyniki sprawdzianu klas VI w roku 2013 w części dotyczącej języka polskiego:

	Wyniki średnie			
	Czytanie (10p)	Pisanie (10p)	Język polski (20p)	Język polski (w %)
VIa	7,36	7,23	14,59	73%
VIb	6,65	8,65	15,30	77%
Szkoła	7,00	7,96	14,96	75%
Polska	7,30	6,34	13,64	68%

5. Rekomendacje – warunki konieczne do właściwej realizacji działań w zakresie monitorowania realizacji podstawy programowej, czego się wystrzegać, co gwarantuje sukces, jakie są warunki jego osiągnięcia.

Zastanowienie się, w jaki sposób monitorować realizację ogólnych zadań szkoły, by zyskać pewność, że w pełni wdrażam podstawę programową.

Lidia Pawlicka
 Nauczyciel języka polskiego
 w Zespole Szkół w Baruchowie

MONITOROWANIE REALIZACJI PODSTAWY PROGRAMOWEJ NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO W GIMNAZJUM – REFLEKSJE NAUCZYCIELA

Gimnazjum nr 2 w Wieniucu

Wieniec, ul. Szkolna 1

87-880 Brześć Kujawski

Cele monitorowania realizacji podstawy programowej:

1. Ocena stopnia realizacji treści zawartych w podstawie programowej z języka polskiego w poszczególnych klasach.
2. Celowa modyfikacja planów dydaktycznych.
3. Realizacja wymaganej minimalnej liczby godzin dydaktycznych w cyklu trzyletnim.

„Kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym, choć realizowane w 2 różnych szkołach, tworzy programowo spójną całość [...]” – trudno nie zgodzić się ze słowami, które otwierają część wstępną podstawy programowej do gimnazjum i liceum. Taka konstrukcja podstawy programowej nakłada na nauczycieli większą odpowiedzialność za rzetelną realizację treści zapisanych przez ustawodawcę. Koniecznością zatem stało się monitorowanie realizacji podstawy programowej z poszczególnych przedmiotów.

Nauczanie języka polskiego w gimnazjum jest zatem, zgodnie z intencją podstawy programowej, także przygotowaniem do egzaminu maturalnego. Uświadomienie sobie tej odpowiedzialności stało się chyba jednym z istotniejszych bodźców, które wpłynęły na planowanie mojej pracy dydaktycznej na lekcjach języka polskiego i monitorowanie realizacji podstawy programowej w poszczególnych klasach. Początkowo sceptyczny stosunek do kolejnego obowiązku (a tych nie brakuje poloniście) przekształcił się w celową i przemyślaną strategię. Zadałam sobie, pewnie jak wszyscy nauczyciele w tej sytuacji, pytanie: w jakim celu mam szczegółowo rejestrować treści zapisane w podstawie programowej, które jestem zobowiązana zrealizować na lekcjach? Odpowiedź jest oczywista – żeby ocenić, czy w trzyletnim cyklu zrealizowałam całą podstawę programową. Wstępnym, ale niezwykle ważnym etapem, stało się określenie liczby godzin dydaktycznych w roku szkolnym, co pozwala ze spokojem zaplanować i zrealizować minimalną wymaganą liczbę godzin dydaktycznych. Comiesięczne, semestralne i roczne sumowanie zrealizowanych godzin pozwoliło mi na planowanie pracy w kolejnych latach.

Bardzo istotna stała się też analiza wybranego przeze mnie programu nauczania pod kątem zgodności z podstawą programową. Następnym krokiem było systematyczne odnotowywanie zrealizowanych treści. Przygotowałam więc dla każdej klasy tabelkę, w której obok poszczególnych treści podstawy w kolejnym roku nauki dopisywałam numery lekcji, na których realizowałam zapisane zagadnienia i kształciłam wskazane umiejętności. Taka dokumentacja okazała się czynnością pracochłonną i żmudną, gdyż poszczególne tematy lekcji często wiązały się z realizacją wielu punktów podstawy programowej. Uznałam więc, że należy tę czysto techniczną czynność usprawnić. Przeanalizowałam swoje plany dydaktyczne i uzupełniłam je o informacje związane z umiejscowieniem poszczególnych treści w podstawie programowej. Wiele wydawnictw pedagogicznych przygotowuje już takie pomoce dla nauczycieli, warto z nich skorzystać. Dzięki temu po każdej lekcji rejestracja zrealizowanych treści podstawy przebiega o wiele sprawniej.

W tabeli monitoringu podstawy programowej ujęłam także umiejętności kluczowe, które wdrażane muszą być na wszystkich przedmiotach. Pozwoliło mi to na kontrolę

częstotliwości i systematyczności występowania na moich lekcjach, w proponowanych uczniom pracach domowych tego wymogu podstawy programowej.

Efekty monitoringu realizacji podstawy programowej:

1. Efektywne wykorzystanie godzin dydaktycznych.
2. Optymalizacja planów dydaktycznych.
3. Realizacja całej podstawy programowej przed egzaminem gimnazjalnym.
4. Systematyczne doskonalenie umiejętności kluczowych na lekcjach języka polskiego.

Aby monitoring wdrażania podstawy programowej miał sens i mógł być wykorzystywany do podnoszenia efektywności nauczania, musi być prowadzony systematycznie. Nie chodzi przecież tylko o rejestrację, ale o analizę sposobu realizacji podstawy (rytmiczności, systematyczności). W tabeli monitoringu można znaleźć informacje ważne dla planowania pracy w kolejnych latach, np. związane z koniecznością poświęcenia większej ilości czasu na doskonalenie pewnych umiejętności.

Małgorzata Ławińska
Nauczyciel języka polskiego
w Gimnazjum nr 2 w Wieńcu

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

- Barszczewska B., *Nadzór pedagogiczny: ewaluacja, kontrola, wspomaganie*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Domerecka B., *Monitorowanie nowej podstawy programowej*, [w:] *Nowa Szkoła: skuteczne zarządzanie w praktyce*, Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, Warszawa 2000.
- Kiełczewska A.K., *Jak skutecznie czuwać nad realizacją podstawy programowej*, [w:] *Nowa Szkoła: skuteczne zarządzanie w praktyce*, t. 5, Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, Warszawa 2000.
- Monitorowanie podstawy programowej w szkole*, red. merytoryczna Zofia Rudzińska, Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, Warszawa 2011.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1997.
- Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002.
- Nowa podstawa programowa w szkole podstawowej*, red. merytoryczna Zofia Rudzińska], Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, Warszawa 2012.
- Stróżyński K., *Ewaluacja w ramach nadzoru pedagogicznego w przedszkolu: poradnik dyrektora*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
- Stróżyński K., *Ocenianie szkolne dzisiaj*, WSzPWN, Warszawa 2003.

Artykuły z czasopism

- Dubiecka A., *Nowy egzamin gimnazjalny*, „Edukacja i Dialog” 2011, nr 11/12, s. 58-61.
- Grzonkowska D., *Monitorowanie wdrażania podstawy programowej*, INFOCEN. KPCEN Włocławek – 2012, nr 61, s. 6-8.
- Nowa podstawa programowa – monitorowanie*, oprac. H. Nawrotem, P. Nowak, „Oblicza Edukacji” 2010, nr 43, s. 20-21.
- Rostankowska I., *Idzie nowe...*, „Wiadomości, Głosy, Rozmowy o Szkole” 2012, nr 3, s. 3-5.

Dokumenty elektroniczne

- Monitorowanie podstawy programowej w szkole* [Dokument elektroniczny]: wzory dokumentów, Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, Warszawa 2011.
- Nowa podstawa programowa w szkole podstawowej* [Dokument elektroniczny]: wzory dokumentów.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego